

ХАЛОДНАЕ СЭРЦА

Казка

ВІЛЬГЕЛЬМ ГАЎФ

Пераклад зь нямецкай і паслямова
Альгерда Бахарэвіча

Менск
Галіяфы
2009

Пераклад зроблены паводле выдання:
Wilhelm Hauff, «Das kalte Herz», Anaconda
Verlag GmbH, Köln, 1997

ХАЛОДНАЕ СЭРЦА

Той, хто вандруе па Швабіі, абавязкова павінен хаця б на нейкі час наведаць Шварцвальд. Ня толькі дзеля тамтэйшых высачэзных дрэваў, хаця зусім не паўсюль знойдзеш такое незьлічонае мноства велічных ялінаў, — але найперш дзеля людзей, якія там жывуць. О, гэта даволі дзіўныя людзі. Нават памерам кожны зь іх большы за звычайнага чалавека. Сапраўдны шварцвальдзец высокі, шыракаплечы, мае моцныя рукі і ногі, і наогул: можна падумаць, быццам бы той водар, што ідзе ўраньні ад ялінаў, дае ім з маленства вальнейшы ад нашага подых, ясьнейшыя ад нашых вочы і тую суворую мужнасьць, якой бракуе жыхарам далінаў. Ды ня толькі паставаю і ростам яны так выразна адрозьніваюцца ад тых, хто жыве па-за лесам — але і сваімі звычаямі і выглядам. Прыгажэй за ўсіх апранаюцца жыхары горнага, бадэнскага Шварцвальду. Мужчыны адпускаюць бароды, іхныя чорныя курткі, іхныя велізарныя, зборчатыя нагавіцы, іхныя чырвоныя панчохі і востраканечныя капелюшы надаюць абліччу гэтых шварцвальдцаў нешта вельмі нязвычайнае, але разам з тым саліднае і поўнае годнасьці. Людзі там збольшага гутнікі, але апрача таго яны робяць цудоўныя гадзіннікі, якімі карыстаецца паўсьвету.

На другім баку лесу живе частка таго самага народу, але там людзі занятыя ўжо іншым, чым гутнікі, таму і звычаі ў іх не такія. Іхная праца звязана зь лесам, яны валяць дрэвы, абчэсваюць іх і сплаўляюць іх па Нэкары да Рэйна і далей, ажно да Галяндыі — там, на моры, добра ведаюць шварцвальдцаў і іх доўгія платы. Яны спыняюцца ў кожным горадзе, які ляжыць уніз па рацэ, і горда чакаюць, пакуль знойдуцца пакупнікі на іх бяровеньне і дошкі. Але свой найлепшы тавар яны прадаюць галяндцам, якія потым будуць са шварцвальдскага лесу свае знакамітыя караблі. Такім чынам, гэтая частка шварцвальдцаў — людзі, звыклыя да вандроўнага, поўнага нягодаў жыцця. Яны шчаслівыя толькі тады, калі выходзяць на сваіх плытах на рачную плынь; калі ж надыходзіць час вярнуцца на сушу, яны сумуюць. Таму іхная вопратка не такая, як у гутнікаў. Яны носяць камзолы зь цёмнага палатна, скураныя штаны на шырокіх зялёных шлейках, і з кішэняў гэтых штаноў заўжды тырчаць, бы ганаровыя знакі іх рамяства, медныя лінейкі. Аднак сапраўднай іх гордасцю ёсць боты, большыя за любы абутак на сьвеце — яны на некалькі сантымэтраў вышэй калена, і гэта дазваляе плытнікам спакойна хадзіць па вадзе і ніколі не намочваць ног.

Яшчэ зусім нядаўна жыхары Шварцвальду верылі ў існаваньне лясных зданяў, і толькі найноўшыя часы пазбавілі іх гэтых сьмешных прымхаў. Але ж вось што цікава: лясныя здані падзяляліся ў сьвядомасьці насельнікаў лесу гэтаксама, як і ўласна шварцвальдцы. Вядома, што так званы Шкляны Чалавечак, добры дух ростам з малое дзіця, носіць востраканечны капя-

люш, зборчатых нагавіцы, чырвоныя панчохі і куртку. А вось Галяндзец Міхель, які жыве на тым баку лесу, — гэта высокі шыракаплечы чалавек у адзеньні плаката, і тыя, хто яго бачыў, казалі, што цялячай скуры, якая пайшла на боты для Галяндца Міхеля, хапіла б, каб абуць дзесяцых. «Ён такі аграмадны, што звычайны чалавек ледзь дастане яму да шыі», казалі людзі і прысягаліся, што не перабольшваюць.

З гэтымі ляснымі зданнямі і сутыкнуўся адзін малады шварцвальдзец, гісторыю якога я збіраюся распавесці. У Шварцвальдзе жыла ўдава, спадарыня Барбара Мунк, яе муж быў вугляр — пасля ягонай смерці жанчына засталася з шаснаццацігадовым сынам, якому было накіравана займацца тым самым, што і бацька.

Звалі юнака Пэтэр Мунк. Разумны хлопец, ён быў вымушаны мірыцца са сваёй працай — як і ягонаму бацьку, яму даводзілася цяпер сядзець увесь тыдзень ля вугальнай ямы або ездзіць у горад прадаваць свой тавар людзям, якія ня вельмі любяць чорных, брудных, задымленых вугляроў. Але затое вугляры маюць досыць часу для роздуму — пра сябе і іншых, і калі Пэтэр Мунк сядзеў каля свайго агню ў лясной цішы і адзіным, што ён чуў, быў пошум цёмных дрэваў, душу ягоную працінала незразумелая туга, а на вочы наварочваліся сльёзы. Нешта гняло яго, нешта раздражняла, ён сам ня ведаў, што менавіта. Урэшце ён зразумеў, што яго дратуе — ягонае становішча. «Брудны, самотны вугляр, — сказаў ён сабе, — убогае жыццё. Як файна выглядаюць у нядзелю ўвечары

гутнікі, і майстры, якія робяць гадзіннікі, і нават музыканты! А калі прыходзіць Пэтэр Мунк, чыста вымыты і прычасаны, у парадным бацькавым камзоле са срэбранымі гузікамі, у новых, як з голкі знятых чырвоных панчохах, усе пытаюцца за ягонай сьпінай: хто гэты ладны прыгожы маладзён? А, ды ніхто, гэта ж усяго толькі вугляр Мунк!»

Плытнікам з таго боку лесу ён таксама зайздросьціў. Калі прыходзілі гэтыя асілкі, у багатых куртках, на якіх было добрых паўцэнтэры срэбра, калі яны, расставіўшы ногі і напусьціўшы важнасьці на твары, назіралі за танцамі, калі яны, бы сапраўдныя галяндцы, раскурвалі свае выкшталцонныя кёльнскія піпкі — у такія моманты Пэтэру Мунку здавалася, што перад ім жывы прыклад пасьпяховага жыцьця. І калі гэтыя шчасьліўцы, гуляючы ў косьці, вымалі са сваіх кішэняў цэлыя жмені талераў і кідалі іх на стол, Пэтэр адчуваў, што губляе розум, і ўцякаў у сваю халупу. Бывалі нядзельныя вечары, калі гэтыя плытнікі прайгравалі больш, чым бедны Пэтэр мог зарабіць за цэлы год. Сярод іх асабліва вылучаліся трое, і Пэтэр ня ведаў, кім з гэтых трох ён захапляецца больш. Адзін быў тоўсты, буйны чалавек з чырвоным тварам, яго лічылі за сталом самым багатым. Звалі яго Тоўсты Эцэхіль. Двойчы на год ён вазіў драўніну ў Амстэрдам, і яму заўжды шэнціла прадаць там свой тавар нашмат даражэй за іншых плытнікаў, так што калі ўсе вярталіся з гэтага падарожжа на сваіх дваіх, то Эцэхіль прывяджаў дамоў хутка і з камфортам. Другі быў самы доўгі і худы чалавек ва ўсім Шварцвальдзе, і ўсе называлі яго

Бамбіза Шлюркер. Пэтэр зайздросьціў найперш яго сьмеласьці — калі Бамбіза Шлюркер садзіўся за стол, ён рассоўваў астатніх і займаў месца за чацьвярых, раскладваючы свае тонкія ногі і рукі па лаўцы і стале так, каб яму было зручна, і ніхто не наважваўся яму запырэчыць: бо грошай у Шлюркера было як у чорта. Трэці быў прыгожы малады чалавек, які танчыў лепш за ўсіх у Шварцвальдзе, і таму яго называлі Кароль Танцораў. Калісьці ён ня меў нічога і прыслужваў аднаму гандляру лесам, і раптам, ні стуль ні сьсюль, шалёна разбагацеў. Адны казалі, ён знайшоў скарб пад елкай, іншыя чулі, што маладзён вылавіў у Рэйне мех золата, калі рыбаць з плытнікамі, а золата гэтае належала калісьці самім Нібэлунгам. Карацей, аднойчы хлопец стаў страшэнна багаты, і цяпер і стары і малады глядзелі на яго, як на прынца.

Пра гэтых трох і думаў часту вугляр Пэтэр, калі сядзеў каля свайго вогнішча ў лесе. Штопраўда, іх шмат хто ненавідзеў: за нечалавечую сквапнасьць, за бязьлітаснасьць да даўжнікоў і бедных, бо шварцвальдцы ўсё ж добрадушны народ. Але ж вядома, як яно бывае з такімі рэчамі: з аднаго боку, іх ненавідзелі, а з другога — толькі на іх і глядзелі, з павагай і зайздросцю, бо як яшчэ глядзець на людзей, зь якіх талеры сыплюцца, нібы іголки зь яліны.

«Далей так працягвацца ня можа», — сказаў аднойчы Пэтэр самому сабе са смуткам. Было сьвята, і ўсе пайшлі ў карчму. «Калі мне зараз жа не пашанцуе, я накладу на сябе рукі; каб жа я быў такі багаты і паважаны, як Тоўсты Эцэхіль, ці такі сьмелы

і ўладны, як Бамбіза Шлюркер, ці такі знакаміты, як Кароль Танцораў, які можа кідаць музыкантам талеры замест кройцэраў! І адкуль толькі ў гэтага хлопца такія грошы?» Ён стаў перабіраць у галаве спосабы разбагацець, але ніводзін яму ня быў даспадобы. Нарэшце яму прыгадаліся старыя казкі пра людзей, якія разбагацелі дзякуючы лясным духам, Шклянному Чалавечку і Галяндцу Міхелю. Калі бацька яшчэ быў жывы, да іх у хату часта заходзілі іншыя небаракі, і пачыналіся бясконцыя размовы пра багатых людзей, як хто зь іх разбагацеў. Часта размаўлялі пра Шклянога Чалавечка. Калі добра падумаць, можна было нават успомніць адмысловы вершык: таму, хто хацеў пагаварыць з чалавечкам, трэба было прыйсьці ў самую непразлазную частку лесу і прамовіць:

*«Вялікіх скарбаў уладар,
Табе належыць ўвесь гушчар,
Жывеш тут тысячу гадоў...»*

Але як ні напружваў Пэтэр сваю памяць, ён ніяк ня мог прыгадаць працяг вершыка. Часта ён падумваў пра тое, ці не запытацца пра гэта ў якога старога, які, мусіць, ведае, што там далей — аднак штораду яго стрымлівалі сорам і страх сябе выкрыць; да таго ж, відаць, няшмат людзей ведала гэты вершык цалкам, бо інакш чаму багатых у Шварцвальдзе было так мала і чаму ягоны бацька і такія, як ён, ніколі не спрабавалі шчасьця са Шкляным Чалавечкам? Урэшце рэшт ён усё ж спытаў у сваёй маці, ці ня ведае яна працягу, але яна таксама памятала адно першыя

радкі. Апрача таго, маці распавяла Пэтэру, што нават калі ведаць усе словы вершыка, Шкляны Чалавечак наўрад ці зьявіцца — ён вядзе гаворку толькі з тымі, хто нарадзіўся ў нядзелю ад адзінаццатай да другой гадзіны дня. Пэтэр Мунк спытаўся, калі нарадзіўся ён. «Акурат а дванаццатай, — уздыхнула маці. — І, памятаю, гэта сапраўды была нядзеля». Ведаць бы яшчэ, што там далей у вершыку.

Вядома ж, калі Пэтэр Мунк пачуў усё гэта, ён страшэнна ўзрадаваўся і зь нецярпеньнем стаў чакаць, калі ж ён зможа ажыццявіць задуманае. Яму здавалася, што гэтага цалкам дастаткова, каб пабачыць Шклянога Чалавечка: быць народжаным у нядзелю і ведаць хаця б некалькі радкоў зь вершыка. І вось аднойчы, прадаўшы свой вугаль, ён ня стаў запальваць новае вогнішча, а нацягнуў бацькаў парадны камзол і новыя чырвоныя панчохі, насунуў на галаву найлепшы капялюш, узяў кій і сказаў маці: «Мне трэба ў горад, матухна, там якраз будуць кідаць жэрабя, каму ісьці ў рэкруты, і я хачу нагадаць начальнікам, што ты ўдава, а я твой адзіны сын». Маці ўхваліла ягонае рашэньне. Аднак Пэтэр Мунк рушыў не да гораду — ён выправіўся ў лес, у самы гушчар, на самую высокую з шварцвальдзкіх гор. Мясьціны, празь якія неўзабаве ішоў Пэтэр, у тыя часы выглядалі зусім інакш: чым далей у гару, тым радзей сустракалася жылло, тут можна было ісьці некалькі гадзінаў і не сустрэць ніводнага чалавека. Прымхлівыя шварцвальдцы называлі гэтае месца «ненадзейным», і небеспадстаўна. Дрывасекі, якія прыходзілі сюды, прывабленыя высачэзнымі,

раскідзістымі ялінамі, дужа рызыкавалі: неаднакроць здаралася, што сякера нават у руках самага ўмелага майстра раптам саскоквала і біла таго па назе, адсякаючы яе да калена, ці якое-небудзь толькі трохі падсечанае дрэва зьнянацку падала так хутка, што абавязкова калечыла або забівала тых, хто стаяў пад ім. Нават самыя прыгожыя яліны, сьсечаныя тут, прыдатныя былі хіба што на дровы — бо плытнікі адмаўляліся браць драўніну зь «ненадзейнага месца», яна танула, як толькі апыналася ў вадзе. Урэшце дрывасекі перасталі сюды наведвацца, і дрэвы там, куды прыйшоў Пэтэр, былі настолькі высокія і расьлі настолькі шчыльна, што нават удзень тут было цёмна бы ўначы. Пэтэр прабіраўся праз гушчар усё далей і далей, і яму было нікавата ў тым вусьцішным месцы: нідзе не было чуваць ні галасоў, ні грукату сякераў, ні крокаў; нават птушкі, здавалася, пакінулі гэты лес.

Нарэшце Пэтэр Мунк дайшоў да нейкае паляны і спыніўся перад ялінай такой неверагоднай таўшчыні, што любы галяндзкі карабельнік аддаў бы за яе цэлую кучу гульдэнаў. «Тут, — падумаў Пэтэр Мунк, — я ўпэўнены, што тут ён і жыве, гэты Шкляны Чалавечак». Ён зьняў свой нядзельны капялюш, нізка пакланіўся, адкашляўся і дрыготкім голасам прамовіў: «Добрага вам вечара, спадар Шкляны Чалавек». Але нікага адказу на гэта не было, навокал стаяла такая ж цішыня, як і раней. «Напэўна, трэба ўсё ж расказаць вершык», — падумаў ён і прамармытаў:

*«Вялікіх скарбаў уладар,
Табе належыць ўвесць гушчар,
Жывеш тут тысячу гадоў...»*

Як толькі ён прамовіў гэта, то пабачыў з жахам, што з-за тоўстае яліны выглядае нейкая дзіўная, маленькая істота — не істота нават, а хіба што яе бяклыя абрысы: і ўсё ж Пэтэр здолеў, як яму падалося, разгледзець чорную куртачку, чырвоныя панчошкі, капялюшык і тварык, хаця й маленькі, але разумны і зусім ня брыдкі. Але ж наколькі раптоўна і хутка чалавечак з'явіўся, настолькі ж імкліва і зьнік! «Спадар Шкляны Чалавек!» — крыкнуў пасля непрацяглага роздуму Пэтэр. «Зрабіце ласку, пакажыцеся, і не трымайце мяне за дурня. Спадар Шкляны Чалавек, калі вы думаеце, што я вас не заўважыў, то памыляецеся, я бачыў, як вы выглядвалі з-за дрэва». Але ніхто не адказваў. Праўда, потым Пэтэру здалося, што за дрэвам нехта ціхенька пасьмейваецца. У рэшце рэшт нецярплівасьць Пэтэра Мунка перамагла ягоны страх, і ён сказаў: «Ну пачакай, маленькі хітрун, я да цябе дабяруся». Пэтэр у адзін момант падскочыў да дрэва і зазірнуў за яго — але там не было ніякага ўладара скарбаў, толькі вавёрка спрытна караскалася ўверх па камлі.

Пэтэр Мунк пахітаў галавой; галоўнае — заклён дзейнічае, вугляру не хапала толькі нейкае рымы, нейкага аднаго радка, каб вымусіць Шклянога Чалавечка выйсьці. Але ён думаў, думаў, ды так нічога і не прыдумаў. На ніжнім гальбі яліны з'явілася вавёрка, яна глядзела на Пэтэра і нібы падбадзёрвала яго,

а можа, і здэзеквалася з хлопца. Яна пачысьціла сабе лапкамі поўсьць, Пэтэру раптам стала страшна, бо на нейкае імгненьне яму падалося, быццам на вавёрцы надзеты востраканечны капялюш; прайшло яшчэ трохі часу, і капялюш зьнік, затое цяпер на зьвярку былі чырвоныя панчохі і чорныя боцікі. Неўзабаве гэта зноў была пацешная вавёрка — але Пэтэр Мунк ужо быў апанаваны сумневамі на гэты конт, бо падумаў, што ніякім рэчам тут нельга даваць веры.

Шпаркім крокам, такім жа, якім і прыйшоў сюды, Пэтэр рушыў назад. Цемра яловага лесу здавалася ўсё чарнейшай, дрэвы абступалі яго ўсё шчыльней, і яго ахапіла такая жуда, што ён пусьціўся трушком. Толькі калі ўдалечыні пачуўся сабачы брэх і між дрэвамі зьявіўся дым нейкага коміна, Пэтэр трохі супакоіўся. Аднак калі ён выйшаў з гушчару, пабачыў хату, двор і прыгледзеўся да людзей, то зразумеў, што зь перапуду пераблытаў накірунак — і замест таго каб вярнуцца да гутнікаў трапіў да дрывасекаў. Людзі, якія жылі ў той хаце, і праўда былі лесарубамі: стары, ягоны сын, які і быў тут гаспадаром, і некалькі дарослых ужо ўнукаў старога. Яны добра прынялі Пэтэра, які папрасіўся ў іх пераначаваць, не пытаўся ні ягонага імя, ні пра тое, адкуль ён, пачаставалі яго яблычным шнапсам, а ўвечары ў гонар Пэтэра быў прыгатаваны глушэц — адмысловая страва шварцвальдцаў.

Пасьля вячэры гаспадыня і яе дачкі селі з шытвом вакол вялікага агмяню, агонь у якім падтрымлівалі з дапамогай яловай смалы; дзед, гаспадар і госьць курылі піпкі і назіралі, як шыюць жанчыны; найма-

лодшым было даручана выказаць з дрэва відэльцы і лыжкі. Звонку ў лесе завывала бура, трышчалі дрэвы, там і сям быў чуцён вельмі моцны грукат, і здавалася, што гэтыя цэлыя векавыя яліны нахіляюцца да зямлі і ломяцца ўшчэнт ад ветру. Унукі, каб паказаць сваю смеласьць, хацелі выйсці з дому і пагуляць па лесе, паглядзець на гэты жудасна-прыгожы спектакль, але дзед строгім позіркам вярнуў іх назад і сказаў: «Я б нікому ня раіў зараз выходзіць за дзьверы. Сёння Галяндзец Міхель ладзіць Ноч новага бервяна ў лесе».

Наймалодшыя здзівіліся; ім хацелася, каб дзед распавёў пра Міхеля, дый госьць, які, жывучы на тым баку, меў пра Галяндца даволі цьмянае ўяўленьне, падтрымаў іх і запытаўся ў старога, што гэта за Міхель і дзе ён жыве. «Ён гаспадар гэтага лесу, — адказаў стары, — і калі вы ў вашым веку гэтага ня ведаеце, то лепш вам сядзець дома ці, прынамсі, не заходзіць глыбока ў лясны гушчар. Добра, я распавяду вам пра Галяндца Міхеля — тое, што ведаю сам, і тое, што кажа пра яго легенда. Сто гадоў таму не было на сьвеце народу больш сумленнага за шварцвальдцаў. Цяпер, калі ў нашым краі так шмат грошай, людзі сталі дрэннымі і не трымаюць слова. Маладыя людзі танчаць і гарляняць па нядзелях, ім і не ў галаве, што яны паводзяць сябе брыдка. І няхай зараз сам Галяндзец зірне ў нашае акно, я ўсё адно скажу, што гэта ён і толькі ён вінаваты ў тым, што ўсё так сапсавалася.

У тую пару, сто гадоў таму, жыў адзін багаты гандляр драўнінай. Ён меў шмат слуг і сплаўляў свае дрэвы далёка па Рэйне, ягоная справа квітнела, бо ён

быў разважлівы і разумны спадар. Адным вечарам да яго прыйшоў чалавек, якога гандляр ніколі да таго ня бачыў. Чалавек быў апрануты як звычайны шварцвальдзец, але быў больш чым на галаву вышэйшы за любога зь іх; ніхто нават уявіць сабе ня мог, што бываюць такія высачэзныя людзі. Незнаёмы папрасіў плытніка ўзяць яго на працу, і калі гаспадар пабачыў, якога моцнага працаўніка ён можа прыдбаць, то, вядома ж, пагадзіўся. Яны дамовіліся наконт заробку, і, трэба сказаць, гаспадар ня быў расчараваны ў навічку. На валцы лесу Міхель — так звалі асілка — працаваў за траіх; ён мог адзін падняць дрэва, якое іншыя здолелі б толькі ўшасьцярох. Праз паўгода Міхель прыйшоў да гаспадара і сказаў: «Я паўгода валіў лес, а зараз хачу паглядзець, куды ён пасья гэтага адпраўляецца — што калі мне папрацаваць плытнікам?»

Гаспадар адказаў яму так: «Мне патрэбныя моцныя людзі тут, каб валіць дрэвы, і я не хачу цябе адпускаць, бо ты можаш не вярнуцца і знайсці сабе працу ў іншым месцы, але ж няхай гэтым разам будзе па-твойму».

Плыт, на якім мусіў выправіцца ў дарогу Міхель, меў восем частак, і ў апошняй былі самыя вялікія бэлькі. Але што адбылося? За дзень да адплыцця Міхель прыцягнуў яшчэ восем бэлек, такіх вялікіх і тоўстых, што ніхто ня ведаў і дагэтуль ня ведае, дзе ён іх узяў. Прычым прынес ён іх сам, на пляхох, нібыта яны былі зусім лёгкімі кіёчкамі. Гандляра ўсё гэта дужа цешыла, бо ён адразу ж палічыў, за колькі можна прадаць такія бярвёны. Але Міхель сказаў: «Гэ-

тыя бэлькі патрэбныя мне для плавання, на малых я далёка не даеду». Гаспадар хацеў падарыць Міхелю боты, якія носяць усе плытнікі, але асілак ня ўзяў іх, а прыцягнуў свае ўласныя — ніхто яшчэ ня бачыў такіх вялікіх ботаў: мой дзед казаў, яны важылі сто пфунтаў і былі пяць пфутаў вышыняй.

Плыт выправіўся ў шлях, і гэтаксама, як калісьці дрывасекаў, Міхель здзіўляў цяпер плытнікаў. Здавалася б, з-за велізарных бэлек плыт мусіў бы рухацца паволі — але не, ён ляцеў наперад па Нэкары, як страла. Калі ж рака рабіла паварот і плытнікі з усяе моцы імкнуліся ўтрымаць плыт на сярэдзіне, каб плынь ня выкінула яго на пясок або мель, Міхель штораду саскокваў у ваду і адным намаганьнем накіроўваў плыт направа або налева, туды, куды было трэба, так што ён сьлізгаў далей па рачной роўнядзі без усялякае рызыкі. Калі ж плыт зноў апынаўся на простым адрэзку ракі, Міхель бег на прэдняю частку плыта, дадаваў туды бярэнаў, утыркаў адну са сваіх агромністых жардзінаў у жвір, адштурхоўваўся — і ад аднаго ягонага руху плыт ляцеў далей з такой хуткасьцю, што берагі зь іхнымі дрэвамі і вёскамі, здавалася, проста прабягаюць міма. Нічога дзіўнага, што яны дабраліся да Кёльну, патраціўшы толькі палову таго часу, які зазвычай сыходзіць на такое падарожжа. У Кёльне яны меліся прадаць свой груз, але тут Міхель заявіў: «Вы ўсе сапраўдныя гандляры і разумеце, што такое камэрцыя. Думаеце, жыхары гэтага гораду купляюць усю нашу драўніну для саміх сябе? Не, яны набываюць яе ў нас за паўцаны, а потым прадаюць яе галяндцам, за значна большыя гро-

шы. Давайце прадамо ў Кёльне самыя малыя бэлькі, а з астатнім таварам паплыем далей, у Галяндыю, і ўжо там зробім усё з сапраўднай выгодай. Што атрымаем звыш звычайнага кошту, зможам забраць сабе».

Так сказаў падступны Міхель, і ўсе плытагонны пагадзіліся зь ягонай прапановай. Адны, таму што ім хацелася паглядзець на Галяндыю, іншыя дзеля грошай. Яны паплылі далей па Рэйне, Міхель кіраваў плытом і хутка прывёў яго ў Ротэрдам. Там за іхны груз прапанавалі ў чатыры разы больш, чым у Кёльне, а асабліва шмат грошай галяндцы аддалі за агромністыя бэлькі Міхеля. Калі шварцвальдцы пабачылі столькі манэтаў, яны ледзь ня страцілі розум ад радасці. Міхель падзяліў здабычу: адна чвэрць ад прыбытку — гаспадару, усё астатняе плытнікам. Цяпер людзі Міхеля сядзелі па корчмах і тавэрнах з матросамі і іншай басотай, прапівалі і прайгравалі заробленае ў косяці і карты. З таго часу Галяндзя стала для шварцвальдзкіх хлопцаў чымсьці падобным да раю, а Галяндзец Міхель, як яго сталі называць, — іхным каралём. Гандляры лесам доўгі час нічога ня ведалі пра тое, як насамрэч адбываецца продаж іхнага тавару, і ў Шварцвальд непрыкметна прыйшлі з Галяндзі няправедныя грошы, брыдкалаяянка, кепскія звычкі, п'янства і азартныя гульні.

Галяндца Міхеля, праўда, ніхто з таго часу ня бачыў, але ён не памёр. Вось ужо сто гадоў ён шуміць і балюе ў лесе, і кажуць, што ён шмат каму з тае пары дапамог стаць багатым — але ж ня проста так, а ў абмен на тое, што чалавек аддае яму сваю душу. А больш я нічога не магу распавесці. Але ж цалкам

магчыма, што ён і дагэтуль ходзіць па тым гушчары, дзе нельга секчы дрэвы, вышукваючы самыя прыгожыя і высокія яліны і валячы іх. Мой бацька некалі сам бачыў, як Міхель знайшоў такую, у чатыры абхопы, і зламаў яе лёгка, бы гэта быў трысьнёг. У чые платы ідуць потым гэтыя дрэвы, я ня ведаю. Але ж калі б я быў галяндзкім каралём — я б загадаў сустракаць Міхеля картэчай: бо кожнаму караблю, які пабудаваны з купленай у Міхеля драўніны, наканава-на пайсьці на дно. Вось мяркуйце самі: мы шмат чужым пра тое, як тонуць караблі. Ну як жа можа вялікі, бы царква, карабель, бяз дай прычыны пайсьці на дно разам з усёй камандай і грузам? А вінаваты тут бэлькі Міхеля, якія, варта ім апынуцца на вялікай вадзе, выскакваюць, і карабель дае непапраўную цечу. Такая вось існуе легенда пра Галяндца Міхеля, і гэта чыстая праўда, што ўсё зло ў Шварцвальдзе прыйшло ад яго. О, ён любога можа зрабіць багатым! — дадаў нечакана стары. — Але ж я не хацеў бы ад яго дапамогі! Не хацеў бы я ўлезьці ў шкуру Тоўстага Эцэхіля і Бамбізы Шлюркера, ды і Караля Танцораў таксама!>>

Пакуль стары распавядаў гэтую гісторыю, бура сьціхла. Жанчыны запалілі лямпы і выйшлі, мужчыны далі Пэтэру Мунку, які зьбіраўся начаваць на лаўцы, набіты лісьцем мех, каб ён мог падкласьці яго сабе пад галаву як падушку, пажадалі яму добрай ночы і таксама разышліся па пакоях.

Ніколі яшчэ ў Пэтэра не было такіх цяжкіх сноў, як у тую ноч. Яму сьніўся вялізны, змрочны Галянд-

зец Міхель, які працягвае яму праз акно набіты грашыма кашалёк, і залатыя манэты ў ім зьвінелі так соладка; потым ён пабачыў Шклянога Чалавека, які сядзеў на вялізнай зялёнай бутэльцы, і Пэтэр выразна чуў той самы, ужо знаёмы яму сьмех, які даносіўся тады, у гушчары, з-за яліны; і раптам аднекуль збоку акурат у самае вуха Пэтэра грывнула грубая песня:

*«Слаўны горад Ротэрдам!
Да халеры грошай там!..
Да халеры грошай
Там!»*

Тады ён зноўку пачуў у сваім правым вуху вершык пра ўладара незлічоных скарбаў у яловым лесе, і ціхі, ласкавы голас зашаптаў яму: «Дурань ты, дурань, Пэтэр-вугляр, ня можаш знайсці такой простае рымы на слова «гадоў»! Ты ж нарадзіўся ў нядзелю, а дванаццатай! Рымуй жа, Пэтэр, рымуй!»

Ён крактаў, ён стагнаў у сьне, ён намагаўся знайсці гэтую рыму, але ж ніколі ў жыцці яму не даводзілася займацца такой справай, таму ўсё было марна. Калі ён прачнуўся на самым досьвітку, сон падаўся яму дзіўным. Ён сеў за стол, скрыжаваў рукі і стаў думаць пра тое нашэптваньне, якое ўсё яшчэ стаяла ў ягоных вушах. «Рымуй, дурань, рымуй!» — казаў ён самому сабе і шчоўкаў пальцам па сваім ілбе, аднак ніводная рыма так і не зьявілася. Ён усё яшчэ сядзеў пры сталі і шукаў рыму, калі па вуліцы міма дома прайшлі тры хлопцы і адзін зь іх блазнавата прасьпяваў:

*«Каб заслужыць тваю любоў,
Я зорку зь неба
Дастаць гатоў,
Каб заслужыць тваю любоў,
Я ў гэты край прыйшо-о-оў!»*

Як бліскавіца, нешта пранеслася ў галаве ў беднага вугляра. Ён падхапіўся, выбег з дома і кінуўся ўслед за хлопцамі; на жаль, ён не запамніў словы гэтай дурнаватай песьні. Пэтэр падскочыў да сьпевака і грубавата схапіў яго за руку. «Пачакай, прыцель, — сказаў Пэтэр, — зрабі мне ласку, прасьпявай яшчэ раз тое, што я толькі што чуў».

«А табе што з гэтага, хлопча? — адказаў гэты шварцвальдзец. — Я сьпяваю што хачу, і адпусьці маю руку, а то...»

«Не, ты мусіш мне прасьпяваць!» — крыкнуў Пэтэр, раззлаваўшыся, і схапіў сьпевака яшчэ мацней. Але двое другіх ня сталі доўга думаць, а накінуліся на Пэтэра з кулакамі і зьбілі яго ў горкі яблык, так што ён паваліўся на калені. «Вось цяпер ты атрымаў сваё, — сказалі яны, сьмеючыся, — і запомні, хлопча: ніколі ня стой на дарозе ў такіх, як мы».

«Я запамню гэта, — адказаў з уздыхам Пэтэр, — але ўжо зараз будзьце так ласкавыя, прасьпявайце мне тое, што я прасіў».

Хлопцы зноў пачалі кпіць зь яго і зьдзекавацца, але той, які сьпяваў, усё ж з ухмылкай паўтарыў Пэтэру словы; сьмеючыся і гарланячы, кампанія рушыла далей.

«Прыйшоў! Цябе пабачыць я прыйшоў! — радасна прамовіў Пэтэр, спрабуючы прывесьці сябе ў

нармальны выгляд; цяпер яму ўсё стала ясна. — Ну, Шкляны Чалавечак, мы з табой яшчэ пагаворым!» Ён вярнуўся да сваіх гаспадароў, забраў капялюш і кій, разьвітаўся з усімі і зноў рушыў у лес.

Ён ішоў павольна і намагаўся прыгадаць увесь вершык: усё складвалася цяпер проста цудоўна, і Пэтэр ажно падскочыў ад радасьці. Ён ужо амаль дайшоў да таго самага заповітнага гушчару, яліны становіліся ўсё вышэйшыя, лес абступаў Пэтэра ўсё шчыльней. Нечакана з-за ялін выйшаў агромністага росту чалавек у адзеньні плытніка, на плячы ў яго была бэлька, доўгая бы карабельная мачта. У Пэтэра Мунка падкасіліся калені, калі ён пабачыў, што чалавек паволі падыходзіць да яго. «Гэта ніхто іншы, як Галяндзец Міхель», — падумаў ён. Жахлівая постаць моўчкі абыйшла вакол яго, і Пэтэр спалохана касавурыўся на гэтага асілка. Ён быў на галаву вышэйшы за самага высокага чалавека, якога даводзілася бачыць Пэтэру, яго твар быў ня тое каб малады, але і не стары, і ўвесь у зморшчынах і складках. На Галяндцы Міхелі была палатняная куртка і агромністыя боты, нацягнутыя на скураныя порткі, — тыя самыя, пра якія распавядаў учора стары.

«Пэтэр Мунк, што ты робіш тут, у гушчары?» — спытаў нарэшце гаспадар лесу нізкім, грозным голасам.

«Добрага вам дня, зямляча, — сказаў Пэтэр Мунк, намагаючыся не выглядаць занадта напалоханым, але пры гэтым увесь дрыжэў. — Я вяртаюся празь лес дамоў».

«Пэтэр Мунк, — прамовіў Міхель і кінуў востры, страшны позірк на вугляра. — Дарога да твайго дома не ідзе праз гэты ельнік».

«Уласна, так, — сказаў Пэтэр. — Але сёньня сьпёка, і я падумаў, што ісьці празь ельнік будзе прыемней».

«Ты хлусіш мне, вугляр Мунк! — прагрымеў Міхель. — Ты хочаш, відаць, каб я выцяў цябе гэтай бэлькай! Думаеш, я ня ведаю, што ты марыш пабачыць гэтага курдупеля! — дадаў ён ужо мякчэй. — Ну ідзі, ідзі, гэта было поўнае глупства з твайго боку, добра, што ты ня ведаў вершыка, ён сквапны, гэты курдупель, і дае чалавеку няшмат, а каму дае, той жыве нявесела. Пэтэр, ты бедны дурань, і гэта мяне засмучае. Такі бадзёры, файны хлопец, толькі пачынаеш жыць — і вымушаны паліць вогнішчы, каб прадаваць вугаль! Тым часам як іншыя вытрасаюць з рукавоў талеры і дукаты, ты ня можаш паставіць і пары пятакоў! Гэта ўбогае жыцьцё».

«Гэта праўда, — сказаў Пэтэр. — Убогае».

«Ну, мне гэта не даспадобы, — працягваў жудасны Міхель. — Я ўжо дапамог некаторым хлопцам вырвацца зь нядолі, так што ты ня першы, каму я працягваю руку. Скажы, колькі сотняў талераў табе трэба для пачатку?»

Галяндзец патрос манэтамі ў сваіх безразмерных кішэнях, і іхны звон гучаў гэтаксама, як сёньня ўначы ў Пэтэравым сьне. Але сэрца Пэтэра загрузкала спалохана і балюча ад гэтых словаў, яму стала блага, і Галяндзец Міхель не выглядаў на чалавека, які можа даць камусьці грошай проста так, з чыстага

спачування, не запатрабаваўшы чагосьці наўзамен. Яму прыгадаліся загадкавыя словы старога пра багатых людзей, і, апанаваны няясным страхам і трывогай, ён усклікнуў: «Вялікі дзякуй, спадару! Але я не хачу мець з вамі ніякіх справаў, мне шмат пра вас расказвалі», — і пабег адтуль што было моцы. Але Галяндзец ішоў побач зь ім, робячы велізарныя крокі, і, цяжка дыхаючы, казаў пагрозьліва: «Ты яшчэ вернесься, Пэтэр, ты прыйдзеш да мяне, гэта напісана на тваім ілбе, у тваіх вачах, ты нікуды не падзенесься. Не бяжы так хутка, тут ужо мяжа маіх уладанняў». Але калі Пэтэр пачуў гэта і пабачыў недалёка раўчук, ён пабег яшчэ шпарчэй, так што і Міхель быў вымушаны паскорыць хаду, асыпаючы Пэтэра пагрозамі і пракляццямі — але тут вугляр заўважыў перад сабой раўчук і пераскочыў празь яго — Міхель кінуў у хлопца сваю бэльку, ды тая нібыта трапіла ў нябачны мур, раскалолася ў паветры і доўгі яе абломак ўпаў да ног Пэтэра.

Трыюмфальна ён падняў яго, каб кінуць у Міхеля, які застаўся на тым баку, але бэлька ў ягонай руцэ ўмомант зварухнулася і ператварылася ў зьмяю, якая, высунуўшы джала і пабліскваючы вачыма, абвілася вакол цела Пэтэра. Яму ўдалося яе скінуць, аднак яна павісла на ягонай руцэ, пагойдваючыся, і яе галава набліжалася да твару Пэтэра. І тут нечакана і невядома адкуль зьявіўся глушэц, які схпіў галаву зьмяі ў дзюбу, адарваў яе і ўзьняўся ў паветра. Галяндзец Міхель, які назіраў за ўсім з таго боку раўчука, злосна залямантаваў, калі пабачыў, як мёртвая зьмяя падае долу.

Дрыжучы, знясілены Пэтэр пайшоў далей. Сьцежка станавілася ўсё вузейшай, лес наўкола — дзічэйшы, і неўзабаве хлопец выйшаў да агромністае яліны. Зноў, як і ўчора, ён нізка пакланіўся нябачнаму Шкляному Чалавечку і зьвярнуўся да яго:

*«Вялікіх скарбаў уладар,
Табе належыць ўвесь гушчар,
Жывеш тут тысячу гадоў,
Цябе пабачыць я прыйшоў.»*

«Не зусім правільна, вугляр Пэтэр, — пачуўся мяккі, прыемны голас, — але калі ўжо гэта ты, дык трэба выходзіць». Хлопец здзіўлена агледзеўся: пад самай ялінай сядзеў малы, стары чалавечак, адзеты ў чорны камзол і чырвоныя панчохі, зь вялікім капелюшом на галаве. У яго быў адкрыты, добразычлівы твар, а валосьсе барады тонкае, бы павуціньне. Дзіўным было і тое, што чалавечак курыў піпку зь сіняга шкла; калі Пэтэр падыйшоў бліжэй, то пабачыў, што і адзеньне, абутак і капялюшык чалавечка таксама былі шкляныя — пры кожным руху чалавечка яны пераліваліся, нібы былі яшчэ гарачыя.

«Ты спаткаў гэтага хама, Галяндца Міхеля? — спытаў чалавечак, дзіўна прыкашліваючы пры кожным слове. — Ён хацеў цябе напужаць, але я прагнаў ягоныя злыя чары, больш яны ня вернуцца».

«Так, спадар Лясны Скарбнік, — адказаў Пэтэр зь нізкім паклонам, — мне сапраўды было жудасна. Але вы ператварыліся ў глушца, які адкусіў зьмяі гала-

ву, і я дужа вам удзячны. Аднак я прыйшоў сюды, каб папрасіць у вас парады. Мне живецца кепска і цяжка, праца вугляра не дае мне нічога, а я — я ж яшчэ малады, і вось падумаў, можа, зь мяне магло б атрымацца нешта лепшае, я часта бачу, чаго дасягнулі за кароткі час іншыя... Напрыклад, Эцэхіль або Кароль Танцораў — у іх грошай больш чым яловых іголак у лесе».

«Пэтэр, — сказаў чалавечак вельмі сур'ёзна і выпусціў воблачак дыму з сваёй піпкі. — Пэтэр, не кажы ні слова пра гэтых людзей. Яны здаюцца шчаслівымі, а насамрэч што ні год усё няшчаснейшыя. Ты ня мусіш пагарджаць сваёй працаю. Твой дзед і твой бацька былі вартыя пашаны людзі і таксама займаліся вугалем, Пэтэр Мунк! Я спадзяюся, што зусім не любоў да марнаваньня часу прывяла цябе сюды да мяне».

Пэтэра напалохала сур'ёзнасьць Шклянога Чалавечка, і ён пачырванеў:

«Не, марнатраўнасьць і лянота заслугоўваюць толькі асуджэньня, спадар Лясны Скарбнік, але ж не асуджайце мяне толькі за тое, што мне хочацца чагосьці лепшага. Быць вугляром — гэта зусім нікчэмна, іншая справа гутнікі, плытнікі, гандляры лесам, майстры гадзіннікаў, іх усе паважаюць».

«Пыха і ганарыстасьць нікога не даводзяць да добра, — адказаў на гэта Шкляны Чалавечак ужо больш лагодна. — Дзіўны вы народ, людзі! Рэдка хто з вас задаволены тым, з чым ён нарадзіўся і ў чым выхаваны. Ну быў бы ты шкляром — дык цябе пацягне стаць гандляром лесам, а станеш гандляром — захо-

чаш быць на дзяржаўнай службе. Але згода, хай сабе: калі ты паабяцаеш мне сумленна працаваць, я дапамагу табе. Я клапачуся пра тых, хто нарадзіўся ў нядзелю — вядома ж, калі яны здольныя адшукаць мяне. Можаш загадаць тры жаданьні, я іх выканаю, першыя два няхай будуць любыя, а трэцяе я магу аспрэчыць, калі яно будзе бязглуздым. Пажадай жа што-небудзь, Пэтэр, але прашу цябе: што-небудзь добрае і сапраўды карыснае».

«Ура! Вы сапраўдны Шкляны Чалавек, і нездарма вас называюць скарбнікам, вы ж ведаеце пра ўсе скарбы лесу! Ну, маё першае жаданьне будзе... Гэта будзе тое, чаго так прагне маё сэрца: хачу танчыць лепш за Караля Танцораў і мець заўжды ў карчме столькі грошай, колькі Тоўсты Эцэхіль!»

«Ты дурны пень! — сказаў Шкляны Чалавечак абурана. — Што за ідыёткае жаданьне: умець добра танчыць і мець грошы, каб прасаджваць іх за картамі! Табе ня сорамна, Пэтэр Мунк, так марнаваць тую ўдачу, якая цябе напаткала? Што дасыць табе і тваёй беднай маці тое, што ты будзеш добра танчыць? На што табе грошы, калі ты зьбіраеся раскідвацца імі ў карчме, як гэта робіць Кароль Танцораў? У цябе ж потым зноў нічога ня будзе ўвесь тыдзень! Ну добра, яшчэ адно жаданьне я выканаю, але ж глядзі: пажадай штосьці больш разумнае».

Пэтэр пачырванеў да самых вушэй і, трошкі падумаўшы, сказаў:

«Ну, я хачу яшчэ мець самую прыгожую і багатую гуту ва ўсім Шварцвальдзе, з усім абсталяваньнем, і грошы, каб яе ўтрымліваць».

«Больш нічога? — запытаўся Шкляны Чалавечак з заклапочаным тварам. — Больш нічога, Пэтэр?»

«Ну, яшчэ б добрага коніка... І павозку...»

«О, бязглузды вугляр Пэтэр! — закрываў Шкляны Чалавечак і ў шаленстве так кінуў сваю піпку ў камель яліны, што яна раскалолася на сто аскепкаў. — Розуму, здаровага чалавечага розуму і разважлівасці ты мусіш пажадаць сабе, Пэтэр! Розуму і разважлівасці, а ня конікаў і каламажак! Ну добра, ня будзь такі сумны; зрэшты, мець гуту — ня дрэннае жаданьне, добрая гута, калі ёй правільна кіраваць, корміць людзей: і гаспадара, і працаўнікоў. Маючы сваю гуту, ты можаш стаць і разумным, і разважлівым, а конь і павозка ў такім выпадку зьявляцца ў цябе самі».

«Але ж, спадар Скарбнік, — заўважыў Пэтэр, — я ж маю яшчэ адно жаданьне, вось і хацеў папрасіць наастачу розуму і разважлівасці, калі вы кажаце, што яны мне так патрэбныя.»

«Не, хопіць, — сказаў Шкляны Чалавечак, — няхай у цябе застанецца адно жаданьне, ты можаш трапіць калісьці ў такое становішча, калі будзеш вельмі рады магчымасці яго загадаць. А цяпер ідзі дадому, — дадаў лясны дух, — вось тут, — і ён выцягнуў з кішэні мяшэчак, — тут дзьве тысячы гульдэнаў, табе хопіць, і не прыходзь больш да мяне па грошы, інакш я павешу цябе на самай высокай яліне, зразумеў? Тры дні таму памёр стары Вінкфрыц, у якога найлепшая гута ў Шварцвальдзе. Пойдзеш заўтра раніцай у ягоны дом і скажаш, што хочаш набыць яе. Паводзь сябе добра, працуй старанна, а я неўзабаве

наведаю цябе, пагляджу, як ідуць твае справы, і дапамагу добрай парадай, калі розуму табе хапаць ня будзе. Але ж я сур'ёзна кажу табе, Пэтэр, тваё першае жаданьне было памылкай; трымайся далей ад карчмы і яе заўсёднакаў, такія месцы і такія людзі яшчэ нікога не даводзілі да добра.». Пакуль Шкляны Чалавечак казаў усё гэта, ён вынуў новую шклянную піпку, набіў яе ігліцай і сунуў у свой маленькі бяззубы рот. Потым дастаў павелічальнае шкельца, падставіў яго пад сонечны прамень і закурыў. Працягнуўшы Пэтэру руку і даўшы яму на разьвітаньне яшчэ некалькі добрых парадаў, Шкляны Чалавечак пачаў курыць усё хутчэй, зацягвацца ўсё мацней, усё большыя клубы дыму ахутвалі яго — пакуль ён раптам ня зьнік у воблачках, што пахлі сапраўдным галянцкім тыту-нём і ўздымаліся да самых вершалінаў дрэваў.

Калі Пэтэр Мунк вярнуўся дахаты, ён знайшоў сваю маці ў вялікім горы: бо яна была ўпэўненая, што Пэтэра забралі ў салдаты. Ён аднак радасна распавёў ёй, што сустрэў у лесе старога сябра, які пазычыў яму грошай, каб Пэтэр мог кінуць сваю справу з вугалем і пачаць нешта больш выгоднае. Хаця ягоная маці ўжо трыццаць гадоў жыла ў хаце вугляра і звыклася з такім існаваньнем, яна таксама была зусім ня супраць усё зьмяніць, і калі Пэтэр падзяліўся зь ёй сваімі бліскучымі плянамі, яна сказала: «Што ж, як маці чалавека, які валодае цэлай гутай, я буду нечым іншым, чым проста суседкай Грэты і Бэты, і буду сядзець у царкве падчас імшы на прэдняй лаўцы, дзе сядзяць самыя паважаныя людзі».

Неўзабаве яе сын уладкаваў усе справы з набыццём гуты, наняў папярэдне знойдзеных ім работнікаў і стаў ад відна да відна займацца шклом. Напачатку яму падабалася гэтае рамяство, ён рупліва кіраваў гутай, горда заходзіў туды, засунуўшы рукі ў кішэні, хадзіў туды-сюды, зазіраў у кожны куток, казаў з важным выглядам што-небудзь, з чаго рабочыя ўпотаі сьмяяліся, а ягонаі найвялікшай радасьцю было назіраць, як выдзімаюць шкло. Почасту ён і сам наважваўся паспрабаваць і выдзімаў зь яшчэ мяккай масы дзіўныя фігуры. Аднак хутка яму надакучыла гэтая праца, і ён прыходзіў у гуту толькі на гадзінку, потым стаў зьяўляцца там раз на два дні, у рэшце рэшт ён пачаў наведваць сваё прадпрыемства толькі раз на тыдзень, і нанятая ім рабочыя рабілі там што хацелі.

Прычынай усяго гэтага была карчма; у першую ж нядзелю пасля таго, як Пэтэр вярнуўся зь лесу, ён выправіўся ў карчму: Кароль Танцораў ужо скакаў у залі для танцаў, а тоўсты Эцэхіль сядзеў і гуляў у косьці на адзін кронэнталер. Тады Пэтэр палез у кішэні, каб паглядзець, ці трымае Шкляны Чалавечак сваё слова, і пабачыў, што ягоныя кішэні ажно пухнуць ад золата і срэбра. Ногі Пэтэра гарэлі так, як гэта бывае, калі хочацца патанчыць, і калі першы танец скончыўся, Пэтэр запрасіў нейкую дзяўчыну і стаў кружляць зь ёй каля Караля Танцораў. Там, дзе Кароль Танцораў рабіў тры скокі, Пэтэр рабіў усе чатыры — ды прытым крокі ягоныя былі такія цудоўныя і грацыёзныя, а нагамі ён круціў так мудрагеліста і прыгожа, што ўсе гледачы былі ў захапленьні. Калі ж

у залі пайшла чутка, што Пэтэр ня так даўно набыў гуту, калі ўсе пабачылі, як ён кідае музыкантам падчас танцаў зэксібэцнеры, зьдзіўленьню у карчме не было межаў. Адны вырашылі, што ён знайшоў у лесе скарб, іншыя, што ён атрымаў добрую спадчыну, але ўсе цяпер паважалі яго і лічыліся зь ім — толькі таму, што ён меў грошы. У той самы вечар ён прайграў дваццаць гульдэнаў, і штораду, калі ён лез у кішэні, знаходзіў там яшчэ сто талераў. Як толькі Пэтэр пабачыў, як яго ўсе шануюць, ён апынуўся на сёмым небе ад радасьці і гордасьці. Ён кідаў грошы жменямі, і казаў тым часам беднаму люду, што ён, Пэтэр Мунк, добра ведае, што такое жыць у бядоце, бо яго самога яна таксама калісьці душыла. Мастацтва Караля Танцораў ўмомант паблякла перад мастацтвам Пэтэра, і Пэтэру прысвоілі тытул Імпэратара Танцаў. Самыя прадпрымальныя і азартныя гульцы ня ставілі на кон столькі, колькі Пэтэр, але ж яны і не прайгравалі столькі ж, колькі ён. І чым больш ён прайграваў, тым больш выйграваў. Усё было менавіта так, як і пажадаў Пэтэр у дамове з Шкляным Чалавечкам: ён хацеў, каб грошай у яго кішэнях заўжды было столькі ж, колькі ў Тоўстага Эцэхіля, і якраз Тоўсты Эцэхіль быў тым, каму Пэтэр штораду прайграваў. І калі Пэтэр прайграваў дваццаць, трыццаць гульдэнаў, то роўна на столькі ж папаўняўся капітал у ягоных кішэнях. Усё больш і больш часу бавіў Пэтэр у гульні, не раўнуючы самы вялікі марнатраўца ў Шварцвальдзе, і хутка яго часьцей сталі называць Пэтэр-Гулец, чым Імпэратар Танцаў — бо ён гуляў сем дзён на тыдзень. Праз гэтую ягоная гута прыйшла ў поўны заняпад, і вінаватая

ў тым была толькі Пэтэрава дурасыць. Шкла гута вырабляла столькі ж, колькі заўжды, але ж, набыўшы яе, Пэтэр забыў набыць веданьне таго, што трэба рабіць з таварам. Таму ён проста прадаваў яго за паўцаны гандлярам — абы распаціцца з рабочымі.

Аднойчы ўвечары ён, як звычайна, ішоў з карчмы дадому і, нягледзячы на ўсё тое віно, якое выпіў, каб павесялець, думаў з жахам і сорамам пра занядбанасыць сваёй гуты. Раптам ён заўважыў, што нехта ідзе зь ім поруч: гэта быў Шкляны Чалавечак. Тут Пэтэра апанавала злосьць, ён вырашыў, што гэта лясны курдупель вінаваты ва ўсім: «Што там конік, што павозка? — закрычаў ён. — Што дае мне гэтая гута і ўсё маё шкло? Калі я быў бедным вугляром, я пачуваўся значна лепш, чым цяпер, і ня меў такіх турботаў. Цяпер я вымушаны са страхам думаць, калі прыйдзе чыноўнік і ацэніць маю маёмасьць, каб аддаць яе крэдыторам, а мяне адправіць у астрог!»

«Вось як? — адказаў Шкляны Чалавечак. — Я вінаваты ў тым, што ты няшчасны? І гэта падзяка за маю дабрыню? Хто ж прымусіў цябе загадаць такое бязглуздае жаданьне? Ты захацеў стаць гутнікам, ня ведаючы, куды будзеш прадаваць шкло? Хіба я не казаў табе, што ты мусіш быць асьцярожны з жаданьнямі? Розуму, Пэтэр, розуму і разважлівасьці — вось чаго табе не хапала.»

«Што розум, што разважлівасьць! — усклікнуў Пэтэр. — Я такі ж разумны, як і іншыя. І зараз я гэта дакажу табе». З гэтымі словамі ён схапіў Шклянога Чалавечка за руку і закрычаў: «Цяпер ты мой, ула-

дар скарбаў! І я хачу, каб ты выканаў маё трэцяе жаданьне, тое, якое ў мяне яшчэ захавалася. Зараз жа, на гэтым самым месцы гані сюды дзьевесьце тысяч талераў цвёрдай манэтай, а яшчэ дом і — а-а!!!» — закрычаў ён і затрэс рукой, бо Шкляны Чалавечак ператварыўся ў зыхатлівае гарачае шкло і апёк ягоную руку бы полымя. А самога Шклянога Чалавечка ён больш ня бачыў.

Яшчэ шмат дзён пасья гэтага здарэньня апечаная рука нагадвала Пэтэру пра ягоную няўдзячнасьць і ягоную бязглуздасьць; потым, аднак, яму ўдалося заглушыць голас сумленьня і ён запытаўся самога сябе: «Калі я прадам гуту і ўсё астатняе, мне застаецца яшчэ тоўсты Эцэхіль: пакуль у яго ў нядзелю ёсьць грошы, я таксама іх маю!»

Так, Пэтэр! Але калі ў Эцэхіля яны б раптам зьніклі? Так і адбылося аднойчы, і гэта быў цудоўны пралік Пэтэра. Была нядзеля, Пэтэр выправіўся ў карчму. Людзі, якія сядзелі там, павысоўвалі галовы ў акно. «Пэтэр-гулец прыехаў», — сказаў адзін, «Так, Імпэратар Танцораў, багаты гутнік», — сказаў другі, а трэці пакачаў галавой і прамовіў: «З такім багацьцем можна шмат сабе дазволіць, ды толькі ходзяць чуткі пра ягоныя даўгі, а ў горадзе я чуў, што чыноўнікі больш не зьбіраюцца марудзіць з ацэнкай ягонай гуты». Тым часам Пэтэр важна павітаўся з наведнікамі, вылез з павозкі і крыкнуў: «Гэй, гаспадар, добры вечар, а тоўсты Эцэхіль ужо тут?» Нізкі голас адказаў яму: «Давай заходзь, Пэтэр, мы ўжо тут, пры картах, і занялі табе месца.» Пэтэр увайшоў, сунуў руку ў

кішэню: відаць, Эцэхіль сёння быў багаты, бо кішэні ў Пэтэра аказаліся даверху напоўненыя манэтамі.

Ён сеў за стол да астатніх, пачаў гульні, то прайграваў, то выйграваў, і так яны гулялі, пакуль грамада ў карчме не пачала пакрысе збірацца дамоў — тады запалілі сьвятло, і гульня працягвалася. Нарэшце двое іншых гульцоў сказалі, што на сёння ўжо хопіць і ім час ісьці да жонак і дзяцей. Пэтэр-гулец угаворваў Эцэхіля застацца, той доўга не пагаджаўся, але ў рэшце рэшт прамовіў: «Ну так і быць! Я зараз палічу свае грошы, і тады мы кінем косьці, стаўка пяць гульдэнаў, ніжэй ня ставім, бо гэта несур'ёзна». Ён дастаў кашалёк і знайшоў там сто гульдэнаў, так што і Пэтэр ведаў цяпер, якая сума ў ягоным распараджэньні. Але ўдача адварнулася ад Эцэхіля, ён прайграваў стаўку за стаўкай, і колькі б ён ні выкідваў, у Пэтэра штораду выходзіла на два ачкі болей. Нарэшце Эцэхіль паклаў на стол апошнія пяць гульдэнаў і сказаў: «Яшчэ адзін раз, а калі я і зараз прайграю, то ты, Пэтэр, пазычыш мне з твайго выйгрышу — сумленныя хлопцы павінны выручаць іншых, ці ня праўда?»

«Ды колькі хочаш, — сказаў Пэтэр, задаволены тым, што фартуна была сёння на ягоным баку. — Хоць сотню гульдэнаў!» Тоўсты Эцэхіль патрос косьці і выкінуў пятнаццаць. «Ну, зараз пабачым!» — крыкнуў ён. Пэтэр, аднак, выкінуў васьмнаццаць! «Вось і канец», — прагрымеў за ягонай сьпінай нейкі дзіўна знаёмы голас.

Пэтэр азірнуўся. Агромністы і страшны, ззаду стаяў ніхто іншы, як Галяндзец Міхель. Зь перапуду

Пэтэр выпусціў з рук выйграныя грошы, і яны ўпалі на падлогу. Але Тоўсты Эцэхіль ня бачыў Галяндца і гучна запатрабаваў, каб Пэтэр пазычыў яму дзесяць гульдэнаў, каб працягваць гульнію. Як у сьне, Пэтэр палез у кішэню, але нічога там не знайшоў, палез у другую, але і тая была пустая. Ён праверыў у куртцы, ды і там не было ні граша. Толькі цяпер ён прыгадаў сапраўдны сэнс свайго ўласнага жадання: заўжды мець столькі грошай, колькі мае пры сабе Эцэхіль. Усё зьнікла, як дым.

Гаспадар і Тоўсты Эцэхіль здзіўлена назіралі, як Пэтэр усё шукае і шукае грошы і нічога не знаходзіць, яны, вядома ж, не паверылі, што Пэтэр ня мае пры сабе ані гелера, і толькі калі самі абшукалі яго, пераканаліся, што гэта насамрэч так. Тады, разьюшыўшыся, яны сталі абвінавачваць Пэтэра ў тым, што ён папросту вядзьмак і выйграныя ім грошы даўно ляжаць у Пэтэра дома. Пэтэр абараняўся як мог, аднак марна: Эцэхіль паабяцаў распавесці ўсім у Шварцвальдзе, што за асоба Пэтэр Мунк. А карчмар сказаў, што заўтра ж ураньні пойдзе ў горад і падасьць заяву пра выпадак чараўніцтва — і тады, дадаў ён, Пэтэра спаліць на вогнішчы. Потым абодва накінуліся на Пэтэра, сарвалі зь яго куртку і выкінулі з карчмы.

Ніводнае зоркі не было ў небе, калі прыгнечаны Пэтэр вяртаўся дамоў, але ён здолеў усё ж пазнаць тую постаць, якая раптам зьявілася поруч і прамовіла: «Вось і ўсё, Пэтэр Мунк. Твайму багацьцю і тваёй самавітасьці прыйшоў канец. А я

ж папярэджваў цябе яшчэ тады, калі ты нічога не захацеў слухаць і ўцёк ад мяне да гэтага шклянога курдупеля. Цяпер ты бачыш, што значыць напляваць на руку, якая хоча табе дапамагчы. Але ў цябе ёсць шанец паспрабаваць наноў, бо я спачуваю тваёй цяжкай долі. Яшчэ ніхто не пашкадаваў, што звярнуўся да мяне, і калі ты не забыў шлях, то заўтра ты зможаш пагаварыць са мной у тым самым гушчары. Табе застаецца толькі прыйсці туды і паклікаць мяне!» Пэтэр зразумеў, хто зь ім гаворыць, але ж гэтым разам ён не адчуў жаху; моўчкі ён пакрочыў дамоў.

* * *

Калі раніцай у панядзелак Пэтэр прыйшоў у сваю гуту, там былі ня толькі ягонныя работнікі, але іншыя людзі, зь якімі ні ў кога няма асаблівай ахвоты сутыкацца: чыноўнік і тры судовыя выканаўцы. Чыноўнік пажадаў Пэтэру добрага ранку, ветліва спытаў, як добра ён спаў, а потым выцягнуў доўгі рэгістар, у якім былі пазначаныя ўсе Пэтэравы крэдыторы. «Вы можаце зь імі разьлічыцца ці не? — спытаў чыноўнік і строга зірнуў на Пэтэра. — І думайце хутчэй, бо ў мяне мала часу, а ў турме вы будзеце мець добрыя тры гадзіны». Пэтэр прызнаўся, што ня мае больш нічога, і дазволіў чыноўніку ацаніць ягонны дом і двор, гуту і хлеў, павозку і коней; і калі чыноўнік і выканаўцы хадзілі вакол, правяралі ўсё і ацэньвалі, ён падумаў: «Да яловага гушчару недалёка, не дапамог мне *маленькі*, дык чаму б не паспрабаваць шчасця зь *вялікім*». Ён пабег да дубровы, ды так шпарка, быццам судовыя выканаўцы гналіся за ім на ко-

нях. Калі ён прабягаў міма месца, дзе ўпершыню размаўляў з Шкляным Чалавечкам, то адчуў, нібыта яму на плячо легла нябачная рука, але ён вырываўся і пабег далей, на мяжу, месцазнаходжаньне якой ён добра запомніў, і як толькі пракрычаў, амаль задыхнуўшыся: «Галяндзец Міхель, Галяндзец Міхель!», перад ім ужо стаяў асілак-плытнік св сваёй бэлькаю на плячы.

«Прыйшоў? — прамовіў Міхель са сьмехам. — Яны што, зьдзелі зь цябе скуру і хочуць прадаць яе тваім крэдыторам? Ну, супакойся, усё тваё гора, як я ўжо казаў, — ад гэтае шкляное дурылкі, ад гэтага крывадушніка. Калі дорыш нешта, то трэба сапраўды дарыць, а ня дурыць людзям галовы, як гэты жмінда. Хадзем, — сказаў Міхель і павёў яго празь лес. — Хадзем да мяне, там паглядзім, ці зможам мы аб нечым дамовіцца».

«Дамовіцца? — падумаў Пэтэр. — Што яму ад мяне трэба, і што я здолею зь яго вытаргаваць? Ён хоча, каб я паслужыў яму, ці што?» Яны прайшлі спачатку па стромай лясной сьцяжыне і адразу ж апынуліся ў цёмнай, глыбокай, абрывістай цясьніне, Галяндзец Міхель скакаў па скалах, нібы яны былі проста прыступкамі мармуровае лесьвіцы, а Пэтэр страціў бы прытомнасьць, калі б пры спуску Міхель ня стаў раптам вялізным, бы вежа, і не працягнуў бы яму руку — доўтую, як мачта, з далоняй велічынёй са стол у карчме, ды ня крыкнуў голасам, страшным нібы званы сьмерці: «Сядай сюды і трымайся за пальцы, тады не ўпадзеш!» Пэтэр, дрыжучы, сеў, як яму было загадана, і ўхапіўся за вялікі палец асілка.

Яны ішлі ўсё далей, усё глыбей, але, насуперак чаканням Пэтэра, цямней не становілася, наадварот, дзённае святло ярчэла, і хутка Пэтэр ужо ня мог яго трымаць. А Галяндзец Міхель, чым далей ён нёс Пэтэра, зноў пачаў меншаць і вось ужо ён стаяў, таго самага памеру, як і раней, перад домам, такім жа простым і ладным, як у багатых сялянаў у Шварцвальдзе. Пакой, у які Галяндзец увёў Пэтэра, нічым не адрозніваўся ад пакояў іншых людзей, хіба што адзінотай, якая ў ім панавала.

Драўляны гадзіннік на сцяне, вялізная кафляная печ, шырокія лаўкі, посуд былі тут такія самыя, як і паўсюль. Міхель паказаў Пэтэру на месца за сталом, потым выйшаў і вярнуўся са збанам віна і шклянкамі. Ён наліў — і вось яны ўжо размаўлялі пра тое і пра сёе, і Галяндзец распавядаў Пэтэру пра радасці сьвету, пра чужыя далёкія краіны, пра прыгожыя гарады і рэкі, і Пэтэр, які пад канец зноўку замаркоціўся, таксама падзяліўся з Галяндцам сваімі думкамі.

«Калі ты маеш ва ўсім сваім целе смеласьць і моц нешта прадпрыняць, то нейкія два ўдары сэрца могуць прымусіць цябе задрыжэць і адступіць; а тады бывай гонар, — сказаў на гэта Галяндзец Міхель. — Прыкра, што разумны хлопец мусіць турбавацца пра такую нікчэмную рэч, як грукат сэрца. Хіба ты адчуваеш галавой, калі нехта назаве цябе хлусам або нягоднікам? Або, можа, гэта страўнік баліць, калі, скажам, чыноўнік выкідае цябе з твайго ўласнага дому? А што ж? Скажы, Пэтэр, дзе ты адчуваеш боль у такіх выпадках?»

«У сэрцы», — адказаў Пэтэр і прыціснуў руку да грудзей, пад якімі калацілася, нібы спалохаўшыся чагосьці, ягонае сэрца.

«Не крыўдуй, але ты выкінуў шмат сотняў гульдэнаў на розных жабракоў і іншы зброд. Навошта, якая карысьць табе з гэтага? Яны жадалі шчасьця тваёй душы і здароўя твайму целу. Дык хіба ж ты стаў ад гэтага здаравейшы? Лепш бы ты ў такім выпадку аддаў бы палову тых грошай лекару. А шчасьце? Добрае гэта шчасьце, калі цябе выганяюць і забіраюць тваю маёмасьць! І што ж гэта прымушала цябе лезьці ў кішэні па манэту кожны раз, калі жабрак працягваў табе свой падраны капялюш? Тваё сэрца, сэрца, зноў гэтае сэрца! Ня вочы, не язык, ня рукі і ня ногі — сэрца! Ты, як кажуць, шмат прымаеш блізка да сэрца».

«Але ж як можна прымусіць яго не балець? Я што-разу стараюся зрабіць так, каб яно маўчала, а яно ўсё адно грукае і робіць мне балюча».

«Дурнічка! — усклікнуў Міхель і засьмяяўся. — Вядома, ты, небарака, нічога ня можаш зрабіць з ім; але аддай мне гэтую грукатлівую штуку, і пабачыш тады, як добра безь яе жывецца».

«Маё сэрца — аддаць вам? — ускрыкнуў Пэтэр з жахам. — Ды я памру тады на месцы! Ніколі гэтаму не бываць!»

«Так: калі ты даверыш такую апэрацыю спадару хірургу, то сапраўды памрэш. Аднак у мяне ўсё інакш. Хадзі вось сюды і пераканайся сам». Сказаўшы гэта, Міхель падняўся, адчыніў дзьверы ў іншы пакой і запрасіў Пэтэра ўвайсьці. Сэрца Пэ-

тэра сутаргава сыціснулася, калі ён пераступіў парог, але ён не звярнуў на гэта ўвагі, бо дзіўны выгляд пакоя моцна яго ўразіў. Драўляныя паліцы былі застаўленыя шклянкамі, напоўненымі празрыстай вадкасьцю, і ў кожнай з гэтых шклянак ляжала сэрца. На некаторых былі прыклеены цэтлікі, а на цэтліках напісаныя імёны — Пэтэр зь цікавасьцю стаў чытаць і жахнуўся: ён пабачыў імя таго чыноўніка, які прыходзіў ацэньваць яго маёмасьць, імёны Тоўстага Эцэхіля і Караля Танцораў, імя вярхоўнага судзьдзі... Тут былі сэрцы шасьці ліхвяроў, васьмі афіцэраў, тры сэрцы біржавых маклераў... Карацей, цэлая калекцыя сэрцаў найпаважанейшых людзей з усяго наваколя.

«Глядзі! — прамовіў Галяндзец Міхель. — Усе гэтыя людзі пазбавіліся страху і клопату, ніводнае з гэтых сэрцаў ня б'ецца больш баязьліва і ўсхвалявана, і кожны зь іх былых уладальнікаў рады, што выгнаў са свайго дома такога беспакойнага госьця».

«Але што яныносяць у грудзях замест сэрцаў?» — спытаў Пэтэр, у якога ад усяго, што ён убачыў, закружылася галава.

«А вось гэта», — адказаў Міхель і працягнуў Пэтэру нешта, што ён выдастаў толькі што з шуфляды. *Каменнае сэрца.*

«Як гэта? — сказаў Пэтэр, ня ведаючы, куды яму падзецца ад позірку, які поўзаў па ягоных грудзёх. — Сэрца з мармуру? Але паслухайце, спадару Міхель, гэта ж павінна быць дужа халоднае сэрца».

«Вядома, але гэта прыемная прахалода. Чаму гэта сэрца абавязкова мусіць быць цёплае? Зімой ягонае цяпло табе нічога ня дасьць, узімку лепш выпіць добрае вішнёўкі, каб сагрэцца; а ўлетку, калі задуха і сьпёка — о, ты ня ведаеш, як прыемна мець летам у сваім нутры халоднае сэрца. І, як я ўжо казаў, ні страху, ні жаху, ні дурнога спачуваньня, ні іншага глупства — нічога ня грукае ў грудзёх».

«І гэта ўсё, што вы мне можаце прапанаваць? — спытаў нясьмела Пэтэр. — Я спадзяваўся атрымаць грошы, а вы даяце мне камень».

«Ну, я мяркую, што ста тысяч гульдэнаў табе на першы раз хопіць. Калі будзеш абачліва іх траціць, то неўзабаве станеш міліянэрам!»

«Сто тысячаў? — усклікнуў Пэтэр радасна. — Ну, у маіх грудзёх грукае ўжо зусім моцна, ды неўзабаве мы скончым з гэтым. Добра, Міхель; давай мне грошы і свой камень, і можаш забраць дурную трывогу зь яе нары».

«Я ведаў, што ты разумны хлопец! — прамовіў Міхель, па-сяброўску ўсьміхаючыся. — Хадзем, нальем сабе яшчэ і я адлічу табе твае грошы».

Яны зноў селі за стол і пілі, пакуль Пэтэра не адолеў глыбокі сон.

...Пэтэр Мунк прачнуўся ад гуку паштовага ражка і ўбачыў, што ён сядзіць у прыгожай карэце і едзе па шырокай дарозе. Калі ён высунуўся з акна, то зразумеў, што Шварцвальд ляжаў у блакітнай смуге далёка за ягонай сьпінай. Спачатку ён не даваў веры таму, што гэта сапраўды ён, Пэтэр Мунк,

сядзіць у гэтай прыгожай карэце; ды і вопратка яго-
ная была зусім іншай, чым тая, у якой ён быў учо-
ра; але ён памятаў усё, што зь ім адбылося, так яс-
на, што адкінуў прэч сумневы і ўсклікнуў: «Ды не,
гэта я, Пэтэр Мунк, і ніхто іншы!» Уласны выгляд
прыводзіў яго ў захапленне, ён ганарыўся, што не
адчувае ніякае тугі, пакідаючы ўпершыню ў жыцці
сваю радзіму, лясы, дзе ён так доўга пражыў, дзе ён
гадаваўся; нават сьляза не выкацілася зь ягоных ва-
чэй, калі ён падумаў пра сваю маці, якая заставала-
ся жыць у нядолі і безь ніякае падтрымкі, нават узды-
ху не вырвалася зь ягоных грудзей. Яму было ўсё ад-
но. «Ах, ну так, — сказаў ён тады, — сьлёзы і ўздыхі,
настальгія і туга ідуць жа з сэрца, і дзякуй Галяндцу
Міхелю: маё, на шчасьце, халоднае і зроблена з каме-
ню».

Ён паклаў руку на свае грудзі, там было ціха
і нічога не варушылася. «Калі ён трымае сло-
ва з грашыма гэтаксама, як з сэрцам, то я вельмі
ўсьцешуся!» — прамовіў ён і стаў дасьледаваць сваю
карэту. Ён знайшоў шмат адзеньня самага рознага фа-
сону і кшталту, але грошай не было; нарэшце Пэтэр
стаў шукаць па кішэнях і адшукаў шмат тысяч талераў
у манэтах і банкнотах, якія прымалі ва ўсіх вялікіх га-
радах. «Цяпер усё так, як я хацеў», — падумаў ён і
ўсеўся зручней у куце карэты, якая везла яго ў далё-
кае падарожжа.

Два гады ён катаўся па сьвеце, глядзеў у вокны
свайёй карэты на дамы абапал вуліцаў, а калі яны
спыняліся, то ён бачыў адно шмільду свайго гатэ-

лю; ён загадваў вазіць яго па горадзе, паказваць яму мясцовыя славутасці, але што гэта: нічога ня радавала яго, ні карціны, ні прыгожыя будынкі, ні музыка, ні танцы, ягонае сэрца нічога не кранала, і вочы і вушы Пэтэра былі як анямелыя перад любой пекнай. Нічога не выклікала ў ім водгуку, у жыцці ягоным былі толькі ежа, напоі і сон, так і вандраваў ён бяз мэты па сьвеце, набіваў сабе бруха ласункамі і спаў. Праўда, часам ён прыгадваў, што ён быў больш шчаслівы і вясёлы, калі быў бедны і працаваў, каб зарабіць сабе на хлеб. Тады, даўней, яго кранаў кожны прыгожы від, краналі музыка і танцы, тады ён радаваўся простае ежы, якую маці прыносіла яму да вогнішча. Калі ён думаў пра ўсё сваё мінулае, то яго апаноўвала дзіўнае пачуццё, што ён цяпер ня здольны смяяцца, а раней жа ён смяяўся нават з самых немудрагелістых жартаў; цяпер, калі іншыя смяяліся, ён толькі і мог, што ветліва расьцягнуць вусны, але яго сэрца — яно не смяялася разам зь ім. Ён адчуваў, што стаў надзвычай спакойным, але задаволеным ён не пачуваўся. У яго не было настальгіі па доме або смутку — але былі спустошанасьць, перасыць, бязрадаснае жыццё, што і прымусіла яго ўрэшце вярнуцца.

Калі ён праехаў Штрасбург і пабачыў цёмныя лясы сваёй радзімы, калі ён зноў змог зірнуць на моцныя постаці і дабрадушныя, верныя твары шварцвальдаў, калі ён зноўку пачуў адрывістую, суровую, але мілагучную родную гаворку, то нібыта зноў адчуў унутры сваё сэрца, бо кроў яго заструменіла па жылах хутчэй, — і тут ён мусіў заплакаць ад радасьці,

але не — як ён мог марыць пра гэта, ён жа меў каменнае сэрца; а камень, як вядома, мёртвы і ня можа ні плакаць, ні сьмяяцца.

Першы свой візыт ён зрабіў да Галяндца Міхеля, які прыняў яго з той жа гасьціннасьцю. «Міхель, — сказаў яму Пэтэр, — я шмат вандраваў па сьвеце і пабачыў усё што можна, але ўсё гэта лухта, я адчуваў толькі сум. Увогуле, ваша каменная рэч, якую я нашу ў грудзёх, ахоўвае мяне ад многіх пошасьцяў: я ніколі не злуюся, ніколі не бываю ў журбе, але я ніколі і ня радуся, і гэта так, быццам бы я жыву толькі напалову. Не маглі б вы зрабіць каменнае сэрца больш адчувальным, а лепш за ўсё — аддайце мне маё старое, я звыхся зь ім за дваццаць пяць гадоў, і калі яно часам і робіць дурноцьце, гэта ўсё ж было бадзёрае і радаснае сэрца».

Лясны прывід змрочна і горка засьмяяўся: «Калі ты аднойчы памрэш, Пэтэр Мунк, — адказаў ён, — тады ня трэба будзе па ім сумаваць, тады ты зможаш атрымаць назад сваё мяккае, чухлівае сэрца, і зможаш адчуць, што яно прыносіць: радасьць ці боль; але тут, у гэтым жыцьці, яно ўжо ня можа быць тваім! Так, Пэтэр, ты шмат павандраваў, ды з такім падыходам, як у цябе, табе ніколі не атрымаць карысьці ад падарожжаў. Пасяліся дзе-небудзь у лесе, пабудуй дом, ажаніся, вядзі гаспадарку. Табе не хапае працы, бо калі ты не працуеш, то табе, бач ты, сумна, і ты валіш усё на ні ў чым не вінаваты каменны ворган». Пэтэр пабачыў, што Міхель мае рацыю, што яго, Пэтэра, проста гняце марнатраўнае жыцьцё, і вырашыў

стаць самым багатым чалавекам у краіне. Міхель уручыў яму яшчэ сто тысяч гульдэнаў і разьвітаўся з ім як са старым сябрам.

Неўзабаве па Шварцвальдзе папаўзлі чуткі, што вугляр Пэтэр, ці Пэтэр-гулец, зноў зьявіўся і што ён стаў яшчэ багацейшы, чым быў. Усё пайшло па-старому: калі ён быў жабраком, усе яго зракліся, а цяпер, калі ён аднойчы вечарам у нядзелю прыехаў у карчму, кожны лічыў сваім абавязкам парукацца з ім, пахваліць ягонага каня, распытаць пра ягоныя падарожжы. А калі ён сеў гуляць з Тоўстым Эцэхілем, то ўсе за сталом ставіліся да ягонай персоны з такой самай павагай, як і раней. Цяпер ён больш не займаўся шклом, а распачаў гандаль лесам, але гэта было толькі для выгляду. Ягонымі асноўнымі заняткамі сталі ліхвярства і продаж збожжа. Палова Шварцвальду залезла да яго ў пазыку, але ж ён пазычаў толькі пад дзесяць працэнтаў. Збожжа Пэтэр прадаваў бедным, тым, хто ня здольны быў заплаціць адразу — але прадаваў па кошыце ўтрая вышэйшым. З чыноўнікам яны сталі добрымі сябрамі, і калі спадару Мунку нехта ня мог заплаціць у прызначаны дзень, то чыноўнік ехаў са сваімі людзьмі ў дом небаракі, ацэньваў дом і маёмасьць, а сям'ю выганяў у лес. Напачатку гэта ўсё трохі непакоіла Пэтэра: натоўпы бедных стаялі пад ягонымі дзвярмі, мужчыны малілі Пэтэра даць ім адтэрміноўку, жанчыны намагаліся хаця б неяк зьмякчыць каменнае сэрца, дзеці з плачам прасілі кавалачак хлеба. Але калі Пэтэр завёў пару

аўчарак, гэтая кашэчая музыка, як ён называў мольбы няшчасных, умомант сыціхла: варта было яму сьвіснуць сваім сабакам, жабракі адразу ж з крыкамі разьбягаліся. Але больш за ўсё праблемаў стварала яму адна «старая баба». Гэта была ніхто іншая, як фраў Мунк, маці Пэтэра. Яна жыла ў вялікай бядоце, калі іхны дом і двор пайшлі з малатка, а яе сын, калі ён вярнуўся з-за мяжы багатым чалавекам, не хацеў на яе нават глядзець. Часам яна прыходзіла, абапіраючыся на драўляны кій, старая, слабая і згорбленая, да Пэтэравага дому. Увайсьці яна не наважвалася — аднойчы ён яе ўжо прагнаў, але ёй было балюча жыць на міласьціну ад чужых людзей, калі ўласны сын мог ёй забяспечыць спакойную, бязьбедную старасьць. Аднак каменнае сэрца Пэтэра ні разу не зварухнулася ад погляду на бледны, з маленства знаёмы твар, на ўмольныя вочы, на сухія, зморшчаныя рукі, на зьнясіленае цела; калі аднойчы ў суботу яна зноў пагрукала ў дзьверы, ён з бурчэньнем дастаў зэксібэцнер, загарнуў яго ў паперу і перадаў ёй праз слугу. Ён чуў яе дрыготкі голас за дзьвярыма, чуў, як яна дзякавала і зычыла яму ўсяго найлепшага ў гэтым жыцьці, чуў, падкраўшыся да дзьвярэй, як жахліва яна кашляе, але ён думаў толькі пра тое, што змарнаваў цэлы зэксібэцнер.

Нарэшце Пэтэр надумаў ажаніцца. Ён ведаў, што любы бацька ў Шварцвальдзе ахвотна аддасць за яго сваю дачку. Але яму было цяжка зрабіць выбар, бо ён ведаў, што на шалях ягоная ўдача і ягоны розум. Таму ён аб'ездзіў на кані ўсё наваколле, вы-

глядаючы сабе нявесту, і ніводная шварцвальдка не падавалася яму дастаткова прыгожай. У рэшце рэшт, наведаўшы ўсе залі для танцаў ва ўсіх корчмах, ён аднойчы пачуў, што найпрыгажэйшай і найпрыстойнейшай ва ўсім лесе была дачка аднаго беднага дры-васека.

Яна жыла ціха і сьціпла, рупліва даглядала бацькоўскі дом і ніколі не паказвалася на танцах, нават на тройцу і храмавае сьвята. Калі Пэтэр даведаўся пра гэты цуд Шварцвальду, ён вырашыў прапанаваць ёй руку, распытаў, дзе яна жыве, і паехаў да яе дому. Бацька прыгажуні Лізбэт вельмі здзівіўся госьцю, але ён быў проста агаломшаны, калі пачуў, што ягоны госьць — багач Пэтэр Мунк, які хоча стаць яму зяцем. Ён не раздумваў доўга, бо меркаваў, што цяпер беднасьці і турботам прыйдзе канец, нават не спытаўшы дачку пагадзіўся на прапанову Пэтэра — і добрая дзяўчына безь пярэчаньняў стала неўзабаве жонкай спадара Мунка.

Але ўсё пайшло не зусім так, як яна марыла. Яна добра спраўлялася са сваімі хатнімі абавязкамі, аднак не магла дагадзіць спадару Пэтэру: Лізбэт спачувала бедным людзям, і паколькі яе муж быў багаты, то маладая жанчына не лічыла за грэх даць жабрачцы пфэніг або наліць чарачку старому. Аднак калі спадар Пэтэр аднойчы заўважыў гэта, то зірнуў на яе сувора і груба сказаў:

«Чаму гэта ты марнуеш маю маёмасьць на жабракоў і абарванцаў? Хіба ты прынесла нешта ў гэты дом, каб раздаваць падарункі направа і на-

лева? З тваім бацькам ты ня мела нават гарачага супу, а тут раскідваеся грашыма, як княжна? Яшчэ раз зробіш гэта — паспытаеш майго кулака!» Пасьля такіх словаў прыгажуні Лізбэт нічога не засталося, як толькі плакаць у сваім пакоі над жорсткасцю мужа; ёй усё часцей хацелася вярнуцца ў бедны дом свайго бацькі, гэта было лепш, чым жыць з багатым, але сквапным і бессардэчным Пэтэрам. Ах, ведала б яна, што ягонае сэрца з мармуру і што ён быў няздольны пакахаць ні яе, ні кагосьці іншага зь людзей — тады б яна не дзівілася ягонай жорсткасці. І калі яна сядзела цяпер перад дзвярыма, а ў гэты час да яе падыходзіў жабрак і, зьняўшы капялюш, прасіў аб міласьціне, то яна толькі заплюшчвала вочы, каб ня бачыць чалавечае нядолі, і сыцскала рукі, каб не дастаць міжволі з кішэні кройцэр і не аддаць яму. У выніку сталася так, што па лесе пайшла пагалоска: жонка Мунка яшчэ больш сквапная за свайго мужа.

Аднойчы фраў Мунк сядзела ля брамы і ціхенька сьпявала нейкую песеньку; было пагодна, і яе муж якраз паехаў у поле. На вуліцы з'явіўся стары чалавек зусім малога росту, які цягнуў вялікі мех, і Лізбэт здалёк пачула, як ён стомлена крэкча. Яна са спачуваньнем паглядзела на старога і падумала, што нельга так нагружаць чалавека такога веку.

Тым часам стары падышоў бліжэй, і калі ён апынуўся насупраць фраў Мунк, то ледзь не паваліўся пад цяжарам меха. «Будзьце літасьцівыя, добрая фраў, — сказаў ён, — дайце старому чалавеку глыток вады, я паміраю і не магу ісьці далей».

«Але вам ня варта ў вашым веку цягаць такія цяжэзныя рэчы», — сказала Лізбэт.

«Я працую насільшчыкам, каб не памерці з голаду, — адказаў стары. — Але адкуль такой багатай жанчыне, як вы, ведаць, якой балючай можа быць беднасьць і як цудоўна асьвяжае глыток звычайнай вады ў такую сьпёку».

Калі Лізбэт пачула гэта, яна пасьпешліва кінулася ў дом, узяла з паліцы збан і напоўніла яго вадой. Але калі яна вярнулася і ўжо зьбіралася даць старому напіцца, то ўбачыла, як ён, зьняможаны, сядзіць на сваім меху — і тады сэрца яе перапоўнілася шкадаваньнем: яна падумала, што муж нічога не даведаецца, паставіла збан, узяла кубак, напоўніла яго віном, паклала зверху лусту хлеба і працягнула ўсё гэта насільшчыку. «Вось, я думаю, віно будзе вам больш да смаку, — сказала яна. — Але піце ня так хутка, і ежце хлеб».

Стары глядзеў на яе зь вялікім здзіўленьнем, ажно пакуль у вачох ягоных не зьявіліся сьлёзы, ён выпіў віно і прамовіў:

«Я зусім стары, але бачыў за сваё жыцьцё мала людзей, якія былі б такімі добрымі да бедных і ахвяравалі б свае дарункі так сардэчна і высакародна, як вы, фраў Лізбэт. Пэўне ж, вам аддзячыцца на гэтай зямлі, такое сэрца не павінна застацца без узнагароды».

«Узнагароду яна атрымае зараз жа», — пачуўся жахлівы голас, і калі яны азірнуліся, то пабачылі спадара Пэтэра, твар якога быў пунсовы ад злосьці.

«Ты наліваеш маё добрае віно жабракам і даеш усялякім абарванцам піць з кубка, зь якога п'ю я?

На, атрымай сваю ўзнагароду!» Фраў Лізбэт упала да яго ног і прасіла дараваць ёй, але каменнае сэрца было няздольнае дараваць, Пэтэр разьвярнуў пугу, якую трымаў у руцэ, і выцяў жонку драўлянай ручкай па прыгожым ілбе, ды так, што яна непрытомная ўпала на рукі старога. Калі Пэтэр пабачыў гэта, ён як быццам схмянуўся з таго, што зрабіў; ён нахіліўся паглядзець, ці жывая яшчэ Лізбэт, але стары прамовіў падазрона знаёмым голасам: «Не турбуйся, вугляр Пэтэр, яна была самай прыгожай і любімай кветкай ва ўсім Шварцвальдзе, але ты зьнішчыў яе, і яна ўжо ніколі не расьцьвіце!»

Шчокі Пэтэра зьбялелі і ён сказаў: «Дык гэта вы, спадар Скарбнік? Ну, што здарылася, тое здарылася, нічога не папішаш. Я спадзяюся, вы не заявіце на мяне ў суд як на забойцу».

«Няшчасны! — адказаў Шкляны Чалавечак. — Думаеш, я буду задаволены, калі адпраўлю тваю сьмяротную абалонку на шыбеніцу? Не зямнога суду ты мусіш баяцца, але іншага, значна больш строгага. Бо ты прадаў сваю душу д'яблу».

«І сэрца прадаў таксама? — закрычаў Пэтэр. — Дык ніхто не вінаваты ў гэтым, апрача цябе і тваіх фальшывых багацьцяў! Ты, ашуканец, увёў мяне ў зман, ты вымусіў мяне шукаць шчасьця ў іншых, і на табе ляжыць уся адказнасьць!» Ледзь ён пасьпеў вымавіць гэта, Шкляны Чалавечак пачаў расьці і надзімацца, і хутка стаў высокім і шыракаплечым, вочы яго сталі памерам з талеркі, а рот — як печ, і ў ім бліснула полымя. Пэтэр кінуўся на калені, і нават каменнае сэрца не магло перашкодзіць таму, што цела

яго задрыжэла, бы асіна. Лясны дух усадзіў свае вострыя, як у каршука, кіпці ў карак Пэтэра, закружыў яго, быццам віхор сухую лістоту, і кінуў на зямлю, так што ў Пэтэра затрашчалі рэбры. «Чарвяк! — усклікнуў лясны дух грамавым голасам. — Я мог бы расплюшчыць цябе, калі б захацеў, бо ты наважыўся блюзьнерыць перад самім гаспадаром лесу. Але дзякуй гэтай мёртвай жанчыне, чарвяк, дзякуй ёй — я даю табе восем дзён часу: калі ты ня выправісься, я вярнуся і раскрышу твае косткі — і ты пойдзеш проста ў пекла з усімі тваімі грахамі!»

Быў ужо вечар, калі некалькі мужчын, што праходзілі міма, заўважылі Пэтэра Мунка, які ляжаў на зямлі. Яны агледзелі яго, праверылі, ці дышае, але доўга не маглі зразумець, жывы Пэтэр ці не. Урэшце яны занеслі яго ў дом і апырскалі халоднай вадой. Толькі тады Пэтэр зноў задыхаў, застагнаў і расплюшчыў вочы, агледзеўся вакол і спытаў, дзе яго жонка Лізбэт, але ніхто яе ня бачыў. Ён падзякаваў мужчынам за дапамогу і стаў шукаць па ўсім доме, але Лізбэт не было ні ў склепе, ні на гарышчы, і значыць, тое, што здавалася Пэтэру жудасным сном, было насамрэч горкай праўдай. Як толькі ён застаўся адзін, яго сталі наведваць дзіўныя думкі; ён нічога не баяўся, бо сэрца ў яго было халоднае, але калі думаў пра сьмерць жонкі — то ўяўляў сабе ўласную сьмерць, як ён адыйдзе ў пекла, маючы пры сабе такі цяжар: сьлёзы бедных людзей, тысячы іх маленьняў, якія не маглі зьмякчыць яго халоднае сэрца, крыкі жабракоў, на якіх ён спускаў сабакаў, ціхая роспач яго маці, кроў

добрай Лізбэт; ён ня мог даць адказ бацьку, калі ён прыйдзе і спытае: «Дзе мая дачка, твая жонка?» Як хацелася яму, каб на гэтае пытаньне адказаў нехта іншы — той, каму належаць усе лясы, азёры, горы і чалавечыя жыцці!

Гэта дратавала яго і ўначы. Прачнуўшыся, ён пачуў салодкі голас, які казаў яму: «Пэтэр, тваё сэрца мусіць пацяплець!» Пэтэр адразу ж зноў заплюшчыў вочы, бо гэты голас належаў Лізбэт, яго жонцы, якая такім чынам папярэджвала яго.

На наступны дзень ён прыйшоў у карчму, каб адагнаць ад сябе сумныя думкі, і сустрэў там тоўстага Эцэхіля. Ён падсеў да яго, яны пагаварылі пра тое і пра сёе, пра добрае надвор'е, пра вайну, пра падаткі і нарэшце завялі гаворку пра сьмерць, пра тое, як хутка паміраюць людзі. Тады Пэтэр спытаў Эцэхіля, што такое, на яго думку, сьмерць і што бывае пасля яе? Эцэхіль адказаў, што цела, вядома ж, хаваюць у зямлю, а душа, як заведзена, трапляе на неба ці ў пекла.

«Дык сэрца хаваюць таксама?» — спытаў Пэтэр усхвалявана.

«Ну натуральна, і яго таксама».

«А калі ў кагосьці яго няма?» — працягваў пытацца Пэтэр.

Пачуўшы гэта, Эцэхіль спалохана зірнуў на яго: «Што ты хочаш гэтым сказаць? Ты мяне што, дурыш? Думаеш, я ня маю сэрца?»

«Ды не, маеш, — адказаў Пэтэр. — Цьвёрдае, як камень».

Эцэхіль паглядзеў на яго здзіўлена, азірнуўся, ці няма каго паблізу, і спытаў, панізіўшы голас: «Адкуль ты ведаеш? Ці, можа, тваё таксама больш ня б'ецца?»

«Больш ня б'ецца. Прынамсі тут, у маіх грудзях, — адказаў Пэтэр. — Але скажы мне, ты ж разумееш, пра што я: як думаеш, што будзе з нашымі сэрцамі?»

«Пра што ты хвалюешся, хлопча! — засьмяяўся Эцэхіль. — Жывеш сабе паўнакроўным жыццём — і хопіць! У тым і ёсьць зручнасьць каменнага сэрца, што яно пазбаўляе нас страху перад такімі дурнымі думкамі».

«Твая праўда. Але ж неяк думаеш пра гэта, нават калі і не баіся; бо я, напрыклад, памятаю, як яшчэ будучы нявінным дзіцём баяўся пекла».

«Ну, добра нам там ня будзе, — сказаў Эцэхіль. — Я спытаў пра гэта аднаго настаўніка, і ён патлумачыў, што пасья сьмерці нашыя сэрцы будуць важыць адпаведна нашым грахам. Лёгкія падымуцца ўверх, цяжкія праваляцца празь зямлю, і я мяркую, нашыя будуць мець немалую вагу».

«Так і ёсьць, — адказаў Пэтэр, — і мне часта робіцца няўтульна ад таго, што маё сэрца такое нячулае і абыякавае, калі я думаю пра гэтакія рэчы».

На тым і скочылася размова. Але наступнай ноччу Пэтэр пяць ці шэсьць разоў чуў, як знаёмы голас шаптаў у ягонае вуха: «Пэтэр, вярні сабе цёплае сэрца!» Ён не адчуваў раскаяньня за тое, што забіў Лізбэт, але калі ён казаў слугам, што гаспадыня паеха-

ла ў падарожжа, то кожны раз думаў: куды б яна хацела паехаць, калі б магла? Ён пражыў так шэсьць дзён, і штоночы чуў голас, і штодзень думаў пра ляснога духа і ягоную пагрозу. А на сёмы дзень ускочыў з ложка і ўсклікнуў: «Ну ўсё, хачу паглядзець, ці здолею я вярнуць сабе цёплае сэрца! Каменнае робіць маё жыццё пустэльным і сумным!» Ён надзеў сваю нядзельную вопратку, сеў на каня і паехаў да яловага гушчару.

У гушчары, дзе дрэвы стаялі так шчыльна, ён зьлез з каня, прывязаў яго і пайшоў хуткім крокам да вяршыні ўзгорка, і калі знайшоў тоўстую яліну, прамовіў:

*«Вялікіх скарбаў уладар,
Табе належыць ўвесць гушчар,
Жывеш тут тысячу гадоў,
Цябе пабачыць я прыйшоў.»*

Зьявіўся Шкляны Чалавечак, але твар яго быў зусім ня добразычлівы і шчыры, як раней, а змрочны і маркотны; на ім была чорная куртка з чорнага шкла, а на капелюшы жалобная траўрная стужка, і Пэтэр ведаў, па кім ён смуткуе.

«Што ты хочаш ад мяне, Пэтэр Мунк?» — спытаў чалавечак глухім голасам.

«Я маю яшчэ адно жаданьне, спадар скарбнік», — адказаў Пэтэр, апусціўшы вочы.

«Каменныя сэрцы яшчэ здольныя хацець чагосьці? — сказаў Шкляны Чалавечак. — Ты маеш усё, што трэба тваёй сапсаванай душы, і наўрад ці я магу выканаць тваё жаданьне».

«Але ж вы абяцалі мне тры жаданьні, і адно заста-
лося!»

«І я магу яго скасаваць, калі яно дурное, — сказаў
Шкляны Чалавечак. — Але добра, скажы, што ты хо-
чаш?»

«Дастаньце зь мяне каменнае сэрца і вярніце мне
маё жывое», — сказаў Пэтэр.

«Хіба я заключаў з табой дамову? — спытаў
Шкляны Чалавечак. — Хіба я — Галяндзец Міхель,
які раздае багацьці і сэрцы? Ідзі да яго, там і шукай».

«Ах, ён ніколі не аддасьць яго мне», — сказаў Пэ-
тэр.

«Мне шкада, што ў цябе ўсё так дрэнна, —
прамовіў Чалавечак пасля роздуму. — Але тваё жа-
даньне зусім не бязглуздае, і я ня супраць табе трохі
дапамагчы. Слухай. Сілай ты сваё сэрца ня вернеш,
але хітрасьцю — можаш, і гэта ня так ужо й цяж-
ка. Бо Міхель — гэта ўсяго толькі дурны Міхель,
якога б разумніка ён зь сябе ні строіў. Ідзі зараз жа
да яго і рабі тое, што я табе скажу». І тады Чалаве-
чак распавёў яму, што трэба рабіць, і даў крыжык
з чыстага шкла. «Міхель не забярэ твайго жыцьця і
адпусьціць цябе, калі ты будзеш трымаць крыжык пе-
рад ім і маліцца. А калі атрымаеш, што хочаш, пры-
ходзь да мяне на гэтае самае месца».

Пэтэр Мунк узяў крыжык, пастараўся запомніць
усе заветы Чалавечка і пайшоў туды, дзе жыў Га-
ляндзец. Ён тройчы пракрычаў імя асілка, і той умо-
мант вырас перад Пэтэрам. «Ты прыбіў сваю бабу? —
спытаў Галяндзец са сьмехам. — Я б таксама гэ-

та зрабіў, яна марнавала твае грошы на розны зброд. Але ты хочаш на некаторы час знікнуць з краіны, бо падымецца шум, тваю жонку будуць шукаць — і ты прыйшоў папрасіць у мяне грошай?»

«Ты ўгадаў, — сказаў Пэтэр. — І гэтым разам прасіць буду шмат, бо Амэрыка далёка».

Міхель павёў яго да свайго жытла. Там ён адчыніў куфар, дзе ляжала яго багацьце, і дастаў адтуль некалькі вялікіх скруткаў з манэтамі. У той час, пакуль Гальяндзец лічыў іх, расклаўшы на сталe, Пэтэр нібы незнарок сказаў:

«А ты вялікі махляр, Міхель! Лоўка ты мяне падмануў: сказаў, што ў мяне ў грудзях каменнае сэрца, а маё цяпер у цябе!»

«Хіба гэта ня так? — спытаў Міхель здзіўлена. — Ты што, адчуваеш сваё сэрца? Хіба яно не халоднае, як лёд? Адчуваеш страх або смутак, раскайваеся ў чымсьці?»

«Ты толькі спыніў яго, але яно ўсё яшчэ ў грудзёх, маё сэрца, і з Эцэхілем тое самае. Ён сказаў мне, што ты падмануў нас. Ты ж ня той чалавек, які можа так вось непрыкметна і без усялякай пагрозы для здароўя дастаць з чалавечага цела сэрца. Каб быць здольным на такое, трэба быць чараўніком».

«Але я хачу цябе ў гэтым запэўніць! — усклікнуў Міхель незадаволена. — Ты, і Эцэхіль, і ўсе заможныя людзі, якія заключылі са мной дамову, маюць такія самыя халодныя сэрцы, як і ты, а вашы сапраўдныя сэрцы я захоўваю тут, у маёй каморцы».

«Што за мана! — засьмяяўся Пэтэр. — Распавядай гэта камусьці іншаму. Думаеш, я ня бачыў тузіны

такіх штукарстваў падчас сваіх падарожжаў? Тыя сэрцы, якія ты трымаеш у каморы — ты ж проста вылепіў іх з воску! Ты багаты хлопец, гэта я гатовы прызнаць; але чараваць ты ня ўмееш».

І тады асілак раззлаваўся і адчыніў дзьверы каморы. «Зайдзі і зірні на цэтлікі: вось сэрца Пэтэра Мунка, глядзі, як яно б'ецца. Такое, па-твойму, можна зрабіць з воску?»

«І ўсё ж яно васковае, — адказаў Пэтэр. — Сапраўднае сэрца так ня б'ецца. Маё ў мяне ў грудзях. Не, чараваць ты ня ўмееш!»

«Але я табе дакажу! — крыкнуў Міхель злосна. — Ты сам адчуеш, што гэта тваё сэрца!» Ён узяў сэрца Пэтэра, сарваў з вугляра камзол, вынуў камень зь яго грудзей і паказаў яму. Потым зноў схпіў Пэтэрава сэрца, падзьмуў на яго — і як толькі Галяндзец асьцярожна вярнуў яго на месца, Пэтэр адчуў, як яно грукае, і мог зноў гэтаму радавацца.

«Ну як?» — спытаў Міхель з усмешкай.

«Сапраўды, ты меў рацыю, — адказаў Пэтэр, не прыкметна дастаючы з кішэні крыжык. — Ніколі б не паверыў, што такое магчыма!»

«Ці ня праўда? Цяпер ты бачыш: я ўмею чараваць. Але ж хадзі сюды, я зноў устаўлю табе камень...»

«Спакойна, спадар Міхель! — крыкнуў Пэтэр, адступіўшы на крок назад і выставіўшы перад сабой крыжык. — На сала ловяць мышэй, вось і цябе абдурылі!» І ён пачаў маліцца.

Міхель становіўся ўсё меншы і меншы, упаў, закруціўся, як чарвяк, ён крактаў і стагнаў, і сэр-

цы вакол пачалі грукаць і біцца, як быццам усё адбылася ў гадзіннікавай майстэрні. Пэтэр, аднак, спалохаўся, ён выбег з каморы, адчыніў дзьверы і пабег; гнаны страхам, ён стаў караскацца па скале; ён чуў, як Міхель спахапіўся і рушыў за ім, як ён цяжка ступае і ў шаленстве выкрыквае страшныя праклёны. Калі Пэтэр апынуўся наверху, ён памчаўся да яловага гушчару, надвор'е стала проста жахлівым, маланкі білі ў зямлю то справа, то злева ад Пэтэра і разьбівалі ў ашмоцьце дрэвы, але Пэтэр шчасьліва абмінуў іх і дабраўся да ўладаньняў Шклянога Чалавечка.

Яго сэрца радасна грукала і рабіла гэта толькі з адной прычыны — бо яно *зноў грукала*. Пэтэр з жахам азірнуўся на сваё жыцьцё — як на буру, якая зараз ламала дрэвы. Ён падумаў пра сваю жонку, прыгажуню Лізбэт, якую ён забіў са сквапнасьці, і падаўся сам сабе нейкім чалавечым адкідам; і калі ён прыйшоў на ўзгорак Шклянога Чалавечка, то горка плакаў.

Скарбнік сядзеў ужо пад ялінай і курыў маленькую піпку. Выглядаў ён веселейшым, чым тады, калі Пэтэр бачыў яго апошні раз. «Чаму ты плачаш, вугляр Пэтэр? — спытаў ён. — Ты не атрымаў назад сваё сэрца? У тваіх грудзях усё яшчэ тое, халоднае?»

«Ах, спадару Скарбнік! — уздыхнуў Пэтэр. — Калі б я ўсё яшчэ насіў у грудзях камень, я б ня плакаў, і вочы мае былі б сухія, як зямля ў ліпені. Але цяпер мне разьбівае сэрца тое, што я нарабіў! Маіх

даўжнікоў я давёў да жабрацтва, спускаў сабакаў на бедных людзей, і... Ну, ды вы самі ведаеце пра тое, што зрабіў я сваёй пугай!»

«Пэтэр! Ты быў вялікім грэшнікам! — сказаў Шкляны Чалавечак. — Грошы і марнатраўства сапсавалі цябе настолькі, што тваё сэрца ператварылася ў камень і ня ведала больш ні радасці, ні пакуты, ні раскаяння, ні спачування. Але раскаянне ачышчае, і калі б я толькі ведаў, што ты і праўда адчуваеш згрызоты сумлення за тое, што зрабіў, то мог бы табе ў нечым дапамагчы».

«Не хачу больш нічога, — адказаў Пэтэр і схіліў галаву. — Са мной усё скончана, як я магу жыць і цешыцца пражытым дням, што я буду рабіць зусім адзін на свеце? Мая маці ніколі не даруе мне таго, што я ёй зрабіў — мажліва, я давёў яе да труны, я — мязотнік! А Лізбэт, мая жонка! Лепш забіце мяне, спадар Скарбнік, тады маё праклятае жыццё скончыцца».

«Добра, — сказаў Шкляны Чалавечак, — калі ты больш нічога ня хочаш, то можаш атрымаць тое, пра што папрасіў. Я якраз прыхапіў з сабой сякеру».

Ён вынуў з рота піпку, выбіў яе і потым зноў набіў. Затым паволі падняўся і сышоў за яліны. Пэтэр жа сядзеў, плачучы, у траве, жыццё страціла для яго сэнс, і ён цярпліва чакаў смяротнага ўдару. Празь нейкі час ён пачуў ззаду ціхія крокі і падумаў: «Ну, вось і ўсё». І на нейкае імгненне яму падалося, што далёка ў лесе грыміць, заглушаючы раз-пораз пошум ялінаў, злавесная песня:

ВИЛЬГЕЛЬМ ГАУФ

*«Слаўны горад Ротэрдам!
Да халеры грошай там!
Да халеры грошай
Там!»*

**ПАСЬЛЯМОВА
ПЕРАКЛАДЧЫКА**

*Ні ў якой іншай краіне я не адчуваў
сябе так вольна, як тут.*

*Але страшэнна баюся я
таемных падкопаў магічнай навукі,
якіх немагчыма пазьбегнуць.*

*Апулей,
«Залаты асёл, або Мэтамарфозы»*

Той, хто вандруе па Швабіі, абавязкова павінен хаця б на нейкі час наведаць Шварцвальд. Вы бывалі калі-небудзь у Шварцвальдзе? Я таксама пакуль што не. Праўда, цалкам магчыма, што летась я пралятаў па-над ім. «Паважаныя пасажыры», абвясціў капітан такім голасам, нібыта сабраўся разьвітвацца з намі, «у дадзены момант мы пралятаем над Шварцвальдам. Вышыня пяць тысяч мэтраў. Тэмпэратура паветра за бортам...». З прафэсійным інтарэсам я зірнуў у акно. Шварцвальд быў белы і бухматы, бязьмежная пена, якую чамусьці так карцела зачарпнуць крылом. Сумна, і хочацца, каб сьцюардэса паўтарыла гэтую сваю пантаміму з кіслароднай маскай, у дзяўчыны відавочны талент. Пра што гэта я, што я такое вярзу? Нічога падобнага са мной

ніколі не адбывалася, усё сказанае вышэй — падман. Я ніколі ня лётаў ні над якімі Шварцвальдамі, я наогул стараюся пазьбягаць авіяпералётаў, бо кепска іх пераношу; ніякага прафэсійнага інтарэсу да Шварцвальду летась у мяне быць не магло, а наш *капітан*, якога мы ўсе так любім, нязьменна літасьцівы як да мяне, так і да астатніх *пасажыраў*. Тады чаго ж гэта я? Ну, перадусім ад разгубленасьці. Трэба ж неяк пачынаць. Ад мяне так доўга чакалі пераклад, а я ўзяў і накрэмзаў уласны манускрыпт. А яшчэ таму, што я ненавіджу праўду. Я ненавіджу праўду за тое, што яна не дае ў сабе сумнявацца. Будзь ты артыст, будзь ты Франц Ліст, засранец, вернік, атэіст, — сумнявайся, заўжды сумнявайся... Так, ці прыкладна так сказаў паэт Рынгельнац, якога я калісьці перакладаў. Зусім ня праўда прывяла мяне калісьці ў вольны горад Гамонію, дзе я пражыў паўгода і дзе пачалася мая неверагодная гісторыя, — зусім ня праўда, але хлусьня, выдумка, дакладней кажучы, казка. Паводле дамоўленасьці са спадаром ван Дрэйкам, парушаць якую мне і ў галаву не прыходзіла, я мусіў прадаць яму свой сьмех... Не, гэта нейкая іншая гісторыя, я зноў нешта блытаю.

Але шчоўкайце далей, зашмальцаваныя клявішы праўды! Я прыехаў у Гамонію на пачатку красавіка, калі дрэвы цьвітуць тут з такім выклікам. Аглухлы пасья самалёта, я ніяк ня мог зразумець, што мне казалі тая дзяўчына, ці то Надзін, ці то Наталі, якая мяне сустракала... Стоп, стоп, якія самалёты? Прыехаў жа я на цягніку. Але вось, успомніў: яшчэ на мяжы, прачнуўшыся ў абсалютна пустым вагоне,

я адчуў, што аглух на правае вуха. Адчуваньні чалавека ў маім становішчы льга было параўнаць хіба што з распаччу турыста, у якога скралі палову багажу. Так што, як я ні ўсьміхаўся Надзін на гаманійскім вакзале, усьмешка ў мяне атрымлівалася даволі вымучаная. Па-мойму, яна нават засумнявалася ў тым, што я валодаю яе мовай, і менавіта таму неўзабаве пачала адказваць на мае пытаньні выключна па-расейску. Яе расейская была някепскай: «Хутчэй так, чым не, — усьміхаючыся, адказвала Наталі на мае асьцярожныя пытаньні. — Хутчэй не, чым так». Сымфанічная музыка, якая лунала па-над вакзалам, надавала бязладным чалавечым перамяшчэньням навокал дзіўную злавеснасьць. Вакзал — гэта заўжды панядзелак, што б там ні казаў чыгуначны расклад. Але вось мы ўвайшлі ў паўпусты вагон гарадзкае электрацыі і трапілі нарэшце ў звычайную, утульна-сонную гаманійскую няззелю. Графіці на цагляных сьценах, шэры квадрат вады...

Гэта возера?

— Хутчэй не, чым так.

На Штэльцэнштрэсэ, дзе я мусіў атайбавацца, было ціха, толькі ў сьпіну мне раз-пораз пазвоньвалі раварысты. Прыцемкі ўсё ніяк не надыходзілі, дождж церусіў, як чалавек, які ад няма чым заняцца заштрыхоўвае простым алоўкам квадрацікі ў нататніку... Мы прайшлі міма нейкага вялікага, амаль на ўсю сьцяну, акна, на шыбіне якога там-сям тырчалі смаўжы. Так, так, зноў: якія, на халеру, смаўжы, хіба чалавеку, што ўпершыню трапіў у незнаёмы горад,

магло быць да нейкіх там смаўжоў? Але не, у самім гэтым вечары прысутнічала нешта ад падманлівае смаўжовае здранцьвеласьці. Цяпер Наталі спачувальна маўчала. Мы падняліся на трэці паверх, і толькі калі Надзін уключыла сьвятло, на вуліцы з палёгкай пацямнела. Не разумваючыся, мы пераходзілі з пакой ў пакой, і паркетная падлога адгукалася ў самых нечаканых месцах. «Гэта лазьніца», гучна сказала Наталі, «Ня можа быць», прамармытаў я, няголены сьмярдзючы гун, звыклы спаць на кабылах; урэшце яе сухая моцная рука паціснула маю, пакінуўшы там зьвязку ключоў, і Надзін сыйшла.

У лядоўні я знайшоў шмат сыру, яйкі, шпінат і бутэльку белага віна, а на сталае бохан хлеба і цыдулку, напісаную, відаць, уласнаручна спадаром ван Дрэйка. «Сардэчна запрашаем», пісаў мне спадар ван Дрэйк, «віно ў лядоўні, зоры ў небе, Кніга ў кабінэце. Удачы!». І подпіс, вялікі, размашысты, быццам нехта расьпісваў асадку. Пасланьне выглядала даволі лаканічным, але большага мне ў той вечар не было трэба. Пагатоў пад цыдулкаю ляжала банкаўская картка на маё імя і яшчэ ўсялякія акуратна складзеныя важныя паперкі ў дадатак... Разьбірацца ў іх не было ні моцы, ні жаданьня, я адкаркаваў віно і неўпрыкмет выпіў усю бутэльку, забыліся і сапсаванае вуха, і дзвюхсэрыіная памежная мітусня...

Смаўжы на аконнай шыбе ледзь прыкметна здрыгануліся і папаўзлі.

* * *

На другі дзень я прачнуўся рана, чамусьці ўсё яшчэ адзеты і тым ня менш зьмерзлы. Канапа мела трывалы пах марыхуаны, відаць, да мяне ў гэтай кватэры працавалі з выкарыстаньнем самых наватарскіх мэтодык. Уключаючы паўсюль ацяпленьне, я адначасова знаёміўся са сваім новым жыллом. Мая спачывальня глядзела ў застаўлены роварамі двор, а акно кабінэта выходзіла на шыкоўны, у стылі барока, будынак дома састарэлых, справа ад якога нетаропка цякла зялёная, зусім кароткая, ад сьветлафора да сьветлафора, Штэльцэнштрасэ. Квадратнае вакенца кухні дазваляла любаватца выкшталцёным узорам сьляпой цаглянай сьцяны суседняга дома. У куце кабінэта быў нацягнуты гамак, што сваімі колерамі наводзіў на думкі пра нейкіх лацінаамэрыканскіх паўстанцаў. Са сьцяны па тонкіх стужках у пакой спускаліся павукі гіерогліфаў, і ніяк не наважваліся зрабіць апошні крок, каб саскочыць на падлогу. Магчыма, гэта была нейкая засьцярога ад злых духаў, але ўсе злыя духі, відаць, даўно пакінулі гэтую кватэру, ня вытрымаўшы навязанага ёй мультыкультуралізму. А ў фатэлі... У фатэлі сядзела зусім новая, пульхная сувэнірная бала-лайка, размаляваная як пасхальнае хахламское яйка. Пабачыўшы яе, я адразу адчуў сябе няўтульна, нібы да мяне сабраліся падсяліць камандзіровачнага з Масквы. Відавочна, я паставілі тут нядаўна, адмыслова да майго прыезду, з мэтай зрабіць мне прыемнае. Можна быць, спадар ван Дрэйк разьлічваў, што я, зьняможаны ад працы, буду задуменна перабіраць яе струны доўгімі гаманійскімі вечарамі і ліць настальгічныя

сьлёзы на яе кідка, як у прастытуткі, расфарбаваны твар. Ці, удала скончыўшы пераклад мудрагелістага разьдзелу, буду хапаць інструмэнт і ліха брынькаць на ім, дэкламуючы ад радасьці якую-небудзь з тысяч вядомых мне прыпевак. «У Івана Кузіна балышая кукурузіна...» Мяркуючы з выгляду балалайкі, яна была гатовая суцяшаць мяне хоць зараз, і я з агідай схаваў яе ў шафу.

Кніга і праўда ляжала на стале ў кабінэце, вялікая і пляскатая. Простая шэрая вокладка, ніякіх выходных дадзеных... Гэта было, наколькі я зразумеў, адмысловае выданьне, прызначанае выключна для вязьняў дзіўнай кватэры на Штэльцэнштрэсэ. Тэкст быў набраны даволі буйнымі літарамі, як я і марыў, але спадар ван Дрэйк або ягонья падначаленыя перастараліся: я зь цяжкасьцю чытаю стараннямецкі шрыфт, а менавіта яго мне і падсунулі. Зрэшты, шрыфт ёсьць справай звычкі, і я не сумняваўся, што мае вочы неўзабаве зьмірацца зь ягонай недарэчна-рыцарскай вуглаватасьцю... Над сталом вісела рэпрадукцыя гравюры: Пэтэр Мунк гутарыў з Шкляным Чалавечкам, і на твары Пэтэра была дрэнна схаваная нецярплівасьць. Я зірнуў у акно: вокны дома састарэлых былі завешаныя фіранкамі, яны выглядалі нібы вочы, якія вось-вось расплюшчацца, і толькі на першым паверсе можна было пабачыць дзвюх дзяўчат у белых халатах, якія курылі, сядзячы на падваконьні.

Надзін казала, што сёньня ўвечары мне мусілі прывезьці кампутар, і я вырашыў не губляць час: паклаў побач з кнігай сваю небагатую калекцыю

слоўнікаў і выправіўся ў гарадзкую гавань, дзе ў поўнай адзіноце, нібы патрапіў на карабель-прывід, дасьледаваў нутро знакамітага грузавага цеплахода, што пагойдваўся на вечным прычале адразу ж ля выхаду з мэтро. Было нешта прыніжальнае для вялізнага акіянскага судна ў тым, што народжаны сярод раўнінаў сухапут-ліліпут поўзае па ягоных мастках і рубках; калючы марскі вецер зьдзімаў мяне на бераг, да таго ж усё церусіў і церусіў, быццам выконваючы свой службовы абавязак, дробны дождж, і таму ўжо а дванаццатай я зноў ішоў па набярэжнай, міма ўзгрувашчанага на п'едэстал, бы скульптура, чыгуннага карабельнага рухавіка, міма маленькай плошчы, над якой грукаталі цягнікі... Часу ў мяне была процьма, і дамоў я вырашыў ісьці пешкі. Мапа няспешна вяла мяне за руку праз горад, і чым далей я адыходзіў ад гавані, тым больш становілася народу на вуліцах, вось, казаў я сам сабе, вось людзі, якія нават не здагадваюцца, што назва смажанае бульбы гучыць для некаторых гасьцей іх горада як імя вясялага румянага манаха, а дэсэрт у італьянскіх рэстарациях — як імя шляхетнай дамы ў фальшывых, зрэшты, мяхах... І нічога, жывуць, шчаслівыя. Вось маладая афрыканка Эўропа, якая вывучае ў мясцовым унівэрсытэце славянскую маледыкталёгію, ісьляндзкую арніталёгію і заадно зь ёй вэб-дызайн, выгульвае сваіх сабакаў і абьякава пазірае на мяне, стомільённапершага быка ў яе жыцьці, які беспасьпяхова ўдае, нібыта прыехаў сюды, каб перакладаць Гаўфа. Ну паспрабуй, паспрабуй, паблажліва кажа яна аднаму з сабакаў, а насамрэч мне.

Маладзён, які прыйшоў да мяне ўвечары, каб усталяваць кампутар, усё мармытаў сабе пад нос нейкую песеньку. Я прапанаваў яму віна, але ён прабурчэў нешта кшталту таго, што п'е толькі пасля заходу сонца, і зноў забубніў сабе пад нос. «Вы тут з жонкай?» — запытаўся ён празь некалькі хвілін з-пад стала.

— Хутчэй не, чым так. Яна засталася дома.

— Значыць, ваша мандаліна ўпала, — сказаў ён упэўнена, ня гледзячы ў мой бок.

Я абярнуўся да шафы. Балалайка і праўда ляжала цяпер ніцма, выглядваючы з-за прачыненых дзвярэй, і нягучна гудзела. Я заштурхаў яе ў кут і кулаком прымусіў шафу зачыніцца. Маладзён больш не звяртаў на мяне ўвагі, і я выпіў паўбутэлькі віна, пакуль ён удыхаў у кампутар жыццё. Сонца тым часам зайшло.

— Гатова, — сказаў ён, задаволена ўсміхнуўся і зрабіў такі жэст, нібыта грэў ля манітора рукі. Сапраўды, усё выглядала так, як быццам яму ўдалося запаліць агонь у сырым каміне. — Можце правярыць. Я нават усталяваў вам расейскую мову.

— Дзякую, але ж мне патрэбная беларуская.

Ён зірнуў на мяне з сумненнем.

— Мне, ведаеце, эгаль, русіш, вайсрусіш, грунрусіш, розарусіш... — прамармытаў ён нарэшце. — Русіш, ён у наладках толькі адзін.

Спачатку я хацеў пакрыўдзіцца і запытацца ў яго, як ён адрэагуе, калі я назаву, напрыклад, Шварцвальд Грунвальдам. Але я ня стаў спрачацца. Пагатоў за гэты чароўны розарусіш я гатовы быў дараваць яму на-

ват тон, які ён са мной узяў. Мы выпілі віна, і ён раптам сказаў:

— Тут паблізу ёсць неблагія курсы вязаньня. Я магу даць вам адрэсу і тэлефон.

— Курсы чаго?

— Курсы вязаньня. Не, я ведаю, што там, адкуль вы прыехалі, гэтым займаюцца пераважна жанчыны. Але... Эх... Вось, зірніце, гэта я зрабіў уласнымі рукамі.

Ён прымусіў мяне памацаць ягоны зялёны швэдар.

— Файна, — сказаў я. — Але, ведаеце, у мяне шмат працы...

І я вінавата паказаў на свой працоўны стол: экран манітора кідаў свой зырккі водсьвет на Кнігу, збоку змрочна грувасьціліся слоўнікі, і шэрай плямай цямнела на сьцяне выява гравюры.

Ён махнуў рукой:

— Кіньце... Так я і паверыў, што вы будзеце нешта перакладаць. Яшчэ ніхто ў гэтай кватэры не займаўся справай. Тут некалі жыў адзін сьбірскі цырульнік, дык пустую тару мы за ім выносілі два дні... Калі вы разумны чалавек, а не ідыёт, запішыцеся лепш на курсы вязаньня. Хаця б нечым карысным зоймецеся. Замест таго, каб марнаваць час.

— Я ўсё ж паспрабую зрабіць тое, дзеля чаго я сюды прыехаў, — адказаў я, трохі агаломшаны. Маладзён дапіў віно і паглядзеў на мяне з пагардай:

— Ну, справа ваша. Толькі я вас вельмі прашу, калі надумаеце вешацца, не рабіце гэтага ў спачывальні, ідзіце лепш у прыбіральню. Тут паркет, і калі своечасова не прыбраць, то...

Ачмурэлыя ружовыя рускія ў маёй галаве шпарка арудавалі пруткамі. Ён, відаць, заўважыў, што я захваляваўся, і прымірэнча дадаў:

— Ну-ну... Усё будзе добра.

Я баяўся, што выправадзіць яго будзе цяжка, але адразу ж пасья гэтых словаў ён улез у старую джынсавую куртку, сунуў ногі ў кеды і сыйшоў.

* * *

Гэты кампутаршчык, відавочна, не зусім разумеў, хто я і навошта сюды прыперся. Як не разумеў і таго, як добра можа працавацца перакладчыку пасья бутэлькі добрага белага віна. Магчыма, яго проста не цікавілі падрабязнасьці, ён бачыў адно рэшткі жыццядзейнасьці жыхароў гэтай кватэры, бачыў адкіды, непазьбежныя нават пры самай інтэлектуальнай працы, але ня ведаў пра чароўныя вынікі разнамоўных творчых вывяржэньняў. Ды і адкуль яму было ведаць? Наўрад ці таямнічы і ўсемагутны спадар ван Дрэйк пасьвячаў яго ў свае пляны і дапускаў да стырна. Мне здавалася, я быў значна лепш інфармаваны.

Усё пачалося неўзабаве пасья новага году, амаль за тры месяцы да майго прыезду ў Гамонію. Неяк глыбокай ноччу, ужо напаўатручаны інтэрнэтам, я раптам атрымаў мэйл, падпісаны самім спадаром ван Дрэйка, з прапановай паўдзельнічаць у іхнай праграме для перакладчыкаў. «Іхнай», кажу я: так, гэта быў нейкі сьмешны фонд, створаны з мэтай перакладу казкі «Халоднае сэрца» на ўсялякія рэдкія мовы. Не, не зусім так... Па-мойму, галоўнай ягонай задачай

было дасягнуць таго, каб «Халоднае сэрца» загучала на ўсіх без выключэння мовах плянэты; здаецца, на іхным сайце было нешта напісана пра будучы таўшчэзны том, пакуль што — цяжкаўяўную хімэру, дзе ўсе гэтыя пераклады выйдуць. Раз на год спадар ван Дрэйк запрашаў некалькіх перакладчыкаў з розных краін і плаціў ім невялікую стыпэндыю, пакуль яны далучалі слабыя галасы сваіх родных моваў да гэтай усеабдымнай, бясконцай Мункіяны. Грандыёзная па сваёй бессэнсоўнасьці задача. Трэба было добра начытацца ў дзяцінстве казак, каб прысьвяціць жыцьцё такой лухце. Я так і ўяўляў сабе загадкавага спадара ван Дрэйка — звар'яцелым на Гаўфу ў выніку дзіцячае траўмы пажылым джэнтльмэнам масонскага выгляду, якому няма куды дзяваць заробленыя продкамі грошы. Ня ведаю, чаму ягоны выбар спыніўся на мне; цалкам магчыма, «Халоднае сэрца» ўжо даўно было перакладзенае на беларускую якімнебудзь неведомым мне аблысёлым энтузіястам — але спадар ван Дрэйк не падазраваў пра існаваньне беднага энтузіяста... А вось я, нікому не вядомы аматар, меў тым ня менш знаёмых у Інстытуце Гётэ і ўжо пераклаў да гэтага часу на замову пару-тройку занудных апавяданьняў — усе пра Бэрлінскі Мур, яны і самі былі напісаныя ў нейкім жалезабэтонным стылі; ды яшчэ вершыкі, цэлую купу ультрасучасных вершыкаў, ніводзін зь якіх не застаўся ў мяне ў памяці. Быў яшчэ, праўда, даўно памерлы паэт Рынгельнац, але ж пераклады зь яго ў мяне так і не атрымалася надрукаваць, бо ніводзін рэдактар на маёй радзіме ня ведаў, хто гэта такі. Сайт, спасылку на

які даслаў спадар ван Дрэйк, абяцаў удзельнікам перакладчыцкай праграмы цудоўныя ўмовы для працы: у сэрцы Шварцвальду, бла-бла-бла, у лясной сядзібе, між ялінаў і гор, і я быў дужа здзіўлены, калі атрымаў у пачатку сакавіка квіток зусім у іншы бок — у Гамонію, пра якую ў «Халодным сэрцы», калі хто яшчэ не чытаў гэтае казкі, няма ані слова.

Такім чынам, у аўторак, сёмага красавіка, у горадзе Гамоніі, я пачаў сваю працу. Добра памятаю той дзень, дождж ішоў і ішоў, назаляючы сваёй бесьперапыннасцю, гэтак, бывае, пачынае мокра кашляць у перапоўненым аўтобусе нехта за сьпінай, і ня можа ніяк спыніцца, і ты выходзіш, зь цяжкасцю дачакаўшыся свайго прыпынку, так і не даведаўшыся, як выглядаў гэты нехта, каму дзякаваць. У адкрытай лёджыі дома састарэлых дрыжэлі пад ветрам вялізныя ружы. Па Штэльцэнштрасэ праносіліся з мэлядычным ровам пажарныя машыны, усе ў адзін бок — мусіць, непадалёку нешта здарылася, і гэты роў даваў мне ўтульнае, падманлівае пачуцьцё бясьпекі. Моклі цярплівыя ровары ў двары, і нехта ўнізе слухаў джаз. «Möchten Sie die Änderungen speichern?» — здзіўлена пытаўся кампутар, і я адказваў яму ўголас, наобмацка наліваючы сабе кавы, раздражнёны неабходнасцю наведваць раз-пораз прыбіральню, захоплены, зь дзіўнай цеснатой у сэрцы... Ружовыя рускія стаялі ў мяне за сьпінай і перашэптваліся. Увечары патэлефанавала тая дзяўчына, якая сустракала мяне на вакзале. Высьветлілася, што насамрэч яе звалі Ніколь. «А вы, Ніколь, вы... чыталі Гаўфа?» «Хутчэй не, чым так. У вас усё о'кэй?» — спытала

яна. «Так, — сказаў я. — Усё цудоўна, але...» — ды яна ўжо паклала слухаўку, пакінуўшы ў ёй задаволеннае «tschüüüüsss», вымаўленае так пшчотна, як гэта ўмеюць адно немкі. Больш яна мне не званіла.

Халоднае сэрца. Я ўвайшоў у гэтую казку з адчуваньнем чагосьці вельмі знаёмага, гэта была мая стыхія, і за першы тыдзень працы мяне неаднаразова наведвала пачуцьцё, што я — чалавек на сваім месцы, што мяне ўсё ж запрасілі сюды невыпадкава. Можа, я сьвядома пераконваў сябе ў гэтым, каб пазбавіцца згрызотаў сумленьня — слабыя, няздольныя нават перашкодзіць мне спаць, яны тым ня менш існавалі напачатку, выкліканыя магчымым існаваньнем праклятага ўяўнага энтузіяста. Зашмальцаваны рукапіс нікому не патрэбнага перакладу ў падзёртым пінжаку, вочы пакутніка-аматара, прарослае насеньне ўчорашняга бутэрброда ў сівой барадзе — так я сабе яго ўяўляў... Можа стацца, ён быў першы і незаслужана зьбіраў цяпер бутэлькі па сталічных рэдакцыях, замест таго каб раскашаваць у гэтай заморскай зала-той вязьніцы. Так, энтузіяст зь ягонай пакрыўджанай лысінай цалкам мог і не існаваць, але ж мажлівае заўжды дратуе нас больш за рэальнае... Не, я любіў сваю працу. Наўрад ці быў у гэтым сьвеце хаця б адзін чалавек, які гэтак жа, як я, ненавідзеў праўду і любіў бы вымысел, чалавек, які заслугоўваў «Халоднага сэрца» больш за мяне. О, гэты першы месяц маёй працы: я нават падумваў кінуць курыць, настолькі яна мяне захапіла. Мая жонка Лера гадзінамі не магла датэлефанавацца мне ў Гамонію — я папросту не падымаў слухаўку. Мне пачалі сьніцца сны — упер-

шыню за апошнія дзесяць гадоў. У траўні на Гамонію абрынулася нечуваная сьпёка. Чарнавік перакладу быў напалову гатовы, мне здавалася, што я маю прорву часу, калі раптам ува мне нешта зламалася.

* * *

Усё пачалося з таго, што аднойчы ўвечары, высунуўшыся ў акно, я нечакана злавіў сябе на тым, што спрабую зазірнуць у выразы на блюзках тых раварыстак, што праносіліся, як звонкія чужаземныя вятры, па Штэльцэнштрасэ. Мне раптам дужа закарцела, каб Надзін... не, Ніколь прыйшла да мяне ў госьці. А лепш каб яны завіталі да мяне ўсе трое: Надзін, Наталі і Ніколь. Чым больш я ўяўляў сабе гэты візыт, тым далей адступала ад мяне мая праца. Нельга сказаць, каб яна стала для мяне менш жаданай, яна папросту стала выглядаць не такой абавязковай. Як гэта часта здараецца, спачатку я зрабіў сабе адзін выходны. «Ты заслужыў адпачынак», — сказаў я сабе неяк увечары, купіў тры бутэлькі піва і выпіў іх, седзячы абсалютна голы ў дрогкім цені фіранак. Сонца ніяк не хацела заходзіць, і я дазволіў яму застацца на небасхіле. Выходны ператварыўся ў вакацыі, што расцягнуліся на месяц. Нейк я наважыўся патэлефанаваць Ніколь — яна пакінула мне сваю візытоўку падчас нашай першай і апошняй сустрэчы. «Ніколь Трост, калі ласка», — сказаў я хрыпла ў слухаўку, калі там сьціх конскі тупат нейкай лацінаамэрыканскай музычкі. «На жаль, яе няма», — адказаў мне вельмі добразычлівы жаночы голас. Халера, я ж думаў, што гэта яе мабільны. «А з кім я размаўляю?» — спытаў

я даволі нахабным тонам. «Гэта Ханна Шпэрлінг, яе сяброўка, Ніколь цяпер на Маёрцы, у адпачынку. Яна дала мне свой тэлефон, і калі вы хочаце ёй нешта...» Я незадаволеная падзякаваў і паклаў слухаўку, а потым абазваў сябе казлом. Дон Хуян, як казалі пра такіх мая нябожчыца-бабуля. Трэба было пазнаёміцца з гэтай Наталі, ці з Надзін, ці з Розай, ці з Гюльчатай, з Фэн Шуй, з Разаліндай, з кім-небудзь трэба было пазнаёміцца, запрасіць у госьці... Генэралу ван Дрэйку, відавочна, не зашкодзіла б забясьпечваць сваіх перакладчыкаў бромам. Уначы, замест таго, каб аддавацца сваёй працы, я ехаў у цэнтар гораду і блукаў там да раніцы, як маньяк у пошуках ахвяры, нікому не патрэбны ў гэтым горадзе, апрача хіба што Кнігі, зь якой вытыркалася матавым, мэталічным, мэтадычным дакорам дарагая сувэнірная закладка. Некалькі разоў я спрабаваў арганізаваць тэлефоннае каханьне са сваёй жонкай Лерай, нават узяў зь яе абяцаньне прыдбаць сабе вэб-камэру, але ёй усё нешта замінала, то нехта сядзеў у яе ў гасьцёх, то ў самы адказны момант званіў у дзьверы. Урэшце я зладзіў у ваньне парачку патаемных кампрамісаў з самім сабой і, канечне, трохі супакоіўся. Але да Кнігі больш не дакранаўся. Сьмецьце на маёй кухні расло, нібы хатняя расьліна, на ўгнаеньні майго лайдацтва, дый пустыя бутэлькі ў кабінэце размнажаліся, як трусы. Пазбаўлены ўсялякага кантролю, ня маючы страху ні перад жонкай, ні перад богам, я быў няздольны супрацьстаяць магутнай плыні ўласнай ляюты, я аддаўся яе стыхіі з гэтакім жа імпэтам, зь якім пачынаў перакладаць «Халоднае сэрца»: я запісаўся ў бібліятэку і бавіў ночы ў

п'янстве і чытаньні Гоголя і Яна Баршчэўскага, а дні праводзіў у дрымоце, дазваляючы свайму выпадкова набытаму ровару несцьці мяне туды, куды жадала ягоная лёгкая бразгатлівая душа. Часьцей, праўда, я заставаўся на ўвесь дзень дома. Я забываў завешваць вокны, і насельнікі дома састарэлых, калі ім дазваляў іхны зрок, маглі сузіраць голага трыццацігадовага мужчыну, які, пачухваючыся, швэндаецца па кватэры, дзьвесьце разоў на дзень правярае сваю электронную пошту і глядзіць савецкія дзіцячыя фільмы. Ружовыя рускія, ружовыя рускія, ружовыя рускія. «Вось, аказваецца, чаго мне не хапала, — думаў я ў п'янай скрусе, — такога вось тупога жыцця». Лянівая гэта жывёла — усходні славянін, няўдзячная гэта істота — чалавек. Да каго няўдзячная? Ня ведаю. Вырвалася.

Гамонія пачыналася адразу ж за дзьвярыма маёй кватэры. Сама кватэра да Гамоніі не належала: бывала, я забываў, дзе знаходжуся, пазіраючы ў акно, і вельмі здзіўляўся, калі хто-небудзь на вуліцы нешта гучна казаў па-нямецку. Падлога была засыпаная кірыліцай, і кампутар, які нагадваў мне галаву прафэсара Доўэля, гаварыў цяпер выключна на ўсходнеславянскіх мовах. Нямецкасьць гэтай кватэры, аднак, можна было выкрыць, для гэтага толькі і патрабавалася, што трохі аддзерці прысталую да яго плеўку майго ўбогага, часовага побыту: варта было прачыніць тыя таямнічыя дзьверкі над шафай у вітальні, каб пабачыць лацінскія літары і ўмяўты над радамі кнопак і рычажкаў — загадкавы пульт кіраваньня гэтым жытлом; і дарэмна я шукаў там сваё імя над якой-небудзь кнопкай, адзін дотык да якой

мог бы вярнуць мяне ў працоўны стан... Або этыкеткі на бутэльках і ўпакоўках ад сасісак і тартэліні: калі б я ўчытаўся ў іх уважлівей, яны б ўмомант давялі мне, дзе я насамрэч знаходжуся і хто тутак гаспадар.

Бачу сябе ліпеньскім ранкам: гнаны смагай, шукаю ваду і знаходжу нарэшце на падвакоўні кабінэта — цёплы кветачны смак на самым прыдоньні плястыкавай бутэлькі. Шчасьце — гэта калі можна, бавячыся ўсю ноч добрай кніжкай і танным віскі, легчы потым спаць а восьмай раніцы і заплюшчыць павекі з усьведамленьнем таго, што ніхто ня будзе цябе да ночы выцягваць з гэтага сну. Мімаходзь кінуты ў акно позірк: за домам састарэлых, на тым баку вуліцы, маладзён-курд падымае белую заслону на дзвярох свайго кіёска, нібы зараз павінен пачацца спэтакль. Ён і пачынаецца, новы дзень, пятнаццацігадзінны чужы вадэвіль... Але на кіёск выходзяць вокны іншага дома, іншыя пабачаць паказ, а я буду храпець у сваёй Вяр-ложы. Між іншым, калі прайсьці трохі далей за кіёск і прамінуць падобную да сярэднявечнага замка рудую спаруду станцыі мэтро, можна завярнуць за рог вуліцы і, пратупаўшы некалькі дзясяткаў мэтраў па бруку ў цені бальконных пальмаў, пабачыць нешта надзвычай файнае: там ёсьць невялікі дом, цалкам заселены замаскаванымі пад тубыльцаў расейскімі літаратарамі — дошка званкоў ля дзвярэй стракаціць іхнымі імёнамі: Harms, Bunnan, Nemirovic, Nogel, Czukowski, Kupfring, Dr. med. Oliver Lescher... і толькі нехта Шранцгэнгер псуе ідылію, — відаць, яго наўмысна падсялілі сюды для нагляду за знакамітымі жыльцамі. О, як добра я ўяўляў гэтага Шранцгэнге-

ра, якімі камічнымі звычкамі надзяліў яго, тупаватага адстаўнога паліцэйскага, які бавіць дні ў паляваньні на сабачыя кучы, каб па іх вызначыць нарэшце нядбайнага гаспадара і прыгразіць яму штрафам за апаганьваньне культурнага помніка...

Існаваньне цудоўнага дома я адкрыў, калі пачаў наведваць гаманійскія пляжы: мапа падказала мне, што калі завярнуць на гэтую вулачку, зь яе можна хутка патрапіць на шырокую алею, коцячыся па якой любы раварыст непазьбежна вылятаў наўпрост да Эльбы. Неўзабаве я аблюбаваў сабе адзін невялічкі пляжык, ну, ня тое што пляжык, а хутчэй проста лапёк пяску паміж каржакаватага шэрага каменя. Сюды часьцей за ўсё прыходзілі парамі, і я, захутаўшы галаву ў футболку, неўпрыкмет назіраў праз шчылінкі, як смуглявыя хлопцы націраюць крэмам сваіх капрызных блянданак. Налятаў ветрык — і тут жа чэзнуў, толькі чайкі крычалі, нібы людзі на амэрыканскіх горках. Я адкідваў убок майку і садзіўся на пясок, склаўшы па-турэцку ногі... Ружовыя рускія танчылі ў мяне перад вачыма. Сьпёка адольвала нарэшце і чарнявых маладзёнаў, і ільсьністых блянданак, і яны падалі ніцма, зьнясіленыя, і тады здавалася, што пляж засынае. Часам зусім блізка роў якісьці нагужаны рознакаляровымі кубікамі карабель, і тады хвалі пачыналі часьцей лізаць бераг, бы дзіця, якое ў сьпешцы стараецца як найхутчэй пакончыць з марозівам. Шныралі туды-сюды прагулачныя катэры, і мне заўсёды здавалася, што стракатыя чалавечкі на іх усе як адзін утаропіліся у мой бок. Я адварочваўся і, падставіўшы ветру лоб, глядзеў уверх, на стромы

бераг, на ўзгорак, увесь пакрыты белымі віламі ды сядзібамі, дзе жылі багатыя гаманійцы. Сярод вілаў мільгалі пакручастыя вузкія вулкі, і ўсё гэта патанала ў зеляніне — тут, на ўскрайку горада, Гамонія мела, як ні дзіўна, цалкам міжземнаморскі выгляд. Паблізу, у кавярні, млелі за ледзяным півам турысты, і часам вецер даносіў да пляжу іхныя лянотныя выкрыкі. Я ляжаў і адчуваў сябе шпіёнам-іншаплянэтнікам, які прыняў аблічча чалавека і вырашыў больш не вяртацца на сваю фіялетавую радзіму.

Над некаторымі сядзібамі луналі рознай велічыні і афарбоўкі сьцягі. Неяк я не безь здзіўленьня заўважыў над адной зь сядзібаў невялікае бел-чырвона-белае палотнішча. Хутчэй за ўсё, гэта быў сьцяг якога-небудзь футбольнага клюбу абэрлігі, за які заўзелі гаспадары. Усё ж, больш з жаданьня зьмяніць свае звыклыя штодзённыя маршруты, чым зь цікаўнасьці, я мімаволі накінуў кашулю і шорты, лянотна зняў з прывязі ровар і палез зь ім па схіле ўгару. Неўзабаве, прамінуўшы некалькі стромых вулак (камуністычных сьцежак у джунглях прыватнай уласнасьці), я апынуўся перад высокай агароджай, над якой і матляўся той самы сьцяг. Дарога тут была больш-менш роўная, і непадалёку ўжо пачыналася шаша, што вяла назад у горад. Я пайшоў уздоўж агароджы і хутка натрапіў на чыгунную браму. Ні назвы вілы, ні імя ўладальніка тут не было; праз тоўстыя пруты я змог разгледзець белы двухпавярховы будынак, да якога праз зусім маленькі сад вяла дагледжаная вузкая сьцежка. Я пастаяў трохі перад брамаю, на санцапёку — дзякуючы яму ў мяне зьявілася

адчуваньне, што я перад кімсьці як на далоні, перад кімсьці, хто разглядае мяне цяпер, уважліва і бесстаронна; у садзе за агароджай было цяніста і прахалодна, можна было бачыць плеченыя крэслы і мініятурны фантан, і зноў, як гэта часта здаралася раней, мяне скаланула вельмі выразнае пачуцьцё прысутнасьці ў маім жыцьці чужой, варожай да мяне волі: нібыта нехта багаты і магутны набыў для мяне мой санцапёк, а сабе такую ціхую і цяністую ўтульнасць, і ніяк немагчыма было аспрэчыць гэты крыўдны выбар.

Брама дзіўна прыцягвала мяне; нейкае незразумелае ачмурэньне не давала сысьці адсюль. Урэшце я ўсё ж сеў на ровар і марудна паехаў у бок шашы, разпораз азіраючыся на вілу. Гэта мяне, так бы мовіць, і пагубіла: я добра памятаю, як пярэдняе кола ровара, у той час як я чарговы раз азірнуўся, рэзка пайшло ўбок, і раптам я адчуў, што пад ім няма больш ніякай апоры; я адчайна паспрабаваў заваліць ровар назад, амаль што дастаўшы сьпінай багажнік, аднак было ўжо позна, сіла прыцягненьня, якой начхаць было на прыватную ўласнасьць, сарвала мяне зь сядзеньня, адзінае, што яна ня здолела — адарваць мае пальцы ад стырна: мы з роварам так і грывнуліся ў кустоўе на схіле, не расьціснуўшы да канца сваіх абдымкаў, і потым пакаціліся ўніз, ламаючы застрахаваныя кімсьці кветкі.

Ніколі дагэтуль я не задумваўся пра дэжа вю. Колькі працягвалася нашае падзеньне: некалькі сэкундаў, ня болей — але за гэты час мяне, які нават не пасьпеў як сьлед спалохацца, наведала менавіта

такое адчуваньне: нібыта я гэта ўжо бачыў — гэтую пустку пад нагамі, схіл, які імкліва ўцякае зь месца здарэньня, зеляніну ўнізе, што няспынна набліжаецца да вачэй, карычняватасьць ракі недзе на ўнутраным баку павекаў і фігуркі людзей, якія стаяць далёка пад намі, задраўшы галовы. Ровар няўкладна ўпаў на мяне, ручка стырна тыцнулася мне ў рэбры, і толькі тады я нарэшце заплюшчыў вочы. Мне здавалася, скура на мне гарыць, я нават адчуў смак дыму.

«З вамі ўсё ў парадку?» — пачуў я, падняўся, хістаючыся, прайшоў некалькі крокаў і толькі потым вырываўся зь іхных рук. Расплюшчы вочы. Вось так. Было вельмі дзіўна бачыць, што навакольны сьвет пасля майго абрынаньня ні на каліва не зьмяніўся. Эльба ня выйшла зь берагоў, і фарбы былі такімі ж яркімі, ніводная сыцяна не зруйнавалася і ніхто не загінуў. Гэта было проста неверагодна. Не азіраючыся, з пагардлівым выразам твару, як быццам гэта яны, бесклапотныя людзі, якія толькі што знаходзіліся далёка ўнізе, а цяпер настойліва хапалі мяне за локці, былі вінаватыя ў аварыі, я пайшоў па вуліцы ў накірунку пляжу. Хвілін празь пяць агаломшаныя наведнікі прыбярэжнай кавярні моўчкі назіралі, як я прамываю шнапсам свае драпіны — на шчасьце, справа абмежавалася адно драпінамі, няхай і даволі глыбокімі, ды яшчэ непазьбежнымі сінякамі. У прыбіральні я зірнуў на сябе ў люстэрка: усё выглядала вельмі маляўніча, і я цалкам мог разьлічваць на жаночае спачуваньне. Я паспрабаваў усміхнуцца, праверыўшы заадно наяўнасьць зубоў. Усё было на месцы, нават гэтае загадкавае дэжа вю заста-

лося ў памяці. Расплаціўшыся, я пасьпяшаўся дадому залізваць раны. Ровар застаўся валяцца на месцы здарэньня — магчыма, нехта яго адрамантаваў і цяпер, пасьвістваючы, катаецца па ўскраіне Гамоніі: няхай, на здароўе.

Так, гэта было дэжа вю — я не пісьменьнік, я толькі перакладчык, які спрабуе выказаць мовай літаратуры тое, што перажыў — мовай літаратуры, як я яе разумею — і мне цяжка такое апісаць, але... Натуральнае дэжа вю, чорт яго бяры, думаў я, сядзячы ў сябе на Штэльцэнштрасэ і наліваючы віскі ў гліняны кілішак. Дзіўнае маё жыцьцё, зь якім трэба было нешта рабіць — неяк рэагаваць на яго, змагацца зь ягоным укладам ці прымаць як ёсьць, папярэдне сфармуляваўшы хаця б нейкую канцэпцыю (вось жа як, ня можам мы без канцэпцыі) — дзіўнае, поўнае пустых, хаця і таямнічых падзеяў, гэтае жыцьцё дасягнула ў гэты дзень пэўнае кропкі. Вось толькі што мне прадвяшчала гэтая кропка — я пакуль ня ведаў. З распаччу я зірнуў на кампутар, на Кнігу — зь імі таксама трэба было нешта рабіць. Пакуль я не кульнуў першы кілішак, мне нават карцела паведаміць спадару ван Дрэйку, што я кідаю ўсё кьєбенімацеры і вяртаюся дамоў. Я нават уключыў кампутар, каб заразжа напісаць яму рашучы мэйл. Потым, аднак, гэтае парываньне прайшло. Ружовыя рускія расьселіся вакол і сагрэлі пакой сваім дыханьнем. На двары раптам бабахнула, ды так, што спрацавала сыгналацыя ў адным зь легкавікоў, прыпаркаваных каля дому састарэлых. Зь нейкай нябеснай сьвідравіны нарэшце паліў дождж. Гаманійская сьпёка сканчалася, гэта

прадвяшчала перамены. Я патэлефанаваў сваёй жонцы Леры.

— Ты п'яны? — спытала яна радасна.

— Гадзіну таму я ледзь не зламаў сабе шыю, — адказаў я з гордасьцю. — Не хадзі к яму на ўстрэчу, не хадзі, у яго халодны камушак ўгрудзі...

— Я за цябе баюся, — сказала яна з нейкім недарэчным сарказмам.

— In Ordnung, — адказаў я і наліў сабе яшчэ. — Гэтыя ружовенькія стварэньні ня могуць мяне пакрыўдзіць.

Карацей, размовы ў нас не атрымалася. Дождж на двары зьмяніўся ўраганым градам. Паклаўшы слухаўку, я выпіў яшчэ, і балючыя штрыхі на маім партрэце чароўным чынам пабляклі. Зарагатаўшы, я выдастаў з шафы балалайку і, дзіка крыўляючыся перад люстэркам, засьпяваў сваім непераймальным страўнікавым барытонам:

*Uno, uno, uno un momento,
Uno, uno, uno sentimento...*

Я ўсё паўтараў гэта, і струны на балалайцы лопаліся, лопаліся, лопаліся, джалячы мае пальцы, — тысячы злосных, разбуджаных пахам крыві струнаў.

* * *

Так, шмат што ў гэтым горадзе падавалася мне дзіўным. Напрыклад, амаль поўная адсутнасьць лятучых інсэктаў. Наогул, у Гамоніі можна было сустрэць самую розную жыўнасьць: ад пінгвінаў у заа-

парку да пацукоў, якія раз-пораз увечары перабягалі дарогу мінакам, бясьсьледна зьнікаючы нават у самым рэдкім, пазбаўленым усялякага стратэгічнага значэньня кустоўі. Але мухі, восы, матылькі, жукі... — здаецца, я толькі аднойчы бачыў тут муху. Гэта насьцярожвала.

Памятаю, неяк у маёй кватэры зьявіўся жук. Гэта быў даволі буйны жук, грузавы жук, сапраўдная махіна з бліскучымі крыламі і бухматым брушкам. Я ляжаў на канапе, у дзіўным здранцьвеньні, зь цяжкай галавой і ватнымі рукамі, і бясьсільным позіркам сачыў за тым, як жук зьдзяйсняе аэрафотаздымку мясцовасьці, зь нізкім гудзеньнем робячы вакол мяне колы. Я паспрабаваў уявіць сабе ягоны сьвет, зірнуць на навакольле ягонымі вачыма. Магчыма, таму, што алькаголь разагрэў маю фантазію, а можа, і проста з-за падабенства нашага становішча, неўзабаве я дасягнуў у сваім занятку значнага поспеху. Прынамсі, я адчуў сапраўдны боль, калі жук наляцеў на аконную шыбу, а потым мяне ахапіла прыемная палёгка, калі ён, узняўшыся да форткі, нібыта выстралены выляцеў вонкі.

Непрыкметна прайшоў яшчэ месяц. Квіткаў ад прачытаных кніг і спустошаных бутэлек у кватэры станавілася ўсё больш. Мой кампутар сапсаваўся. Але галоўнай праблемай было зусім ня гэта. У мяне зьявілася перакананасьць, што за мной сочаць, што недзе ў кватэры ўсталяваныя схаваныя камэры, якія не выключаюцца ні на імгненьне. Чамусьці я думаў, што калі Яны (так я называў іх, праклятых нябачных віжоў) даведаюцца, што я Іх выкрыў, то гэта дапаможа мне прабавіць тут рэшту часу, не губляю-

чы пачуцьця ўласнае годнасьці. Што ў такім выпадку ўсё будзе выглядаць ня так прыніжальна для маёй асобы. Ня ведаю, што канкрэтна падштурхнула мяне да гэтай ідэі, але я стаў усё часцей размаўляць сам з сабой уголас, устаўляючы ў свае размовы непрыхаваныя намёкі на тое, што я — я ў с ё в е д а ю, і не пратэстую толькі таму, што хачу пазьдзекавацца з прыстаўленых да мяне шпегаў. Часам я па-сяброўску ўсьміхаўся якому-небудзь падсвечніку, казаў яму «Добрай раніцы», падыходзіў, не здымаючы з твару ўсьмешкі, усутыч да ягоных натапыраных рожкаў і потым, пастаяўшы так хвіліну-другую, здымаў зь яго павука. Як павінны былі шалець тыя, хто назіраў за мной праз умантаваны ў падсвечнік аб'ектыў. Бяда была толькі ў тым, што я ня мог ведаць, ці сочыць гэты пазелянелы падсвечнік за мной на самой справе. «Гнюсная праца, — казаў я падсвечніку, — час мяняць, а? Нядобра гэта — сачыць за прыватным жыцьцём». Падсвечнік зьбянтэжана маўчаў. Думаю, я дакладна зьехаў бы з глузду, калі б не адзін дажджлівы жнівеньскі вечар.

Нехта пазваніў мне ў кватэру зьнізу. Апрача таго дзіўнага кампутарніка ды хіба паштара, за ўвесь час майго знаходжаньня ў Гамоніі гэтага яшчэ не рабіла ніводная жывая душа. Аднак для паштара было надта позна. Заінтрыгаваны, я націснуў на кнопку. Дзьверы ўнізе ўрачыста і шматабяцальна бразнулі, на лесьвіцы пачулася сыціплае сапеньне. Я зняў ланцужок і выйшаў на пляцоўку.

Па шчырасьці, у мяне было няшмат вэрсіяў адносна таго, хто мог да мяне завітаць у гэты дажджлівы

вечар. Ужо некалькі месяцаў запар я знаходзіў у сваёй паштовай скрыні недвухсэнсоўныя пагрозы, дасланыя мне таямнічай арганізацыяй пад назваю GES. Хаця — не такія ўжо і таямнічыя, гэта я перабольшваю. Арганізацыі не было ніякае справы да таго, якую пачэсную ролю я выконваю тут, у Гамоніенбургу. GES дамагаўся ад мяне аднаго: даніны за тое, што ў маёй кватэры стаіць невялікі, пакрыты пылам тэлевізар. Ім, супрацоўнікам GES, было насраць, што тэлевізарам я не карыстаюся, ім было насраць, што прыбраць яго з кватэры я не магу — паставіў яго сюды спадар ван Дрэйк, для таго каб ягоныя перакладчыкі не адчувалі ў гэтым часовым жытле інфармацыйна-забаўляльнага голаду. Як міла гэта было з боку спадара ван Дрэйка!.. Ён, відаць, быў перакананы, што любы перакладчык падохне ад тугі без пятнаццаціхвілінных рэкламных ролікаў, безаблічных крымінальных сэрыялаў і інтэрвію з палітыкамі, ні твары, ні імёны якіх мне не казалі абсалютна нічога. Францускі пранонс канала «Arte» не ратаваў становішча, невялікае суцяшэньне давалі хіба што неўміручы містэр Бін ды мо яшчэ мардаты мясцовы комік Паштэфка...

Сутнасьць аповедаў пра GES зводзілася да наступнага. Калі на лесьвіцы вам сустрэнецца незнаёмы чалавек і з усьмешкай запытаецца, ці глядзелі вы ўчорашні футбольны матч, ні ў якім выпадку нельга адказваць станоўча — ён адразу ж дастане пасьведчаньне супрацоўніка GES і зласьліва ўсклікне: «Ага! Папаліся! Значыць, вы маеце тэ-ле-ві-зар! А ці плаціце вы за яго?». Калі вы толькі што пераехалі і яшчэ ня ведаеце сваіх суседзяў, і вам у дзьверы

пазваніла сымпатычная маладая жанчына з кавалам яблычнага штрудэля на талерачцы, не сыпайцеся адчыняць і пускаць яе ўнутр вашага жытла: яна спрактыкаваным вокам акіне вашу кватэру, знойдзе тэ-ле-ві-зар і патэлефануе потым куды трэба, і вы яшчэ падавіцеся вашым штрудэлем, начынка якога будзе зусім ня зь яблыкаў — але з траянскае каніны. Агенты GES паўсюль, папярэджвалі мяне яшчэ ў той час, калі я толькі зьбіраўся ў Гамонію. Яны зазіраюць у вокны, яны ходзяць па маленькіх вулачках і вялікіх праспэктах, маскуючыся пад немаўлятаў і пэнсіянэраў, і глядзяць на дошкі званкоў: ці няма там сьвежанаклееных прозьвішчаў. Ты ні пра што не падазраеш — а яны ўжо паставілі цябе на ўлік. Бо ты ня плаціш за тэлевізар. Ня плаціш, ня плаціш, скаціна. Натуральна, ня плаціш, бо хіба будзе здаровы дарослы чалавек плаціць за каляровае хвастае паскудства, якое само прыпаўзло да цябе ў дом. Экскурсіі па парнасайтах цікавілі мяне ў той час значна больш за тупы вечаровы запінг, за які, бач ты, трэба плаціць грошы, нібыта гэта сувымерныя віды задавальненьня. Я дык, у маім становішчы, плаціць і не зьбіраўся, справядліва разважыўшы, што, паколькі ня я ўсталяваў ў сябе гэтую скрыню, ня мне яе і ўтрымліваць. Карацей, існавала агромністая спакуса назваць гэтую арганізацыю GEStaro, але я ня буду гэтага рабіць, хаця б з тых меркаваньняў, што большасьць тутэйшых жыхароў, наколькі я зразумеў, і так цалкам падзялялі мае думкі. У рэшце рэшт, за мой сабатаж ахвярапрынашэньняў перад тэлебагамі і іхным усеўдушчым TV-Еўе будзе, калі што, адказваць спа-

дар ван Дрэйк; хто я тут такі — усяго толькі пастаялец, пылінка на алтары.

Такім чынам, у чаканьні гэткіх візітораў у цывільным я стаяў на пляцоўцы і сачыў, каб скразьняк раптам не адрэзаў мне шлях да адступленьня. Калі б гэта сапраўды аказаўся чалавек з GES, я пасьпеў бы заскочыць у кватэру і замкнуць дзьверы. Калі ж госьці былі ад ван Дрэйка... Я маркотна ўявіў сабе сваю ператвораную ў музэй кепскіх пахаў кватэру і падумаў, што мяне, напэўна, лінчуюць на месцы. Лёгкія крокі былі ўсё бліжэйшыя, лесьвіца зухавата парыпвала. З прыцемкаў да мяне падымаўся маленькі шакалядны чалавек, мокрая кучаравая шавялюра якога была ўдвая большая за ягоную цалкам міралюбную галаву. Карацей, хер з маянэзам, як называла такіх мая бабуля. У руках ён трымаў загорнутую ў ручнікі вялікую місу.

— Добры вечар, калега, — сказаў ён па-нямецку зь нейкім цудоўным крумканьнем. — Мяне завуць Ісіне Сімі, я ваш калега, і я палічыў бы за гонар, калі б вы пагадзіліся...

— Што? Я нічога не разумею. У мяне адно вуха не функцыянуе.

— Калі б вы былі так ласкавыя і палічылі б за гонар...

Тут ён зусім забытаўся ў граматыцы і апусьціў вочы. Ён быў сьмешны і вельмі сарамлівы, гэты чалавек, і я заахвоціў яго як мог:

— Не хвалойцеся, я б і сам наўрад ці здолеў гэта вымавіць без памылкі — ну, хіба што пасья трохмесячных рэпэтыцыяў.

Ён павесялеў:

— Я перакладаю масу Гаўфа на сваю нацыянальную мову. Мая нацыянальная мова называецца заходні мбісакі.

— А што, ёсьць і ўсходні?

— На ўсходні мбісакі маса Гаўф ужо перакладзены.

— Вось яно што. Але працягвайце, прашу вас.

Я, відаць, зьбіў Ісіне з думак, бо ён зноў сарамліва і моўчкі залыпаў вачыма.

— Вы таксама ўдзельнік праграмы для перакладчыкаў у спадара... прабачце, у масы ван Дрэйка?

— Так, — узрадаваўся Ісіне. — Я прыехаў пазаўчора і живу праз адзін дом ад вас. І таму я палічыў за абавязак...

Я запрасіў Ісіне ў кватэру, і ён, трымаючы перад сабой місу, прашмыгнуў туды пад маёй выцягнутай рукой. Мы прайшлі на кухню, і Ісіне паставіў місу на стол.

— Гэта наша нацыянальная страва.

— Як называецца?

— Гэта пхівоста. Але, магчыма, вам яна будзе не да смаку...

— Чаму ж? — сказаў я, шукаючы чыстыя кілішкі. — Можна, праройдзем на ты? Не зьвяртай увагі на беспарадак... Вельмі міла з твайго боку, што ты завітаў. Зараз паспрабуем тваю пхівосту.

— Дзякуй, — пасьміхнуўся Ісіне. — Беспарадак — гэта нармальна. У вас жа такая адказная праца. Перакладаць масу Гаўфа на мову свайго народу — гэта

вялікі гонар. Але я толькі хацеў вас папярэдзіць, што нашая нацыянальная кухня...

— Я вольны ад забабонаў, — сказаў я, шырока ўсьміхнуўся і зьняў накрыўку. — Давай усё ж на ты. О, мяса.

Апошні месяц я харчаваўся аднымі бутэрбродамі. Ды што тут казаць, калі *хлеб свой надзённы* я даўно называў ныйнакш як «футтэрам», то бок кормам для жывёлаў.

— Проста я хацеў спачатку патлумачыць... — не адставаў Ісіне, але я хутка паклаў яму на талерку ягоную порцыю і ўзьняў кілішак.

— За нас, — сказаў я. — За заходні мбісакі. І за ўсходні таксама.

— За беларускую мову, — пракрумкаў Ісіне.

— Правільна казаць Беларусіш, а не Вайсрусіш, — патлумачыў я яму з набітым ротам. — Смачна...

— Беларусіш, — сказаў Ісіне з павагай і выдастаў з кішэні нейкую дзіцячую лпатку, працёр яе і таксама ўзяўся за ежу. — Я рады, што табе спадабалася.

Я наліў яшчэ шнапсу, дадаў у кілішак Ісіне і паглядзеў на яго самога з замілаваньнем.

— Хочаш я ўгадаю, як называецца гэтая твая лпатка? — сказаў я, закусваючы. — Дуду-мадуду. Бо ты такі ж перакладчык, як я Гюнтэр Грас. Прызнавайся, цябе спадар ван Дрэйк падаслаў праверыць, як я тут жыву? За дурня мяне трымаеце? Няма такой мовы — мбісакі. Я ўсё ж чалавек з унівэрсытэцкай адукацыяй. Ну, давай, прызнавайся.

З боку свайго госьця я чакаў чаго заўгодна, але не такой рэакцыі: праз імгненьне пасля таго, як я

прамовіў усё гэта, у маю шыю ўпіраўся крывы кінжал, які любы аматар прыгодніцкіх кніжак назваў бы яванскім.

— Няма такой мовы?.. — гнеўна казаў Ісіне, — няма такой мовы?.. Такого сабе не дазвалялі нават калянізатары, уладу якіх наш народ скінуў толькі дваццаць гадоў таму ў выніку Вялікай Кварапандангскай рэвалюцыі, слава яе мабундзе. Калянізатары былі расістамі. А ты... Ты ясі са мной пхівосту з аднае місы... І кажаш пры гэтым...

Пасьля гэтых словаў нож быў прыціснуты да маёй беднай шыі яшчэ мацней.

— Ды ў цябе гэты, як яго... Амок. У краіне райскай птушкі, — прамармытаў я, і мой госьць неўразумела зірнуў на мяне зьнізу. — Ну, прабач, — дадаў я прымірэнчым голасам. — Прабач. Я памыліўся. Праца, усё такое... Паглядзі на гэтыя шнары. Мой народ, дарэчы, таксама ня так даўно выгнаў калянізатараў. Прапаную зьесьці яшчэ пхівосты і выпіць на знак міру вось гэтага добрага напою. Колькі, ты кажаш, склонаў у заходнім мбісакі?

Ісіне схаваў свой кінжал тым самым імклівым рухам і пакачаў галавой:

— Нічога. Трыццаць восем. Гэта ты даруй, калега. Але, ведаеш, я таксама чалавек з унівэрсытэцкай адукацыяй і пра існаваньне тваёй мовы даведаўся толькі зь ліста масы ван Дрэйка.

Мы выпілі яшчэ, і Ісіне папрасіў паказаць яму «мой нацыянальны інструмэнт» — вось жа вочы, ён пасьпеў заўважыць балалайку ў кабінэце, пакуль ішоў да кухні. Мы пасьпявалі трохі, кожны сваё, і Ісіне

выбіваў на клубках балалайкі рытм. Па шчырасьці, я быў страшэнна рады ягонаму зьяўленьню. Мне раптам стала сорамна за свой выгляд, за гармідар навокал, за смурод і ўласнае лайдацтва. Да таго ж ружовыя рускія кудысьці раптам падзеліся, і я адчуваў палётку.

— Мая краіна — гэта востраў, — казаў Сімі, мружачыся, як кот. — І, ведаеш, мне неяк не хапае гэтага адчуваньня...

— Адчуваньня таго, што ты з усіх бакоў акружаны вадой? Ну, калі дождж будзе і далей ліць так, як ён ліў вясной, неўзабаве Гамонія таксама стане выпай у Паўночным моры... А вось я...

Я задумаўся, сочачы, як Сімі наразае сваім кінжалам хлеб. Ён адкусіў ад сваёй лусты і зазірнуў мне ў вочы:

— Ты нешта хацеў сказаць.

— Не, нічога. Проста я яшчэ ніколі ня жыў на востраве.

Перад тым, як ён сабраўся сыходзіць, мы абняліся.

— Заходзь, — казаў я, — ты заходзь у госьці. І калі дапамога спатрэбіцца... І дзякуй за мяса. Што гэта, дарэчы, было?

— Кашэчыя хвасты, — сказаў Сімі. — Натуральна, таксама нашыя нацыянальныя прыправы: мбо, баква-баква, ндыдонэ, рвача...

І Сімі пачаў загінаць цёмна-карычневые пальцы. «Ну, я ж хацеў вас папярэдзіць», — скрушна прыгаворваў ён, прытрымліваючы мае плечы, якія сутаргава скаланаліся над унітазам. «Мы дамовіліся на ты», — спрабаваў я пасьміхнуцца, тым

часам як зь мяне ўсё выходзіла і выходзіла сьвяточная пхівоста, — яна ніяк не сканчалася, нібы я быў даверху напоўнены тушанымі ў рвачы і бакве-бакве кашэчымі хвастамі.

* * *

Карацей, мы зь Сімі пасябравалі. Пасябравалі, нягледзячы на абяцаньне, якое я даў калісьці маці: ніколі не заводзіць сабе сяброў. Яна баялася за мяне, бедная: апекшыся аднойчы на ўласным досьведзе, яна думала, што зможа здзейсьніць самы галоўны, невыканальны насамрэч бацькоўскі подзьвіг — пражыць за дзяцей іхнае жыцьцё. Але Сімі падаўся мне бяскрыўдным, як я ні намагаўся, я ня мог убачыць у ім ні канкурэнта, якога варта асьцерагацца, ні цыніка, якога трэба было пазьбягаць; да таго ж мяне цягнула да яго, а яго да мяне.

Нашае знаёмства мела на мяне цудадзейны ўплыў — я зноў засеў за пераклад і неўзабаве прасунуўся наперад на цэлых дзесяць старонак. Пісаць даводзілася рукой; я з жахам зразумеў, што зусім забыўся, як гэта робіцца: калі я пазіраў на пакінутыя мной на паперы крамзолі, мне здавалася, што спадару ван Дрэйку ўжо цяпер трэба наймаць найлепшых эўрапейскіх дэшыфроўшчыкаў. Ня ведаю, праз гэта ці зь іншай прычыны, але звычка да гультайства нарэшце ўзяла верх — я, праўда, пачаў ужываць выключна піва, дзякуючы чаму ў галаве маёй паступова праясьнілася; аднак пераклад зноў закінуў, аддаючы перавагу кнігам з гарадзкае бібліятэкі.

О, гэтая біблятэка, трохпавярховы палац з рудое цэгля, аблазіўшы кожны куток якога, я канчаткова пераканаўся, што адвечнае змаганьне кнігі і чалавека скончылася поўнай паразай апошняга. Кніг на сьвеце больш чым людзей, яны ўзялі нас колькасьцю, гэтыя папяровыя птахі... А калі чалавечы зрок стаміўся зьвяртаць на іх увагу, у бой уступілі аўдыёкнігі. Мясцовая бібліятэка, даволі сыціплая па тутэйшых мерках, значна пераўзыходзіла ўсё, што я бачыў на радзіме. Менавіта тут я з жахам усьвядоміў, якой пашаны за сваю сьмеласьць заслугоўваюць тыя, хто наважваецца пісаць кніжкі, кідаючы донкіхотаўскі выклік усяму ўжо напісанаму. Бо бібліятэка пераконвала раз і назаўсёды: усё ўжо напісана, усё і пра ўсё і ўсімі магчымымі спосабамі, — хопіць! Тым ня менш кніг у бібліятэцы штодня становілася ўсё больш. Калі казаць пра мастацкую літаратуру, то пераважна бібліятэка прырастала за кошт сучаснае прозы, гэтых супэрдынамічных, нібы палёт зь першага паверху, апавяданьняў і раманчыкаў, поўных скамечаных клішэ, напісаных «простаі, шчырай і даступнай мовай» (такой жа ўбогай, якой Талстой напісаў свайго геніяльнага «Філіпка»), прыпраўленых добраі порцыяй генэтычна мадыфікаванай крыві, гігіенічнага маладзёвага сэксу, псэўдаэлітарнай стомы, сапраўдных наркотыкаў і дэбільнага слэнгу, прысыпанае зьверху парачкай алюзіяў на выпадкова пагартаную разумную кніжку.

Кнігі, аднак, катавалі мяне ня толькі ў сьценах бібліятэкі. Я зусім ня ведаў, што мне рабіць з маёй казкай — тэрмін майго знаходжаньня ў Гамоніі

сканчаўся, і я зь ціхім жахам думаў пра той дзень, калі я буду вымушаны прадставіць маім апекунам плён сваёй працы. Пракляты час, быццам помсыцячы мне за нешта, памчаўся цяпер з падвоенай хуткасьцю, і дзень ад'езду, што падаваўся яшчэ нядаўна такім далёкім, ужо віднеўся на маім прыватным далаглядзе.

Заклікаю мокрае, нізкае гаманійскае неба ў сьведкі: я з усяе моцы імкнуўся не заразіць Сімі сваім марнатраўствам і лайдацтвам, намагаўся не дакучаць яму — але мы бачыліся ледзь не штодня. Зрэшты, ён ня меў нічога супраць, гэты асунуты, сумны, нязьменна ветлівы чалавечак. Сымпатычна крумкаючы, ён распавядаў мне пра праблемы (на ягоную думку, невырашальныя), зь якімі ён сутыкнуўся, як толькі пачаў працаваць. Рэч у тым, што ў мове Сімі зусім не заўсёды знаходзіліся патрэбныя адпаведнікі тым на выгляд простым словам, што сустракаліся часам у тэксьце Гаўфа. Розьніца ў клімаце і часавых паясох нагадвала пра сябе на кожнай старонцы. Да прыкладу, на радзіме Сімі ня ведалі, што такое елка — на шчасьце, там глядзелі галівудзкія фільмы, і Сімі неяк выкруціўся, пераклаўшы гэтае слова як «цёмна-зялёныя вожык-дрэвы, міма якіх бяжыць агент Старлінг у «Маўчаньні ягнятаў». Я, праўда, сказаў Сімі пра тое, што наўрад ці гэта ўдалы варыянт і што, на мой погляд, ня варта ўмешваць агента Старлінг у і без таго забытаную гісторыю Пэтэра Мунка. На гэта Сімі ветліва запырэчыў, што затое кожны чытач зразумее, якая расьліна мелася на ўвазе. З гэтым цяжка было спрацацца.

— Але кніга засаджаная вожык-дрэвамі, як хвойны запаведнік, — усё ж сказаў я. — Табе давядзецца правесці агента праз усю кніжку, і яна ўрэшце прыстрэліць Галяндца Міхеля, далібог прыстрэліць. І гэта будзе ўжо іншая гісторыя.

— Ты так нізка ацэньваеш мае перакладчыцкія здольнасьці? — хітра пасьміхнуўся ў адказ Сімі. — Клярыс Старлінг — не адзіны агент у гэтым сьвеце.

— Бачу, ты прыхільнік літаральнага перакладу, — сказаў я маркотна. — Ёсьць ідэя: давай гэта будуць проста «вожык-дрэвы». Паслухай, так насамрэч значна лепш. Як, ты кажаш, гэта будзе на заходнім мбісакі?

Сімі з сумневам пахітаў галавой, што на ягонай мове азначала нешта кшталту сяброўскага «А пайшоў ты...». На самой справе, «вожык-дрэвы» і агент Старлінг былі лёгкавырашальнай праблемай у параўнаньні зь іншымі, сапраўднымі пасткамі. Паводле кнігі, шклянога чалавечка маглі пабачыць толькі тыя, хто нарадзіўся ў нядзелю. Але на востраве, адкуль прыляцеў Сімі, дзён тыдня ў нашым разуменьні не існавала, там наогул быў свой каляндар, заснаваны на мясцовых анімалістычных культах. Па словах Сімі, пра нашыя панядзелкі-аўторкі там ведаў адно прэзыдэнт і некаторыя апазыцыйныя дэпутаты парлямэнту. Народ жа, дзеля якога шчыраваў Сімі, карыстаўся сваім традыцыйным ча-сападзелам. Колькі мой сябра ні спрабаваў патлумачыць мне ягоную супэрскладаную сыстэму, я ніяк ня мог уцяміць, як носьбіты заходняга мбісакі арыентуюцца ў непадатлівым хронасе. Сімі схіляўся да та-

го, што Пэтэр Мунк мусіць у перакладзе нарадзіцца ў ноч недаедзеных мідыяў. Ці нешта кшталту таго, я ўжо ня памятаю дакладна.

Урэшце Сімі быў вымушаны прыняць маю прапанову аб дапамозе. Некалькі вечароў мы правялі ў ягоным кабінэце, і я, гартаючы танюсенькі заходнембісакі-нямецкі слоўнік (заходні мбісакі нядаўна перайшоў на лацінку, тым часам як усходні па-ранейшаму паслугоўваўся крыптаграфічным пісьмом), прыдумаў на вачох уражанага Сімі некалькі цалкам прыдатных наватвораў. У гонар гэтага мы нават выпілі зь ім гліняны збан даўкага віна, які Сімі прывёз з сабой і зьбіраўся падарыць спадару ван Дрэйку.

— Ведаеш, што мяне больш за ўсё ўражвае ў гэтай кнізе? — спытаў Сімі са сьлязьмі ў вачох. — Плыты... Гэтыя плыты, стоячы на якіх яны сплаўлялі драўніну па рацэ. Плыты — гэта мне так знаёма. Гэта нібыта рэха прыбою, якое нехта перанес сюды з маёй любай радзімы. У вас у краіне ёсьць плыты?

— На маленькім плату, — ціха завёў я, — сквозь буры, дошч і грозы, узяў толькі сны і грозы, і дзекую міцту...

— Прыгожа, — з зайздрасьцю адгукнуўся Сімі. — Гэта ваша нацыянальная песня пра плытнікаў?

— Кшталту таго, — адказаў я. — Зможаш?

Сімі падхапіў з падлогі свой бліскучы пацёрты тамтам, сунуў яго паміж ног. Вочы ягоныя сталі летуценна-алеістымі:

— *На малекі пляту,
Скоо бурідорігорі,
Зя токасіні і гасі,
І дека кукі ту-у-у...*

— Геніяльна, — шчыра сказаў я. — Адзін раз па-чуць — і так удала паўтарыць... У цябе талент.

— Ты, я заўважыў, так лёгка называеш усіх вакол геніямі, — усміхнуўся Сімі. — Мне гэта падабаецца. У нас такога зусім няма. Геніі — гэта маса Гаўф, маса Моцарт, маса Спілбэрг. Яшчэ маса Джэкі Чан. З геніем немагчыма выпіць віна і пабалбатаць. Геніі не жывуць на маленькіх астравах. Ведаеш, я вельмі сумую па радзіме.

Ён падняўся, падыйшоў да шафы, дастаў адтуль нейкі тоўсты прут і, урачыста трымаючы яго перад сабой на выцягнутых руках, нібы збіраўся пасьвяціць мяне ў рыцары, наблізіўся да мяне ўсутыч.

— Гэты прут, — сказаў ён пяшчотна. — Ён таксама нагадвае мне пра маю радзіму. Пра маю сям'ю, пра маіх апекаванцаў. Я, ведаеш, працую на радзіме настаўнікам.

— Што ты выкладаеш?

— Усё, — пасьміхнуўся Сімі. — Мовы, матэматыку, гісторыю, астраномію, музыку, геаграфію, вайсковую падрыхтоўку... У нас не такая багатая краіна, каб кожны настаўнік мог дазволіць сабе выкладаць што-небудзь адно.

Ён любоўна правёў кончыкамі пальцаў па прудзе.

— Гэта твая ўказка? — спытаў я расчулена і пабачыў на ягоным твары неразуменьне. — Ну, ты ка-

рыстаеся гэтым кіем, калі табе трэба паказаць нешта на мапе ці на дошцы?

— Не-е, — засьмяяўся Сімі. — Гэты пруюік, ён дзеля выхаваўчых мэтаў. Для нядбайных вучняў.

Ён паклаў на стол палыцы левай рукі і тут жа рэзкім, маланкавым рухам выцяў пруюікам стол — я і заўважыць не паспеў, калі ён прыбраў палыцы.

— Няўжо ў вас настаўнікі ня маюць такога? — спытаў ён, абмахваючыся пруюікам, быццам веерам. Я падумаў крыху, прыгадаў дзяцінства і пакачаў галавой:

— Не, не, натуральна, маюць... Усё як у вас.

— А ты — ты таксама сумуеш па сваёй працы?

— Працы? Якой працы?

— Ну, у цябе ж ёсьць праца, там, на радзіме?

Я задумаўся. Сапраўды, што, як не авантурызм і не жаданьне прывезьці дамоў трохі адкладзеных зь перакладчыцкай стыпэндыі грошай, прымусіла мяне выправіцца ў Гамонію? З такім жа, а можа, і з большым посьпехам я мог бы перакладаць Кнігу і дома, часу б хапіла.

Калі па шчырасьці, на радзіме я быў, бадай, шчаслівым чалавекам. Я меў вышэйшую адукацыю, скончыў ін'яз (інстытут абасраных языкоў, паводле маёй бабулі). Я меў сяброў, якія за памяркоўную цану дапамагалі мне ў цяжкія хвіліны. Я ня меў аніякіх фізычных недахопаў і небясьпечных хваробаў. Я меў ня толькі працу (ня горшую і ня лепшую, чым у астатніх — праўда, дзеля паездкі сюды мне давалося звольніцца, але мяне ўзялі б на працу зноў, варта было толькі папрасіць). Я меў таксама двухпакаёвую

кватэру, якая дасталася мне ад памерлай стрыечнай бабулі (той самай, якая папоўніла мой лексычны запас такім сакавітымі народнымі выразамі; бацькі разьбегліся пасья майго нараджэньня, і гэтая бабуля мяне выгадавала — сьлязьлівая гісторыя, ці ня праўда?); я меў уласны «фольксваген» перадпэнсійнага ўзросту, я меў бязмозглую, але бясконца адданую мне жонку Леру, падобную да зоркі тэлесэрыялаў; мы ажаніліся, калі нам абаім было ўжо за трыццаць. Не скажу, што я яе кахаў — мабыць, мы абодва адкахалі сваё ў часы юнацтва, але шлюб наш быў бяхсмарна-стабільны. Я меў нават лапик зямлі за горадам і збіраўся будаваць там лецішча. То яе, то мой прафсаюз штолета даваў нам пучэўкі ў лясныя санаторыі з паэтычнымі назвамі. Некалькі гадоў таму мы нават зьездзілі на пару тыдняў у Турцыю, і без асаблівых стратаў для сямейнага бюджэту — незьбыўныя сонечныя дні, якія асабліва прыйшліся даспадобы Леры: тамтэйшыя мужчыны глядзелі на яе як на каралеву; мяркую, што і яна сама, звычайная бляндынка айчыннай вытворчасці, у думках здрадзіла мне там па меншай меры паўсотні разоў, Шахеразада Васілеўна.

Усё, усё ў нас дома было як мае быць. Па нядзелях мы ездзілі на рынак і куплялі там самае моднае эўрапейскае адзеньне. Па серадах пасья працы мы наведвалі клуб, дзе можна было патанчыць пад нармальную, непасовую музыку. Што да палітыкі, то мы абое выказвалі ўсё, што думаем пра нашу краіну, на кухні і на працы, і ніхто пакуль не збіраўся кідаць нас за краты. І я, і Лера былі ўпэўненыя, што жывем ня

ў самай горшай і ня самай лепшай краіне. Маёй жонцы падабалася, што я, апрача працы, трохі займаюся таксама мастацкім перакладам і шмат чытаю, гэта надавала нашаму жыццю лёгка прысмак багемнасьці, далучанасьці да інтэлектуальных колаў. Да таго ж пераклады прыносілі зрэдку няхай і невялікія, але прыемныя грошы. Сама яна часам грала на гітары, і нават мела ўдзячных слухачоў сярод нашых нешматлікіх сяброў. Ніхто б не назваў нас занудамі, і разам з тым мы былі пазбаўлены цяжару якой бы то ні было славы. Што казаць, нам пашанцавала. Адзінае, чаго ў нас не было — гэта дзяцей. Раз-пораз мне здавалася: час прысьпеў, самы момант папоўніць чалавецтва якім-небудзь падобным да мяне бэйбусам, але Лера пераконвала мяне, што спачатку трэба скончыць будаваньне сямейнага гнязда. Неяк так павялося, што мы ніколі не абмяркоўвалі, як гэтае гняздо мусіць выглядаць у выніку. Мне здавалася, што мы ўяўляем яго аднолькава. Цяпер дык я нават удзячны Леры, што ў нас не было дзяцей. Па-першае, усё пайшло ня так, як мы плянавалі, а па-другое, цяпер я пазбаўлены неабходнасьці апісваць іх у сваім манускрыпце. Тут, відаць, патрэбны смайлік.

Хлусьня. Амаль усё хлусьня. Так, звонку мы выглядалі даволі шчасьлівай парай і ў стасунках паміж сабой таксама старанна рабілі выгляд, што так яно і ёсьць. Але насамрэч... Пачнем па парадку. З маімі бацькамі ўсё было як мае быць (ня лічачы адной бруднай гісторыі, якая адняла ў маёй маці ўсё яе небагатае здароўе). Сваю працу я ненавідзеў. За дзесяць гадоў, якія я прабавіў у душным кабінэце на пя-

тым паверсе забітага офісамі шэрага змрочнага дома, у якім калісьці месцілася лякарня для хворых на сухоты, я пасьпеў угрузнуць у сваёй працы так, што ня ведаў, як мне вырвацца з гэтае багны, за якую саломінку хапацца. Калегі, дзьве дурныя, як кавалкі паралёну, выпускніцы філфаку і сьмярдзючы сакаракагадовы клептаман і пэдафіл, увасаблялі для мяне ўсё зло гэтага сьвету. Ніякага гнязда ў нас не было, проста пабудаваная кімсьці безь любові і ўменьня кармушка. З кватэры мяне маглі выперці ў любы момант — у бабулі хапала сваякоў, якія маглі заявіць свае правы на жылло, і я са страхам чакаў іхнага зьяўленьня. Мой фольксваген ужо некалькі гадоў нерухома стаяў пад вокнамі; увесну на ягоным даху зладзіла сабе гняздо нейкая птушыная сям'я, а перад самым ад'ездам я бачыў, як нехта спаў у ім, заклеіўшы бакавую шыбу газэтай. Што да Леры, то некалькі гадоў таму я нават ударыў яе. Не, гэта была не аплявуха — я ўдарыў яе наводмаш, так, што яна ўпала на падлогу і на яе вусны кінаакторкі неахвотна выцек з носу крывы струменьчык крыві. Ня ведаю, чаму я гэта зрабіў. Відавочных прычынаў не было, ды і рукі я ніколі не распускаў. На ўсё жыцьцё запамню, як гэта адбылося: я прыйшоў з працы, кватэра была прыбраная, пахла вячэрай і Лерыным дэзадарантам. Лера сядзела перад тэлевізарам і марудна аблізвала марозіва. Вось тут на мяне і найшло нешта. Уся гэтая карціна, чысьціня, нечая разважлівая, няспешная да вязкасьці, перасыпаная дробным ласкавым матам гаворка на вуліцы, якую добра было чуваць праз адчыненае акно, карагод мухаў, што звонкім

німба абвіваўся вакол жырандолі — усё гэта раптам выклікала ўва мне сьляпую нянавісьць. Ува ўсім гэтым летнім вечары прысутнічала нечая чужая воля, якая насыпех, неахайна будавала для мяне ландшафты і інтэр'еры, клапацілася пра гукавае афармленьне і заўсёды забывала пра тое, каб надаць гэтаму ўсяму хаця б ілюзію руху. А мне быў патрэбны рух. Я добра запомніў выраз Лерынага твару, пасля таго як яна адляцела ў кут і замерла там. Першапачатковае здзіўленьне на ім вельмі хутка зьмянілася нейкай незвычайнай усьмешкай: так, так, гэта была ўсьмешка, быццам Лера толькі і чакала, каб я яе ўдарыў. Гэта была вельмі здэклівая ўсьмешка, нутраная ўсьмешка, ўсьмешка перавагі. Чыста жаночая ўсьмешка. Я зь цяжкасьцю ўтрымаў тады Леру пры сабе. Нам спатрэбіўся месяц, каб забыць гэты выпадак. Ці каб зрабіць выгляд, што мы ўсё забылі: Лера помсьціла мне, помсьціла упэўнена і мэтанакіравана: у самыя інтымныя моманты я зьнянацку заўважаў на яе твары тую самую здэклівую, высакамерную ўсьмешку, і ўвесь інтым сканчаўся, а яна задаволенасьмяялася. Часьцей, аднак, яна брала ўсё ў свае рукі і мы ўсё ж дасягалі згоды. Відаць, каб ня страціць ілюзію стабільнага шлюбу. Насланьне тым ня менш не праходзіла, насыцігаючы мяне на працы, у мэтро, дома, на вуліцы: разумеецца, мне ўсё часьцей падавалася, што ўсё навокал схіленае, усё замерла, сагнутае папалам, *усё навокал знаходзіцца ў стане няспыннага наклону.*

Так, — адказаў я Ісіне. — Натуральна, сумую.

* * *

Міма невысокай, парослай кайзэрскім мохам цаглянай агароджы дома састарэлых я праходзіў некалькі разоў на тыдзень, калі ішоў у краму абнавіць запасы сваёй улюбёнай кракаўскай каўбасы і піва і вяртаўся назад. У той дзень якраз была такая нагода. У плашчы, тапачках і рваных хатніх джынсах я нецярпліва чакаў каля сьветлафора, пакуль схлыне патак машын, каб перамахнуць на той бок вуліцы, калі пачуў за сьпінай сіплы, незадаволены голас:

— Малады чалавек, ці не магі б вы мне дапамагчы?

Я азірнуўся. За маёй сьпінай сядзела ў вазку зусім нямоглая старая ў чорным балахоне. Яе рукі ў вязаных пальчатках ляжалі на колах, востры нос высоўваўся з-пад капюшона, вочы глядзелі на мяне злосна і саркастычна. Яе вазок быў старой канструкцыі, не самаходны, а з тых, якія старыя перасоўваюць самі. Магу сабе ўявіць, колькі намаганьняў ёй каштавала дабрацца ажно сюды, да пешаходнага пераходу. Згодна з маімі непрацяглымі назіраньнямі, жыхарам дома састарэлых афіцыйна не было забаронена пакідаць тэрыторыю свайго прытулку, даволі часта на Штэльцэнштрэсэ можна было пабачыць дзядулек і бабулек, якія ездзілі туды-сюды, усьміхаючыся дзецям і раварыстам сваімі галубінымі ўсьмешкамі. Але ж, відаць, выезд за тэрыторыю і не вітаўся. Я паглядзеў паўзверху яе галавы, ходнік быў пусты, вокны альтэрсгайма спрэс завешаныя фіранкамі.

— Мне трэба ў кіёск, — патлумачыла старая і рыпнула коламі. Рукі яе трэсьліся. — Скончыліся цыгарэты. Не магі б вы мяне правесьці туды?

Такім чынам, старая проста хацела пераправіцца на той бераг. Добры паромшчык, я ня стаў доўга думаць, пляснуў па сьветлафорным слупе і заняў сваё месца ззаду вазка. Амаль адразу ж загарэлася зьлёнае сьвятло, і мы апынуліся на тым баку. Да кіёска заставалася мэтраў пяцьдзесят, калі нейкая ружавашчокая маладая раварыстка, што ехала нам насустрач, раптам прытармазіла і саскочыла зь сядла:

— Ай-йй-йй, фраў Габіхт, — з дакорам сказала яна, стаўшы проста перад намі і загарадзіўшы шлях, — зноў вы ня слухаецеся? Як можна быць такой легкадумнай? Зноў па цыгарэты? Вы ж самі ведаеце...

Мая старая заскрыгатала зубамі і адвярнулася, панура бліснуўшы вачыма. Я адчуў сябе ніякавата.

— А вам я хацела б сказаць вось што, — звярнулася да мяне гэтая мэдсыстра ці хто яна там была. — Гэта добра, што вы дапамагаеце нашым апекаванцам. Але вам трэба мець на ўвазе: калі вы пагаджаецеся ім дапамагчы і зь імі нешта здарыцца па-за межамі альтэрсгайма, адказнасьць у такім выпадку будзеце несьці вы. Спадзяюся, гэта зразумела. Ну што, фраў Габіхт, паедзем дамоў?

Старая, неяк па-птушынаму натапырыўшыся, пагардліва маўчала. Маладая жанчына ўзялася за ручкі вазка і, спрытна кіруючы адразу і ім і роварам, павезла старую назад, да пераходу.

Па абедзе зноў пайшоў дождж. Я сядзеў ля акна ў кабінэце, назіраючы за тым, як унізе разгружаюць нейкі фургон, і цадзіў халоднае піва, калі нечакана заўважыў, як невялікія, зусім непрыкметныя дзверы флігеля, празь якія ў дом састарэлых заходзіў адно

пэрсанал, адчыніліся і адтуль на двор выкацілася чорная фігурка ў вазку. Гэта і сапраўды была фраў Габіхт, яна імкліва, часта-часта працуючы рукамі, праехала двор і спынілася толькі тады, калі дасягнула сьветлафора. Напэўна, такая хуткасыць вымагала ад фраў Габіхт адпачынку, вазок застыў на месцы, цяпер надзейна прыкрыты агароджай. Ходнік быў пусты. Я накінуў плашч і выбег на вуліцу.

— Малады чалавек, — сказала фраў Габіхт, нібыта бачыла мяне ўпершыню, — не маглі б вы мне дапамагчы? У мяне скончыліся цыгарэты, і мне трэба ў кіёск.

Гэтым разам я ня стаў губляць час, падхапіў вазок і пабег праз дарогу. Чамусьці мне ўжо тады здавалася, што ад поспеху нашае авантуры залежыць больш, чым магло падацца на першы погляд. І я ня быў падмануты ў сваім чаканьні. Фраў Габіхт прагна зацягнулася, выпусьціла дым праз ноздры і ўселася ў вазку ямчэй. Цяпер яна ўжо зусім не выглядала кліенткай дома састарэлых — яе погляд быў зусім цьвярозы, на вуснах зьявілася гордая ўсьмешка, і рукі перасталі трэсьціся.

— Яны забараняюць мне курыць, — прамовіла яна хрыпла. — Дактары... Суцэльнае махлярста. Яны думаюць, у мяне маразм. Ну, няхай думаюць. Хаця, памойму, гэта абраз: лічыць, што я кайфую ад жыцьця пад адным дахам з сотняй прапахлых зямлёй дзівакоў.

Потым яна зноў надоўга замоўкла; я цярпліва чакаў, стоячы каля вазка, калі яна дакурыць цыгарэту. Паліла яна не сьпяшаючыся, з асалодай, і з такой жа

прыемнасьцю падстаўляла свой твар дробнаму дажджу. Курд з кіёска вынес нам гарбаты. Ён запрашаў нас унутр, але фраў Габіхт адмовілася, заявіўшы, што і так наседзелася ў сваім дурдоме і жадае падыхаць сьвежым паветрам. Колькі ёй было гадоў? Мне здавалася, ня менш за сто. Я адчуваў сябе задаволеным, але і трохі разгубленым: зараз я завязу яе назад, і што далей? Піўная бутэлька жыцця раптам стала для мяне цеснай. Нарэшце фраў Габіхт кінула абгарэлы фільтр сабе пад ногі і ўважліва паглядзела на мяне.

— Вы дапамаглі мне, — прамовіла яна. — Цяпер мая чарга. Так і быць, я дам вам тое, што вам патрэбна. Думаю, гадзіны паўтары ў нас ёсьць. Мы едзем на...

І яна назвала мне станцыю мэтро, далёка адсюль, на іншым канцы горада. *Яна мела тое, што мне патрэбна.* Гэта дзіўна, але я ня мог у той момант успрыняць яе словы інакш, чым напоўненыя прыхаваным сэнсам. Я ўзяўся за ручкі вазка, і мы рушылі да мэтро. Мы спускаліся і падымаліся па эскалятарах, мы перасаджваліся з вагона ў вагон, мы ўразаліся ў натоўпы, паўсюль нам было зялёнае сьвятло. На твары старой было захапленне. Па дарозе яна пасьпела пасварыцца з адным ахоўнікам, абмеркаваць з добразычлівай пэнсіянэркай яе сабаку і зрабіць заўвагу нейкім сарамлівым панкам, якія каталіся з горкі на дзіцячай пляцоўцы. «Даволі нас мучылі панкі», — прыгадаліся мне ні з тога ні зь сёга і абсалютна ні да чаго словы Кастуся Каліноўскага, якія нейкім цудам заселі ў мяне ў памяці яшчэ з студэнцкіх часоў. Старая заразіла мяне сваім настро-

ем, мы імчаліся наперад, і я адчуваў сябе сапраўдным гоншчыкам, сьціскаючы ў руках стырно інваліднага вазка. Гэтая паралімпійская Формула-1, між тым, сканчалася; фрэ Габіхт заклапочана азіралася па баках, запальваючы цыгарэту кожны раз, калі мы апыналіся на сьвежым паветры. У рэшце рэшт мы выйшлі з аўтобуса недзе на ўскраіне Гамоніі, гэ-та быў зусім незнаёмы мне раён, поўны зеляніны і маленькіх двухпавярховых катэджаў. Вузкая вуліца, нейкая Глясбайнштрэсэ, пакруціўшыся між высокага кустоўя, вывела нас да двухпавярховага дома, які стаяў на водшыбе. «Тут», — махнула стомлена рукой фрэ Габіхт. Я спыніўся, выцер пот з ілба і зірнуў на неба.

— Сьмялей, — сказала старая, і мы пад'ехалі па жоўтай дарожцы да самых дзьвярэй. Я нерашуча пацягнуўся да званка. «Яны вернуцца толькі ў во-сем, — упэўнена ўсьміхнулася фрэ Габіхт. — Ключа ў мяне няма, але з таго боку ёсьць акно, паддзень-це яго чым-небудзь, яно лёгка адчыняецца». Як пад гіпнозам я абыйшоў дом; акно і праўда адчынілася без асаблівых намаганьняў, я залез унутр і, стараючыся ня думаць пра наступствы і не азірацца вакол, адчыніў дзьверы і пасьпешліва ўцягнуў вазок у дом, ледзь не наступіўшы на тоўстую шэрую котку.

* * *

Старая колькі хвілінаў моўчкі сядзела ў вазку, летуценна абводзячы пакой вачыма. Агледзеўся вакол і я: прасторны, цьмяны першы паверх, на якім мы знаходзіліся, быў поўны разнастайных цікавостак,

пад самай столяй цікаў вялікі гадзіннік з ківачом, зробленым у выглядзе пысы нейкай пачвары, якая заходзілася ў нямым рогаце; сыцяну перад намі цалкам закрывалі стэляжы, шчыльна застаўленыя старымі кнігамі, сьпінкі якіх адлівалі цьмянай пазалотай, і на кожнай сьпінцы сядзела фігурка чалавечка з заплюшчанымі вачыма — адны з фігурак трымалі рукі складзенымі на грудзёх, іншыя ўздымалі рукі, нібы школьнікі, якія просяць, каб іх выклікалі, трэція паказвалі кудысьці ўбок; на доўгім стале ўздоўж вялікага завешанага фіранкамі акна стаялі дзіўныя слоікі і бутэлькі з каляровага шкла — я ўзяў адну, паднес бліжэй да вачэй, каб як сьлед разгледзець: унутры, на прыдоньні, ляжаў бліскучы жук, відавочна, зроблены з мэталу, але дзіва: як толькі я перакуліў бутэльку, каб палюбавацца на пераліў мутнаватага шкла, жук ажыў і ўзняўся да рыльца, бутэлька лёгка завібрала ў маіх пальцах, і я паставіў яе на месца, ледзь ня выпусціўшы з рук. Жук умомант сьціх.

— Гэта вельмі каштоўная рэч, — пачуў я голас фраў Габіхт. — Вельмі, вельмі дарагая рэч. Зь ёй трэба быць асьцярожным.

— Прабачце, — сказаў я панура. — Я павінен быў спытаць дазволу.

Чамусьці атмасфэра гэтага дома вымагала ад мяне ветлівасьці і пачцівасьці.

— Агаўцы, мая мілая, — сказала старая пяшчотна, і тоўстая котка, якая падавалася пры гэтым асьвятленьні серабрыстай, скочыла ёй на калені. Я падыйшоў да кніжных стэляжоў і прабегся пальцамі па сьпінках. Відаць, пачатак, сярэдзіна дзевятнацца-

тага стагодзьдзя, высакародныя махры на пераплётах, і гэтыя нібы загіпнатызаваныя чалавечкі, замерлыя ў сваіх поўных нейкага таемнага сэнсу позах. У пакоі была цішыня, я чуў, як вуркоча котка на каленях старой. Нібы на толькі што праяўленых фотаздымках, у паветры гэтага памяшканьня ўзьніклі мае старыя знаёмыя, ружовыя рускія, і я міжволі закрыву твар рукой.

— Не хвалюйцеся, я прыбяру іх, — прамовіла ледзь чутна фраў Габіхт, і сапраўды, яны зьніклі, разам з усімі сваімі пруткамі і ніткамі.

— Чаму вы паклікалі мяне сюды? — азірнуўшыся, спытаў я. — Чаму менавіта я? Вы ж нават ня ведаеце, хто я і што раблю ў Гамоніі.

Старая іранічна ўсьміхнулася і зноў запаліла цыгарэту.

— І хто ж вы? І што робіце ў Гамоніі?

— Я маю тут перакладчыцкую стыпэндыю. Перакладаю Вільгельма Гаўфа.

— Вы читалі Гаўфа?

Старая засьмяялася:

— Ці читала я гера Гаўфа? Юнага гарэзу Гаўфа? Добрае пытаньне... А вось ці ведаеце вы, што яшчэ ніхто, яшчэ ніводзін з стыпэндэнтаў ван Дрэйка ня здолеў справіцца са сваёй задачай? А іх было так шмат... Бедныя перакладчыкі... Яны дагэтуль ня могуць нічога ўцяміць...

Я падыйшоў да яе бліжэй:

— Ці магу я папрасіць вас распавесці пра гэта больш падрабязна?

Але старая ня слухала:

— Я дам вам тое, што вы хочаце. Вы ж нарадзіліся ў нядзелю, ці ня так?

— Ня маю ўяўленьня, — прызнаўся я. — Гэта было...

Дату свайго нараджэньня я прыгадаў не бязь цяжкасьці.

— Сорамна ня ведаць, у які дзень ты нарадзіўся, — з дакорам сказала фраў Габіхт. — Калі б людзі ведалі, наколькі істотна гэта ўплывае на іх жыцьцё, яны не былі б такімі легкадумнымі. Народжанаму ў аўторак не паразумецца з народжаным у суботу. Аднак, у кожным разе дзень нескладана вызначыць. Я ўпэўненая, што вы нарадзіліся менавіта ў нядзелю. Памылкі быць не магло.

Яна акуратна зьняла з каленяў котку і пад'ехала да стэляжу з кнігамі. Трымаючы ўжо амаль дагарэлую цыгарэту ў вуснах, выцягнула адзін з тамоў — я не заўважыў, куды падзеўся той чалавечак, які сядзеў на ім: упаў на падлогу, або ў шырокі рукаў старой, або — або проста *перасеў на сьпінку іншае кнігі...* «Дакладна, — сказала задаволена фраў Габіхт і загарнула кнігу. — Гэта была нядзеля, дванаццаць гадзін дзье хвіліны».

— Дзень недаедзеных мідыяў... — прамармытаў я, — *Lässt dich nur Sonntagskinder sehen...*

— У вас кепскае вымаўленьне, — строга сказала старая. — Вам трэба падцягнуць ня толькі граматыку, але і фанэтыку. Але ж і праблема для перакладчыкаў гэтыя вершыкі!.. Асабліва для непрафэсійных, разгубленых, няздарных перакладчыкаў... Для авантурыстаў, якія прыяжджа-

юць сюды і пачынаюць ныць, як у іх дома ўсё дрэнна. Вось вы: чаму, з чаго вы ўзялі, што можаце перакладаць Гаўфа? Хто вам даў такое права? Вы былі створаныя для зусім іншага. У вас не закладалася так шмат, як вы сабе напрыдумлялі. Вы, дарагі мой, спакусіліся на ўяўны лёгкі хлеб. Хаця павінны былі здабываць сапраўдны, потам і мазалямі. Вы — ахвяра ўласных амбіцыяў, нікчэмная, нікому не цікавая ахвяра. Зрэшты, я ведаю, каму вы цікавыя ў гэтым горадзе. Але яшчэ адно пытаньне: як вы думаеце, вы — тыповы Weißrusse?

Трохі агаломшаны, я на хвіліну задумаўся. Нядаўна я натрапіў у сеціве на нейкую апытанку, прысьвечаную мэнталітэту. Нехта Альбэрт Захарэвіч, жудасны гаўнюк, выказаўся там у тым сэнсье, што, маўляў, ён наогул у мэнталітэт ня верыць... Я дык наадварот, быў цьвёрда перакананы, што ёсьць рысы, якія цэмэнтуюць усіх усходніх славянаў у адзін надэтнас. Ну, па-першае, жарсьць да неўтаймоўнай рэфлексіі, да корпаньня ў саміх сабе (адсюль — прага мастацтва, прычым кожны спатольвае яе ў меру сваіх магчымасьцяў, нават той, хто ніякіх магчымасьцяў ня мае). Па-другое, безнадзейная непадатлівасьць да адукацыі. Спалучэньне гэтых асаблівасьцяў, дакладней, супярэчнасьць, якая ўзьнікае ў выніку, вядзе да п'янства — такога ж неўтаймоўнага і безнадзейнага. А яшчэ падвоеная, патроеная, расплывістая мараль, а лепш сказаць, яе адсутнасьць — схільнасьць красьці ўсё, што кепска ляжыць, і потым суцяшацца, што гэта нацыянальная асаблівасьць. Гэтая прыроджаная клептаманія ідзе не ад спрадвечнай беднасьці, у якой

жыве абсалютная большасць усходніх славянаў — не, яна ідзе ад нашага паганства: мы ня маем веры, мы ва ўсім сумняваемся, сьвет вакол нас поўны татэмаў спакусы, для нас матэрыяльнае адыгрывае мізэрную ролю ў параўнаньні з духоўным: што з таго, што я нешта сьпёр у суседа, я пакрыю ягонья стра- ты невылечнымі пакутамі сваёй душы, я буду ката- ваць сябе, ненавідзець сябе, паўтараць сабе і дзень і ноч, якая я гадзіна, які я падонак, якая цяжкая на мне віна, буду ліць гарачыя, п'яныя сьлёзы і тапіць у сьпіртаўтрымліваючых напоях сваю віну, каб заўтра скрасьці яшчэ што-небудзь. Усходні славянін — зло- дзей ад нараджэньня і ведае гэта.

А яшчэ пакорлівасьць, мілая фраў Габіхт, бязь- межная пакорлівасьць, пакорлівасьць як лад жыць- ця, пакорлівасьць як філязофія, як эстэтыка, як ідэалёгія, як рэлігія. Мы сумна, з конскім прымруж- ваньнем, жуем і глытаем сваю пакорлівасьць, на- шыя страўнікі, якія так пасьпяхова замяняюць нам душы, напаўняюцца гэтай атрутай — і потым, у самы неспрыяльны момант, нас ванітуе нашай пакорлівасьцю: і прыходзіць бунт, так-так, той самы, бессэнсоўны і жорсткі, адзіны на ўсіх трох суседзяў, нічыйны і страшны, як пажар на драўлянай вуліцы.

Фраў Габіхт з задавальненьнем сачыла, як зьмяняўся мой твар падчас гэтых роздумаў. Кот- ка зноў скочыла ёй на калені. Я пачуваўся вельмі няўтульна, мне хацелася як найхутчэй атрымаць тое, што яна мне абяцала, і вярнуцца ў сваю кватэру на Штэльцэнштрасэ. Пагатоў час ішоў, і я ня ведаў, як адрэагавалі б гаспадары дома, калі б яны засьпелі мя-

не тут са старой, якой, як яны, відаць, лічылі, ім удалося пасьпяхова пазбавіцца.

«Значыць, вы стыпэндыят?» — сказала фраў Габіхт і зірнула на мяне так, што ў пакоі стала неяк вусьцішна.

«Ну так», — адказаў я і чамусьці дадаў: «Цяпер час такі... Эпоха грантаў і стыпэндый... Культура ня можа сама...»

«Не сьмяшыце мяне, — прамовіла фраў Габіхт з усьмешкай. — Першым стыпэндыятам у гэтай краіне — прынамсі, з тых, каго я ведаю асабіста — быў гер Марцін Лютэр. Гэта было... Гэта было пяцьсот гадоў таму, — сказала яна хутка, навобмацак шукаючы цыгарэты. — Пасьля Вормскага эдыкту сябры дапамаглі Лютэру схавацца ад перасьледу ў вартбургскім замку Фрыдрыха Трэцяга. Там ён, жывучы на ўсім гатовым, пераклаў на нямецкую Новы Запавет і пачаў перакладаць усю Біблію».

Я ня ведаў, што сказаць. Пацягнуўся да Агаўцы, каб пагладзіць, але яна зірнула на мяне з такой пагардай, што я зьбянтэжана пачухаў нагу. Фраў Габіхт пад'ехала да мяне ўшчыльную.

— Чаго вы баіцеся?

— Я баюся людзей з палкамі.

У гэтым, напэўна, сьмешна прызнавацца эўрапейцу дваццаць першага стагодзьдзя, але, тым ня менш: больш за ўсё я баюся людзей з палкамі.

Нашай моваю лепш было б сказаць «з кіямі» ці «з дручкамі», але я не баюся нейкіх там кіёў. Я баюся людзей з *палкамі*.

Калі мне было гадоў сем, некалькі ўзброеных жалезнымі дрынамі малпаў, якія якраз зьбіраліся падвергнуцца *облагоражываюцему* *воздействию* *труда* — паступіць у бліжэйшае ПТВ, загналі мяне ў невялічкі тупічок за гаражамі. Я памятаю мокры бэтон агароджы, намаляваны нечым сьмярдзучым струмянём заход сонца на ёй, пах мачы, натужны, змораны, зласьлівы сьмех маіх перасьледнікаў і гэтае катастрафічнае адчуваньне тупіка, раптоўную аднавымернасьць прасторы. Я задыхаўся. Малпы, на шчасьце, апусьцілі дрыны і, трохі пакамечыўшы маю балоневую куртку, сталі паказваць мне свае скарыбы, з гонарам і амаль сяброўскай радасьцю: набор парнаграфічных картаў, пісталетныя гільзы, скрадзены ў кагосьці касэтны магнітафон. Мяне ня білі, не, але з таго часу ў мяне зрэдку пачынае торгоцца вока — калі я хвалюся або калі парэжу сабе выпадкова палец. Я баюся людзей з палкамі, і нічога не магу з сабой зрабіць.

Практычна ўсе мае аднаклясьнікі сталі міліцыянтамі. І цяпер яны ходзяць па маім раёне, патрулюючы яго або вяртаючыся зь дзяжурстваў, у кожнага на поясе дручок, і калі я бачу іх, я заўжды адчуваю сябе ў тупіку. Я ведаю, што яны прыходзяць да сябе дамоў, да маіх былых аднаклясьнікаў, зь якімі яны ўсе ўрэшце перажаніліся (своеасаблівы інцэст), і адшпільваюць там свае дручкі, і вешаюць іх на цвічок, але нават высоўваючыся са сваіх кухняў, у сваіх майках-барцоўках, са сваімі злымі дзецьмі на плячах, але і тады яны застаюцца людзьмі з палкамі — якіх варта пазьбягаць. Тут, у Гамоніі, на вуліцы рэд-

ка пабачыш паліцэйскага, але калі я іх бачу — мне хочацца выцягнуцца ў струнку. Бо за сыпнай адразу ж пачынае пахнуць тупіком. У тупіка няма грамадзянства. Хто мачыўся на той тупік майго дзяцінства: перасьледнік, які ўрэшце атрымаў асалоду ад ахвяры, або ахвяра, якая ў адчаі нарабіла ў нагавіцы, прыціснутая да бэтону? Няважна. Тупік ўсіх раўняе ў правах. Правіла выжывання: дзе б ты ні спыніўся, заўсёды май за сыпнай прасьвет, праход, шчыліну, лаз...

Палка — старажытны сымбаль. Сымбаль улады, магічнага ведання, магічнае магутнасці. Менавіта дотык палкі — няважна, маленькай або сапраўднай доўбні — паводле старажытных павер'яў, быў здольны прымусіць скалу пырснуць зьнянацку жывой вадой, дотыкам сваёй палкі зь дзівюма зьмяямі на канцы Гэрмэс напаўняў ветрам безжыццёвыя ветразі караблёў, пладамі засушаныя звар'яцелым летам нівы, чалавецтвам — паўвыспу Пэлапанэс... Індыйскае боства сьмерці абавязкова мела пры сабе палку: каб вяршыць суд, каб караць. Кітайцы адганялі палкай, зробленай з персікавага або тутавата дрэва, злых духаў. Палка была выяўленьнем боскай волі, палка ператварала нежывое ў жывое, як гэта рабіў Асклепій, бог усіх мэдыкаў, сваім абвітым зьмяямі дручком. Іосіф перад заручынамі з Марыяй меў у руках кій, посах пастуха меў Ісус, эстафэтныя палачкі трымалі ў лапах бізантыйскія анёлы... Старажытныя франкі ўрачыста ламалі палку, калі хацелі скасаваць нейкую дамову, або падчас пакараньня вінаватага. Палка сьціплая, але амаль усемагутная: менавіта яна даказа-

ла небараку Герману, што ён не мастак, а ўсяго толькі забойца. Палка, палка, палка... Палачка-выручалачка. Палка — мужчынскі атрыбут. «Паставіў сваёй пару палак», — рэха тых часоў, калі палка была яркім фалічным сымбалам, размова ў войску, дзе я меў сваю палку, пазычаную мне дзяржавай, і тым быў прыроўнены адначасова да Ісуса, Гэрмеса і Асклепія. Палка раўняе людзей ня горш за тупік, усе, хто мае палку, роўныя між сабой, людзі дзяляцца на тых, хто мае палку, і тых, хто палкі ня мае. Тупік і палка: два канцы аднаго посаха, з дапамогай якога мы ідзем па гэтых камяністых схілах, кожны ў сваю Гамонію.

— Падумаіце яшчэ, — ухвальна прамовіла фраў Габіхт, трымаючы котку, быццам нейкі партатыўны дэтэктар хлусьні. — А я пакуль што прыгатую нам кавы. Не, дзякую, я ў стане зрабіць усё сама. Я даўно не займалася гэтай прыемнай справай — гатаваць каву для такіх сымпатычных маладых людзей.

І яны з Агаўцы паволі пакацілі да кухні. Дзьверы за імі зачыніліся. Я пахадзіў трохкі туды-сюды, паразглядваў кніжныя сьпінкі, пастаяў перад здымкам маладога афіцэра вэрмахту ў сьціплай рамцы, які вісеў у куце. З кухні не даносілася ні гуку. Афіцэр быў вельмі прыгожы, як у кніжцы Касінскага, і глядзеў на мяне добразычліва-паблажліва. Што яна дасьць мне: грошы, чароўную палачку, атруты ў кубачку кавы, прапануе кантракт, пранясе па-над дахамі, падымаючы іх, бы накрыўкі рондляў, раскрыве сакрэт Гамоніі, дзякуючы якому гэты горад стане маім? Або нарэшце выкрые перада мной таямнічага спадара

ван Дрэйка? Пакуль што ўсе гэтыя яе намёкі гучалі проста сьмешна. Напярэкла блінцоў карова, як сказала б мая бабуля. З кухні між тым не было чуто ні гукі. Прайшло дзесяць, пятнаццаць, дваццаць хвілінаў, і ад гэтай цішыні, якую рабіў яшчэ больш задушлівай мерны пульс гадзінніка на сьцяне, мяне раптам пацягнула ў сон. Ня ведаю, ці сапраўды спаў я, ці толькі праваліўся на нейкае імгненьне ў дрымоту — да мяне чамусьці ніяк не даходзіла, колькі паказвае гадзіннік, калі я, здрыгануўшыся, паспрабаваў прыгадаць, дзе знаходжуся. Няблага было б дадаць да кавы каньяку. Я пацягнуўся і пайшоў на кухню.

Ніякіх прыкметаў прыгатаваньня кавы там я не заўважыў. Фраў Габіхт сядзела ў сваім вазку сьпінай да мяне, і Агаўцы ціхамірна спала на сталі. На кухні было халодна; патыліца старой не варухнулася. Я зайшоў сьпераду і зазірнуў старой у твар. Яе вочы былі як шклянныя, і на нейкую сэкунду я з жахам падумаў, што яна, відаць, памерла. Толькі гэтага мне не хапала. Але не: яна падняла галаву і ўтаропілася на мяне пустым, ідыёцкім позіркам.

— Хто вы? — разьляпіла яна вусны, яе голас гучаў жаласліва і бездапаможна. — Мне халодна, я хачу дамоў.

— Гэй, гэі, мы так не дамаўляліся, — запратэставаў я. — Вы цудоўна ведаеце, хто я, і чаму я тут.

Яна раптам пачала бессэнсоўна і хрыпата лаяцца, паўтарала адно і тое, зьвяртаючыся відавочна не да мяне. Рукі ў яе зноў задрыжэлі, перада мной сядзеў у вазку зусім іншы чалавек, разьбіты, цяжка хворы і да сьлёзаў стары. Яе вочы глядзелі на мяне як на пу-

стое месца, з роту раптам пацякла сьліна. Котка без асаблівай цікаўнасьці пазірала на нас, мыючы сабе пысу. Казка руйнавалася зь неверагоднай хуткасьцю, замест паважнай, дасьціпнай і мудрай старой жанчыны я бачыў паўчалавека, істоту, якая ў болі і сьлепаце дажывае сваё жыцьцё. Маёй злосьці не было межаў. Я крычаў і тупаў нагамі, але фраў Габіхт можна было біць сякерай па галаве — гэта нічога б у ёй не зьмяніла. Гэта была страшная, бязглуздая, убогая старасьць, бачачы якую маладыя людзі звычайна адварочваюцца і клянучца памерці да сарака. Яна ня чула мяне.

А гадзіннік цікаў. «Што вы хацелі мне даць? — крычаў я ёй у твар, у вушы, у бяззубы рот. — Вы хацелі даць мне нешта, што для мяне важна. Што гэта? Што вы хацелі даць мне? Што ты хацела мне даць, сволач, дай мне гэта! Вы хацелі даць мне нешта асаблівае, прызначанае толькі мне? Дзе яно? Тут? Або тут?» Я вывез яе з кухні, я адчыняў і зачыняў шуфляды і дзьверкі, куфэркі і маленькія сэйфы. «Гэта яно? Або гэта? Аддай мне маё, аддай, ведзьма!» Фраў Габіхт уголос сьпявала нейкую народную песьню на невядомым мне дыялекце і не зьвяртала на маю гістэрыку ніякай увагі. Урэшце я супакоіўся, адшукаў на кухні бутэльку віскі і каўтануў проста з рыльца. Трэба было як мага хутчэй выбірацца адсюль. Я вытрас попельніцу, няўмела прывёў у парадак усё, што нядаўна распатрашыў, і ўзяўся за ручкі вазка. Ужо зьбіраючыся выйсьці, я спыніўся і пасля нядоўгіх ваганьняў прыхапіў з сабой бутэльку з жуком. Фраў Габіхт нават не паглядзела ў мой бок.

* * *

У вас ніколі не бывала так: ваш погляд раптам набывае дэманічную сілу — няхай толькі на пяць хвілінаў, але гэтая сіла сапраўды магічная, нейкі дух-хуліган апанаваў вас, узяў вашае цела пакарыстацца: на каго б зь мінакоў вы ні зірнулі, ён адразу ж адчувае на сабе ваш погляд? Я падыйшоў да акна і зірнуў на спакойную, мірную Штэльцэнштрэсэ, і тут пачалося: маладая доўгавалася раварыстка ў яркім шлемі, якая прыгожа і элегантна збіралася пераехаць праз дарогу на зялёнае сьвятло, зьнячэўку забыталася ў пэдалях і грывнулася на асфальт; я перавёў погляд на супрацьлеглы дом, і з рук задуменнага курца, што стаяў на бальконе, выпала і бразнулася на тратуар цяжкая попельніца; я, засаромеўшыся, нібы напраўду быў прычынай гэтых здарэньняў, пасьпешліва паглядзеў уніз, на ходнік: і маленькі хлопчык, які бесклапотна бег паперадзе сваіх бацькоў, спатыкнуўся і з усяго размаху пляснуўся тварам аб бардзюр — і пранізьліва закрычаў, б'ючы нагамі па зямлі. Мой погляд забегаў па вуліцы: з таго боку вуліцы пачуліся звон разьбітага шкла, ветлівая лаянка, пацалаваліся два легкавікі, што яшчэ сэкунду таму цалкам упэўнена збіраліся прыпаркавацца каля дома, выпаў з вазка, нібы з самалёта, адзін з жыхароў альтэрсгайма, які выбраўся на шпацыр; сонечны дзянёк, дагараючае лета, так і ня высахлыя за ноч лужыны. Адыходзячы ад акна, я пасьпеў захапіць сваім сьмертаносным позіркам беднага Сімі, які, відаць, сьпяшаўся да мяне, і ён наляцеў на слуп, схапіўшыся за пахвіну ад болю.

— Ніколі ня думаў, што з маімі памерамі я магу аказацца занадта вялікім для гэтай вуліцы, — сказаў ён моршчачыся, калі я ўпусьціў яго ў кватэру. Я здзіўлена ўскінуў бровы, але ён махнуў рукой:

— Нічога асаблівага. Лепш паслухай, што я распавяду...

І ён, пабліскваючы вачыма, распавёў мне пра падзею, якая яго ўзрушыла. Сімі дасьледаваў Гамонію мэтадам канцэнтрычных колаў, якім вельмі ганарыўся: у першы ж дзень пасья прыезду ён абыйшоў наш квартал, назаўтра трохі пашырыў сваю геаграфію, праз два дні ён ужо дабраўся да наступнай станцыі мэтро, і так штодня; як кінуты ў ваду камень, ён няўхільна пашыраў вакол сябе межы свайго знаёмства з гэтым горадам. І вось учора гэтыя межы нарэшце дасягнулі ўскраіны; Сімі, галава якога не стамлялася працаваць над перакладам, гуляў прыкладна ў тых мясцінах, дзе знаходзіўся аблюбаваны некалі мной пляж. І цяпер ён узбуджана распавядаў мне пра тое, як ён бачыў сядзібу, над якой... Што б ты думаў? Нізавошта не ўгадаеш: над якой лунаў сыцяг Рэспублікі Мбісакі! Так, так, наш сыцяг: тузін зялёных зорчак, паводле колькасці выпаў, на белаультрамарынавым палотнішчы!

— Ты палічыш мяне дурнем і бязмозглым хвастаюдам, але я меў такое адчуваньне, — шэптам прамовіў Сімі, — што я ўжо быў там калісьці, ля гэтай сядзібы, ля гэтай брамы, якую мне ніхто не адчыніў нават пасья таго...

Ён ажно задыхнуўся ад абурэньня:

— ...як я грукнуў па ёй левай нагой!

Рэч у тым, што грукнуць па дзвянях левай нагой азначае ў суайчыньнікаў Сімі скрайнюю ступень ветлівасьці. Маладзён, які грукаецца ў бамбукавыя дзверы каханай левай нагой, мае значна большыя шанцы дабіцца ад яе бацькоў прыхільнасьці, чым калі б ён рабіў тое самае правай; не пазычыць грошай чалавеку, які пагрукаўся да цябе левай нагой, значыць абразіць яго навек і даць сыгнал да крывавай вэндэты; засьпеты начной навальніцай вандроўнік, які левай нагой грукаецца ў першы ж дом напаўзатоўпенай вёскі, можа разьлічваць ня толькі на абед і кілішак падагрэтага мбэмбэку, але і на бясплатны прагляд спадарожнікавага тэлебачаньня і на тое, што спаць яго пакладуць паміж мужам і жонкай, у самае цёплае месца. Карацей, Сімі быў вельмі абураны, і я супакойваў яго, як мог. Мы пайшлі да яго і, разьліўшы па шклянках віскі, палезьлі ў сеціва, каб вызначыць нарэшце, каму належыць гэтая сядзіба, але так нічога і не знайшлі: проста прыватны дом без апазнавальных знакаў.

У бок альтэрсгайма я цяпер стараўся не глядзець, але калі, забыўшыся, пачынаў шукаць поглядам фраў Габіхт, яна тут жа зьяўлялася — згубленае чорнае стварэньне, якое сьлепа тыцкаецца туды-сюды па лапіку асфальту каля сьветлафора і прыстае да мінакоў.

Да майго ад'езду заставалася тым часам усё менш. Сімі, як сапраўдны сябра, ахвяраваў сваёй працай (пагатоў яна ў яго ня клеілася) дзеля мяне, і мы даволі весела бавілі час. Наведалі ўсе галоўныя музэі — я прагна ўзіраўся ў суровыя твары карцінаў, разуме-

ючы, што страціў за гэтыя месяцы тупога п'янства і гультайства. Забеглі нават на выставу аднаго сучаснага фатографа — на ягоных здымках амаль не было ні людзей, ні жывёлаў, там былі толькі прадуктовыя вазкі, тыя закратаваныя кошыкі на колцах, у якія пакупнікі ў крамах складваюць выбраны імі тавар, але што гэта былі за здымкі: вазкі какетліва выглядалі з-за кустоўя; вазкі каціліся самі па засыпаных восеньскім лісьцем алеях гарадзкога парку; вазкі, упіраючыся ў бардзюр сваімі круглымі капыткамі, чакалі зялёнага сьвятла каля пешаходнага перахода; вазкі, прыціснуўшыся адзін да аднаго пад ліхтаром, назіралі ўвечары за агнямі на тым баку ракі; вазкі ляжалі на баку пасярод вуліцы, акружаныя маляўніча рассыпаным поп-корнам, і як кранальна круціліся колцы!; не падзяліўшы нешта, два вазкі няўключна ўзлазілі адзін да аднаго; вазкі цярпліва і, здавалася, нават пазяхаючы, стаялі ў чарзе ля вакзальнае касы; даверху напоўненыя бутэлькамі зь півам, яны юрліва азіраліся на ножкі мініятурнага вазка, што зь незалежным выглядам праяджаў міма нейкае кнайпы. А яшчэ на адным здымку была нядаўна закапаная яміна — рудая зямля ў бліскучых плямах вады, і толькі самыя ўважлівыя бачылі колца, якое вытыркалася адтуль, бы нечы маркотны, сьляпы пэрыскоп.

Калі нам не было чым заняцца, мы гулялі ў вынайззеную Сімі гульню: трэба было назваць станцыі гаманійскага мэтро — досыць разгалінаванага. Той, хто першы запнецца, прайграе. Гэта выдатна трэніравала памяць. Мы абыйшлі ўсе навакольныя

флёмаркты, адкуль я выносіў пачкамі старыя кнігі, міжволі з зайздасьцю прыгадваючы стэляжы таго дома, куды мяне зацягнула праклятая фраў Габіхт, а Сімі — ён дык цягнуў адтуль сапсаваныя электронныя гадзіннікі. Паводле яго, у Рэспубліцы Мбісакі на гэтым можна было б зрабіць неблагі бізнэс: як і беларусы, так і мбісакцы любяць вешаць дома на сьценку ўсялякае гаўно.

Мы нават пашвэндаліся неяк па парку атракцыёнаў, які якраз адчыніўся перад маім ад'ездам, каб празь месяц зноў пакінуць пасья сябе голае поле, гледзячы на якое дзеці будуць да самае вясны ўспамінаць лета. Там, між іншага, аказаўся вельмі цікавы цір, у якім прапаноўвалася ўсадзіць як мага больш зарадаў у апэтытны азадак драўлянай бляндынкі. Я не зьбіраўся ўдзельнічаць, бо мне такая забава падалася пашлаватай, але ў той самы момант, калі я хацеў адцягнуць Сімі далей ад гэтага маленькага салуна, за маёй сьпінай нехта гучна сказаў па-расейску: «Цёць Шур, харэ тут тырчаць, там каля выхаду такія таньня...». Што такога таннага прадавалі на кірмашы ля выхаду, я так і не пачуў; азірнуўся, але адно ўпёрся поглядам у суцэльны, вясёлы, стракаты натоўп; ды толькі гэтыя словы прымусілі мяне ўспомніць нешта дужа непрыемнае, пра што я абавязкова распавяду крыху пазьней, бо гэта важна, важна, халера на яго, для маёй гісторыі — «Стой», сказаў я Сімі, і падштурхнуў яго да стойкі, потым узяў сваю *палку-стралялку* і адну за другой паклаў, сьцяўшы зубы, чортаў тузін куляў у азадак драўлянай кабеты — тая задаволена рагатала пры кожным стрэле, як быццам яе казыталі.

Высьветлілася, што я выйграў нейкі приз. «Вашае імя, снайпэр», — заверашчаў у мэгафон гаспадар ціра, «Макс Мустэрман», — адказаў я змрочна: вакол нас пачалі гуртавацца гледачы. Призам былі яшчэ пяць бясплатных стрэлаў, я скарыстаў і іх, давёўшы драўляную жанчыну, гэтую цёцю Шуру, да нэрвовых колік.

А потым, калі пайшоў даўно заплянаваны дождж, мы файна напіліся зь Сімі пад нейкім бяскрайнім, нібы неба, брызэнтавым навесам.

* * *

Ня думайце, што я не спрабаваў нешта зьмяніць, вырвацца з той каляіны, якую сам для сябе праклаў — бы выкапаў сабе магілу. Спрабаваў. «Усё, хопіць», казаў я сабе раз-пораз. «З панядзелка пачынаю новае жыцьцё». Пачаць яго трэба было з дробязяў. Напрыклад, нарэшце ўзяць нажніцы і адрэзаць гэты паскудны цэтлік на ўнутраным баку купленай на распродажы кашулі (ён муляў мне так, што на скуры ад яго заставаўся чырвоны пісяг). Мне чамусьці было дужа ляготна шукаць па кватэры нажніцы. Зноў жа такі, толькі новае жыцьцё магло прымусіць мяне зноў заняцца перакладам. Пераклад быў маёй ганьбай, маім доўгам, гэтая чортава казка была, бадай, адзіным, за што я адчуваў сябе вінаватым перад спадаром ван Дрэйкам. Ну, і — з панядзелка ніякага алькаголю. З панядзелка. З наступнага ж панядзелка.

Чамусьці людзі майго ўзросту часта прызначаюць пачатак новага жыцьця менавіта на панядзелак. У аўторак і чацьвер, у сераду і пятніцу, у суботу і на-

ват у нядзелю яны кажуць сабе, прыемна здзіўленыя ўласнай смеласцю: «Усё, з панядзелка пачынаю жыць па-новаму». Як дзеці, далібог. Тыя, хто пачынае новае жыццё, — яны, як правіла, па горла сытыя сваім цяперашнім існаваннем і прагнуць пераменаў. Але, заўважце: толькі па горла. Дыхаць мы яшчэ можам, вось у чым праблема. Прыйшоўшы да ўсведамлення заганнысці таго, як мы жылі раней, усімі фібрамі душы адчуваючы патрэбу ў абнаўленьні, мы тым ня менш хочам напасьледак удосталь накачацца ў сваім брудзе. Справядліва разважыўшы, што рэзкі пераход да новага, шчаслівага і вольнага жыцця можа нам зашкодзіць, мы збіраемся прыйсці да яго паступова, прынамсі, расцягнуць сваё ўступленьне ў гэтую партыю new creatures на некалькі этапаў. Магчыма, мы проста жадаем яшчэ раз пераканацца, што робім правільны выбар, пазбаўляючыся путаў старога, вылузваючыся зь мёртвай скуры свайго грэшнага мінулага. Хочам яшчэ раз парадавацца за саміх сябе: няхай сёння я зноў такі самы мярзотнік, варты жалю і пагарды, але ж панядзелак ужо хутка — і ніхто не перашкодзіць мне тады пачаць маё новае, маё правільнае жыццё. Дый наогул: навошта скакаць празь бездань, калі можна паволі перайсці яе па мосьце. Дарослыя людзі ня скачуць, як горныя казлы, дарослыя людзі думаюць перад тым, як прымаць рашэнні.

Да таго ж, калі пачынаць жыць па-новаму ў аўторак або, крыў божа, у суботу, гэта выглядае неяк непрыгожа, як флюс на твары фотамадэлькі. Што казаць, ды гэта нават гучыць падазрона: «З аўторка я

пачынаю новае жыццё». Скажыце гэта каму-небудзь са знаёмых. «А чаму, уласна, з аўторка?» — запытаецца знаёмы, на ўсялякі выпадак пакруціўшы ў галаве так і сяк гэты дзень тыдня і наўскідку праверыўшы яго на прадмет сьвяточных падзеяў. «Што такога адбудзецца ў аўторак? Здаецца, зусім звычайны дзень. Ніякіх сьвятаў, ні сямейных, ні дзяржаўных. Ці, можа, вы падалі на развод?» І можна доўга запэўніваць знаёмага, што з асабістым жыццём у вас усё ў поўным парадку — з гэтага часу на вас і вашу жонку заўжды будзе падаць агідны цень недаверу. Яшчэ горш — абвясціць, што новае жыццё вы сабраліся пачынаць у суботу. Сказаць такое сябрам значыць наклікаць на сябе іхнюю нянавісьць. Бач ты, мы тут адпачываем пасля цяжкага працоўнага тыдня, расслабляемся, а ён там новае жыццё пачынае. Мы, значыць, гаўно на канапе, ногі задралі і «Эўраспорт» глядзім, і толькі ён у нас малайчына які, анёлак, маць яго — новае жыццё там закручвае. Нібы пальцам у нас тыцкае: вось, валяюцца тут, вочы з ранку заліўшы, замест таго каб новае жыццё пачынаць. Нібы не стаяў пяць дзён запар за суседнім станком. Друх называецца.

Сапраўды, новае жыццё вымагае кропкі апоры, і лепшай за першы дзень тыдня тут не знайсці. Ад панядзелка зручней за ўсё адштурхоўвацца, каб потым за адно імгненьне прабегчы ўсю дыстанцыю. «З панядзелка пачынаю новае жыццё», — кажаце вы. «А, — адказваюць вам. — Ну, удачы». Усё проста. Усе задаволеныя.

Такім чынам, у панядзелак. У нас няма сумневаў. Ні ў тым, што прысьпеў час пачаць нарэшце новае

жыцьцё, ні ў тым, што да панядзелка яно цалкам можа пацярпець.

«Яшчэ адзін пачак, — думае заўзяты курэц. — І ўсё, з панядзелка — ані». «Яшчэ разок, — думае клептаман, застаўшыся адзін у гаспадарскай гасьцёўні. — А з панядзелка — ды хай у мяне рукі адсохнуць». «Апошні раз, — думае хабарнік. — А з панядзелка дулю ім усім». «Пачынаючы з панядзелка ўсё, усё будзе інакш», — думае журналіст. «У панядзелак я нарэшце пабачу сьвятло», — кажа сам сабе скнара і мізантроп. «Яшчэ адзін разочак — і ўсё», — праносіцца ў галаве ў сэрыйнага забойцы, што шыбуе слотным зімовым вечарам у бок гарадскога парку. «Яшчэ кілішчак, — думае алькаголік. — І з панядзелка завязваю». Новае жыцьцё і праўда ўяўляецца многім з нас як завязваньне вузла — рэха далёкіх паганскіх часоў, калі мы верылі ў звышмагутнасць рэчаў. Але як прырода не стварае вузлоў — так і мы ня можам пачаць новага жыцьця, не пражыўшы перад гэтым старога. Панядзелак прыходзіць, а новае жыцьцё — не, як ні прасі.

* * *

Да майго ад'езду заставаўся тыдзень, але ніхто не рабіў нават спробаў са мной звязацца. Я ўжо складаў ліст спадару ван Дрэйку з тлумачэньнемі наконт уласнае няўдачы і зламанага кампутара, і ўсё здзіўляўся, што ў мяне ніяк не атрымліваецца напісаць нешта больш-менш звязнае і асэнсаванае. Раней, дома, праблемаў з гэтым нібыта не было. Відаць, прычынаю быў мой агалцелы алькагалізм. Якім жа быў мой

жах, калі раніцай я атрымаў нарэшце мэйл ад Ніколь. У ім ні слова не было пра маю працу і мой побыт, яна пісала, строга вытрымліваючы дзелавы тон, што са мной хоча сёння ж сустрэцца адзін чалавек, і было б добра, калі б я прыйшоў без спазьнення.

Ён чакаў мяне ў вялікай рэстарачыі каля ратушы: высокі, сівы, у чорным касцюме і яркім гальштуку, які рэзаў мне вочы, бы лямпа на сталё сьледчага. Яго звалі Маркус, ён працягнуў мне руку: рука была на дзіва зручная, мне нават захацелася паціснуць яе яшчэ раз, як бы дзіўна гэта ні прагучала.

— Вы ад спадара ван Дрэйка? — спытаўся я і выцер з вуснаў піўную пену. Ён паглядзеў на мяне як на містэра Біна, калі б той раптам пачаў сваволіць у гэтай шматлюднай рэстарачыі, а потым зарагатаў.

— Хутчэй так, чым не, — сказаў гер Маркус. — Як вы маецеся тут, у Гамоніі?

— Ды добра ўсё, — уздыхнуў я, а потым адным глытком дапіў сваё піва і расказаў яму ўсё, што тычылася маёй стыпэндый: пра сваю няўдачу зь перакладам, пра кампутар, пра гарадзкую бібліятэку, і пра колькасьць выпітага таксама не забыў. Пра фраў Габіхт я, натуральна, казаць нічога ня стаў, гэта быў відавочны кампрамат на мяне, які мог закрыць мне ўезд на тэрыторыю Эўразьвязу на многія гады. Ён слухаў мяне з ласкавым выглядам чалавека, якому скардзіцца на свае праблемы сямігадовае дзіця. Было відаць, што яго ня надта цікавіць мая споведзь.

— Не засмучайцеся, — сказаў ён адразу ж, калі я змоўк, і раскаціста засьмяўся. — Прабачце. Дарэчы, вам прывітаньне ад Ніколь.

Апошнія словы ён вымавіў так, быццам мы зь Ніколь былі не разьлі вада і калі ня спалі, дык прынамсі сустракаліся не радзей чым раз на тыдзень. Гер Маркус выцер твар насоўкай і намаганьнем волі надаў свайму твару сур'ёзнасьць.

— Ніякае праблемы я тут ня бачу, — сказаў ён дабрадушным басам. — Пра кампутар вам трэба было б сказаць нам раней. Нічога страшнага не адбылося. Перакладаць «Халоднае сэрца» — справа, вядома ж, вельмі адказная і складаная. Я ўпэўнены, што спадар ван Дрэйк паставіцца з разуменьнем да вашай просьбы і...

Рухам далоні ён спыніў усе мае пратэсты і, аддуўшы на імгненьне ніжнюю губу, працягнуў далей:

— ...і фінансаваньне вашай працы ня будзе спыненае пасля вашага вяртаньня на радзіму. Ёсьць перакладчыкі, якім лепш працуецца дома, якім шкодзіць нязвыклая атмасфэра. Я добра гэта ведаю. Я сам перакладчык.

— Зь якой мовы?

— Угадайце.

— З усходняга мбісакі?

— Хутчэй не, чым так, — ён зноў засьмяяўся. — З вашай роднай расейскай.

— Мая мова — беларуская, — ціха сказаў я.

Ён зноў зарагатаў:

— Я, ведаеце, дальтонік. Але наўрад ці вашыя мама і тата гаварылі па-беларуску. І наогул... Па-мойму, расейцы і вашыя суайчыньнікі розьняцца між сабой як саксонцы і, напрыклад, швабы. Пэўныя адрозьненьні

ёсьць, зноў жа такі — дыялектныя асаблівасьці, — але, даруйце, і тыя, і другія — немцы. А немец зь немцам заўжды паразумеюцца. Вы мяне разумеете?

— А вы добра абазнаныя ў нашых рэаліях, — сказаў я змрочна. — Тым ня менш... Вы, дарэчы, бачылі калі-небудзь ружовых рускіх?

— На гей-парадзе ў Ленінградзе, — прамовіў ён, плачучы ад сьмеху. — Добра, мы адхіляемся ад тэмы. Вашае прашэньне аб фінансаваньні ўжо падпісанае спадаром ван Дрэйкам. Што да алькаголю, то... Гэта ваш вольны час, ваш выбар. Кожны адпачывае так, як лічыць патрэбным. Галоўнае — не рабіць шкоды іншым.

Я маўчаў, трохі агаломшаны.

— А цяпер пра тое, дзеля чаго я паклікаў вас сюды, — ён адкінуўся на сьпінку крэсла і ўважліва паглядзеў мне ў вочы. — Дарагі мой... (ён назваў мяне па імені)! Мы ўсе, уключна са спадаром ван Дрэйкам, цудоўна ведаем, якая сытуацыя ў вас на радзіме. Ці не хацелі б вы... застацца ў Гамоніі? Папрасіць тут прытулку? Вы маглі б працягнуць тут навучаньне, у нас ёсьць добрыя школы. Вы маглі б прынесці тут шмат карысьці сваёй краіне. Можаце падумаць, час у нас ёсьць.

Але я не зьбіраўся думаць, я сам цяпер засьмяяўся і замахаў рукамі:

— Школы? Разьведшкілы, вы іх маеце на ўвазе? Не, не хацеў бы. У гасьцях, ведаеце, добра, а дома... Дома лепш. Дома ўсё ў парадку. У нас што, вайна ідзе? На вуліцах страляюць? У нас, гер Маркус, значна бясьпечней, чым тут. У нас самая незалежная, са-

мая нармальная краіна на кантынэнце, калі хочаце ведаць маю думку. І калі ласка, ня трэба гэтай прапаганды. Там мая сям'я, там мая праца, там мой дом... Паверце, у вас скажонае ўяўленьне пра маю краіну. Прыяжджайце і пераканайцеся самі.

Прыкра: сам-насам з сабой я заўжды быў такі красамоўны, калі разважаў на гэтыя тэмы. Я быў упэўнены, што мне толькі дай суразмоўцу — я пераканаю яго сваім аратарскім мастацтвам. А тут усё выйшла сумбурна, нэрвова і непераканаўча. Аднак гер Маркус не выказваў нязгоды. Ён слухаў мяне з задаволеным і, як мне здалося, нават крыху вінаватым выглядам.

— Пастойце, пачакайце... — мне раптам нешта прыйшло да галавы. — Вы што ж, таго... Вы што ж, купіць мяне надумалі?

— Купіць? — ён быў відавочна здзіўлены. — Хутчэй не, чым так. Не... Купляць вас мы ня хочам. Можам, сфармулюем інакш: выкупіць?

Выкупіць? Мяне? Нават ня ведаючы, як правільна называецца мая мова? Я падняўся зь месца, ён таксама. Ён працягнуў мне руку, і я паціснуў яе пасля сэкунднага ваганьня. Камфортная, сухая, нібы адмыслова створаная для руканьняў далонь. Мы выйшлі, ён прапанаваў мне падкінуць мяне да дому, але я адмовіўся, шчасьлівы, што меў нагоду прадэманстраваць сваю нацыянальную гордасьць — чамусьці яна заўжды пачынае віраваць ува мне пасля другога кўфля выдатнага гаманійскага піва.

* * *

Чым больш рэальным паўставаў перада мной дзень майго ад'езду, тым часцей я прыгадваў сваю жонку Леру. Мне чамусьці стала яе шкада: як мая жонка яна таксама мела поўнае права на кавалачак Гамоніі ў сваім жыцці, аднак я атрымаў за дваіх, а яна была вымушаная і надалей задавальвацца домам. Я ўяўляў сабе, як Лера хадзіла б тут па крамах і аблізвалася, і мяне гэта нечакана расчуліла. Паразважаўшы, я вырашыў, што Леры наогул бракуе ў жыцці сюрпрызаў. Нечаканасьці неабходныя для ўстойлівасьці шлюбу, а свой шлюб, пры ўсёй абмежаванасьці маёй супругі, я губляць не зьбіраўся. Я быў упэўнены, што маю не найгоршую спадарожніцу жыцця. Хто ведае, што чакала б мяне, калі б я апынуўся адзін. Што б там ні было, яна чакае мяне, і, відаць, радасьць яе будзе непадробнай. Улічыўшы ўсё гэта, я патэлефанаваў Леры і паведаміў, што прыяжджаю праз тыдзень, хаця мусіў прыехаць ужо паслязаўтра. Ад прадчуваньня таго, як у яе вылезуць на лоб вочы, калі я, няголены і з пахам цягніка пад пахамі ўвалюся ў нашу кватэру, а яна ненафарбаваная, у халаце, будзе прадзіраць вочы, я нават усьміхнуўся, што адбывалася са мной усё радзей.

Мой апошні вечар у Гамоніі выдаўся вясёлы: турэцкая, а цяпер і трохкі мая зборная па футболе якраз выйграла нейкі дужа ўжо адказны матч. Ліхаманка адчувалася ў горадзе з самае раніцы; у краме, куды я выправіўся, каб прыкупіць дамоў мясцовых марцыпанавых ласункаў, касірка, заўжды такая фанабэрыстая, пацікавілася нават маім прагнозам ад-

носна выніку, і я прамармытаў нешта няўцямнае. Увечары я ўключыў тэлевізар і пад бубненьне камэнтатара, які не даваў далёкаму, чужому стадыёну нават слова ўставіць, стаў бязладна пакаваць рэчы. Неўзабаве перада мной паўстаў выбар: узяць з сабой набытыя на флёмаркце кніжкі або прывезенае з дому і так ні разу не надзетае тут паліто. Урэшце я вырашыў падарыць паліто Сімі, і маланка на валізе нецярпліва самкнула свае дробныя зубы. Камэнтатар загаварыў гучней, і я зразумеў, што матч скончыўся. Адначасова зь фінальным сьвістком уверсе затупалі, унізе закрычалі, і гэтыя крыкі і тупат зьліліся з далёкім гулам перамогі, якім пакрысе напаўняўся горад. Па Штэльцэнштрасэ праносіліся, сыгналячы, аўто; машыны, здавалася, перадавалі адна адной на сваёй мове шчасьлівую вестку, а ў людзей не было моцы карыстацца мовай, яны проста лямантавалі ад радасьці; «А-а-а!» — чулася з вуліцы, прыгожыя чарнявыя людзі ўсё паўтаралі і паўтаралі назву сваёй краіны, нібы намагаючыся нагадаць яе тым з тубыльцаў, хто мог раптам забыцца, адкуль прыехалі ў Гамонію ўсе гэтыя прадаўцы, цырульнікі, кіяскёры і будаўнікі; адзінаццаць хлопцаў-мільянэраў у момант зрабілі гэтых людзей шчасьлівымі, не патраціўшы на гэта ні цэнта; цяжка сабе ўявіць, што зрабілі б цяпер заўсёды такія стрыманыя на выгляд *гаманійцы з акцэнтам*, калі б мелі бароды ды палкі калашнікава ў руках.

Я заўжды ставіўся да футбалу як да мастацтва, а не як да спорту. Але тут неабходныя тлумачэньні. На мой погляд, аўтарамі гэтае мастацкай дзеі, якая

адбываецца на футбольных палёх, ёсьць зусім не футбалісты, і нават ня трэнэры. Заўзятары? Анягож. Гульцы, трэнэры, судзьдзі, заўзятары і гэтак далей — усяго толькі інструмэнты ў руках галоўнага мастака, пэндзьлікі, а прасьцей кажучы, *палкі*, якія знаходзяцца ў ягоным распараджэньні. Хто ён, галоўны мастак? А вось гэта нам невядома. Ён сядзіць недзе высока і назірае за намі са сваёй трыбуны, самотны і мудры, Галоўны Інспэктар Нябеснай фэдэрацыі, яму недаступная радасьць заўзятарства, ён прамахнуўся б па мячы, калі б мы раптам аддалі яму пас; але гэта ён усё прыдумаў, ён зьмяшаў фарбы, мокра-зялёную зь белай, цэглу стадыёна і кармін мітусьлівых футболак, гэта зь ягонага пальца ўпалі ў місу калізэя жоўтыя кроплі арбітраў. Так ён забаўляецца. Ці ёсьць побач зь ім вольнае месца?

Толькі перад самым сваім ад'ездам я раптам заўважыў, што тут, у Гамоніі, у маю сьвядомасьць неяк неўпрыкмет увайшло ўяўленьне пра бога як пра нешта напраўду існае. Раней я быў да яго абыякавы і стараўся, як сапраўдны вернік, ня згадваць ягонае імя занадта часта. Але суровая цэгла цэркваў, усе гэтыя вітражы і хоры, і абсалютная незакасьцянеласьць мясцовых сьвятароў, і, нарэшце, музэі Гамоніі, якія, калі выкінуць зь іх усё рэлігійнае, умомант асыпаліся б, нібы збудаваныя зь пяску, — усё гэта ненавязьліва і мэтанакіравана прывучыла мяне да існаваньня бога. Я з палёгкай і вялікай удзячнасьцю прыняў гэтую найвышэйшую сілу, якая цяпер лунала па-над маім жыцьцём. Стомлены ад п'янства, наіўны і пражны да падпарадкаваньня, я быў пераканы, што гэ-

та і ёсьць вера, вера ў бога. Адмаўляць яго на радзіме было лёгка і нават весела, аднак ігнараваць бога тут, дзе ніхто не зьнішчаў ягоных сьлядоў, выглядала б бязглуздыцай, як гульня ў дурня на перапоўненым стадыёне ў самы разгар напружанага матчу.

Гамонія мела сваіх прадстаўнікоў у нацыянальнай зборнай і ганарылася гэтым. А яшчэ тут былі два знакамітыя футбольныя клюбы, і калі пра першы горад успамінаў толькі па выходных, калі праходзілі матчы бундэслігі, то другі быў героем горада скрозь і штохвіліны: ягоная пірацкая сымболіка зьвісала з бальконаў і вокнаў, яна імчалася паўз вуліцы і плошчы прымацаваная да ровараў і легкавікоў, яна была на байках і куртках, яна была ўвасобленая ў фарбе на гарадзкіх парканях і наклееная на кожным другім слупе, яна весела шчэрылася, назіраючы за мінакамі зь вітрынаў крамаў і кавярняў, яна красавалася на дзіцячым адзеньні і жаночых сукенках. Існавала нават ніжняя бялізна з чэрапам і касьцямі. Яе любілі значна больш, гэтую каманду Вясёлага Роджэра, вакол яе існаваў цэлы флібусьцёрскі культ, празь які людзі міжволі задавальнялі сваю прагу рамантыкі. За яе проста было цікавей заўзець, чым за прычасьны, салідны першы клюб, які, у адрозьненьне ад «піратаў», мог сабе дазволіць купляць замежных зорак. «Піраты» рэдка дасягалі вяршыняў, і ў гэтым палягала яшчэ адна прычына іхнай папулярнасьці: прыемна падтрымліваць слабейшага, асабліва калі гэты слабейшы — такі абаяльны чарапушка. У піратаў быў свой міт, а ў буржуяў з мацнейшага гаманійскага клюбу — адно рэпутацыя. Менавіта так: міт і рэпута-

цыя. Ня ведаю, як хто, а асабіста я прамяняў бы любую, нават самую бліскучую рэпутацыю на адзін дабротна змайстраваны міт пра сябе. Дый чым ёсьць гэтыя нататкі, як не няўмела ўзьведзеным будынкам уласнага міту?

Незадоўга да ад'езду я набыў сабе файную куртку зь іхнай сымболікай, і цяпер, складаваючы яе ў валізу, не адмовіў сабе ў задавальненьні яшчэ раз яе прымерыць. На маёй сьпіне паўколам была напісаная назва клюбу, пад якой заходзіўся ў рогаце, скрыжаваўшы на грудзёх рукі, усё той жа бесклапотны чэрап. З каго ён сьмяяўся? Безумоўна, з фанаў іншых, не такіх культурных камандаў, а яшчэ, вядома ж, і з тых, хто траціў выходныя на тое, каб удасталь накрычацца на стадыёне ў ягоны, чэрапа, гонар. Сьпераду, над нагруднай кішэняй, куртка мела флібусьцёрскі герб меншых памераў, вакол якога абвіваліся ягонае футбольнае імя і дата ўтварэньня ліхое дружыны. Цёплая куртка з падкладкай, для якой цяпер было занадта рана, ды і ня стаў бы я надзяваць яе тут, у Гамоніі.

Наступная раніца аказалася скамечанай і пустой. Было холадна як у турме. Мы зь Сімі прыехалі на вакзал за дзьве гадзіны да адпраўленьня майго цягніка на Бэрлін. Памятаю маркотнага Сімі ў маім паліто, яго вымучаную ўсьмешку, ён запісаў мой мэйл цудоўнай пазалочанай асадкай у сваім размаляваным драконамі нататніку, а я доўга шукаў, чым нашкрабаць ягоны, адкрыў валізу, адкуль адразу ж ува ўсе бакі палезьлі рэчы, рэчы, рэчы, я плюнуў і стаў закрываць яе, і доўга ня мог справіцца з маланкай, мне на дапамогу прыйшоў

Сімі, і мы сядзелі зь ім на кукішках сярод шматлюднай плятформы і па чарзе кракталі, запіхваючы гэтыя кішкі назад у іхнае пуза; урэшце я ўзяў пяро Сімі і запісаў ягоную адрэсу на пустым цыгарэтным пачку, ненавідзячы сябе за добра знаёмую мне гнюсную ўпэўненасьць, што, як заўжды, выкіну гэты пачак на бэрлінскім вакзале у найбліжэйшую сьметніцу. Мой страўнік тужліва енчыў, да горла падступала млосьць. У Бэрліне я меў некалькі гадзін вольнага часу паміж цягнікамі і плянаваў там паабедаць. Упершыню нам зь Сімі не было пра што гаварыць, мы выпілі кавы і потым сядзелі моўчкі, зрэдку, па чарзе пацягваючы шнапс з маёй біклажкі. Калі стрэлка на гадзінніку нарэшце ўпёрлася ў тупіковую лічбу (да цягніка была яшчэ гадзіна), я ўжо адчуваў глухую непрыязнасьць да свайго сябра. Ён, відаць, адчуваў гэта і ня вельмі імкнуўся нешта зьмяніць. Стрэлка, стрэлка, стрэлка. Калі цягнік выпаўз з тунэля, Сімі раптам нахіліўся перада мной і пачаў расшнуроўваць мой чаравік. У поўнай разгубленасьці я назіраў за кучаравай галавой Сімі, потым пачаў нерашуча адштурхоўваць яго, але ён як у зямлю ўрос. Звыклых да ўсяго гаманійцы абьякава назіралі за гэтым гэпенінгам. Сімі дастаў з майго чаравіка матузкі, потым разьвязаў свае, і некалькімі рухамі па-майстэрску памяняў іх месцамі. Мы абняліся, у мяне было такое адчуваньне, што я сьціскаю ў абдымках школьніка. Калі дзьверы вагона зачыніліся, у маёй галаве нешта шчоўкнула, і навакольныя гукі загучалі на поўную моц. Зьдзіўлена я закруціў шыяй, разумеючы, што пакідаю ў Гамоніі нешта, што ня змог, або не хацеў пачуць.

* * *

Цягнік ішоў на паўночны захад. Гэта даволі цяжка, рухацца ў кірунку паўночнага захаду, знаходзячыся ў цягніку, які едзе на паўднёвы ўсход. Але да вагона-рэстарачыні я ўсё ж дабраўся — замовіў сабе піва і, каб адагнаць непатрэбную сэнтымэнтальнасьць, непазьбежную пры такіх разьвітаньнях, стаў думаць пра бібліятэку.

Цікава: што б ні здаралася ў маім жыцьці, я ніколі не забываў пра бібліятэкі. Спадзяюся, калісьці, калі ўсе мае грахі і дасягненьні будуць заносіцца ў адмысловы рэстар, гэтая прага бібліятэк і гэтая любоў да кніг абавязкова будуць улічаныя. Ня ведаю толькі, у якой графе.

Бібліятэка, па сутнасьці, таксама ёсьць вялікім тупіком — месцам, дзе выраўноўваюцца магчымасьці і вартасьці кніг. Бібліятэка — скрайні пункт, куды кніга можа трапіць на працягу свайго існаваньня. Далей ёй проста няма куды ісьці. Нават вогнішчы, куды кнігі раз-пораз кідаюць, зусім ня ёсьць іх канцавым прыпынкам — хутчэй наадварот, вогнішчы падаўжаюць жыцьцё кніг, даюць ім славу; нават ня так: вогнішчы даюць кнігам новае жыцьцё, амаль бесьсьмяротнасьць. Вогнішчы — той панядзелак, які, у адрозьненьне ад нашых панядзелкаў, спраўджвае ўсе чаканьні. Самы вялікі крытэр прызнаньня аўтара — вогнішча для ягоных кніг. Тыя, хто спальвае кнігі, гэтага не разумеюць і працягваюць гуляць у свой пань-лы сымбалізм, як дзеці радуючыся запалкам.

У гаманійскай бібліятэцы я бачыў, як стаяць на адной паліцы найвялікшыя шэдэўры, што дзякуючы аг-

ню набылі бесьсьмяротнасьць, і побач, дакранаючыся да шэдэўраў сьпінамі — кніжкі кшталту сачыненняў аднаго гандляра ікрой, які, пераехаўшы калісьці ў Гамонію па пятым пункце, вырашыў раптам, што ён пісьменьнік. У яго было досыць вольнага часу, і таму цяпер тры ягоныя кніжкі стаяць у бібліятэцы, побач з Борхесам. На тытульным аркушы ён, Валодзя Бляхін, акуратна напісаў: «Всем моим читателям, сегодняшним и завтрашним, с пожеланием счастья и добра в новом году». І дату паставіў, добры моладзец. Я, памятаю, панюхаў гэтыя кніжкі (дзьве аповесці і раман) — старонкі сапраўды пахлі рыбінай ікрой, ня ведаю, праўда, чырвонай або чорнай.

Я — перакладчык, і таксама бяру ўдзел у напаўненьні бібліятэк кнігамі. Праца ў нікуды, у тупік. Праца, якая вымушае ні на хвілю не забывацца на існаваньне Энтузіяста (вы разумееце, што я маю на ўвазе). Толькі пісьменьнік можа зразу мець, што такое літаратура. Дзякуючы гэтым сваім нататкам, якія я зрабіў, ідучы ўслед выключна за ўласнай памяцьцю (а яна, як ува ўсіх алькаголікаў, усё часьцей мяне падводзіць) і якія з гэтай прычыны сапраўднай літаратурай лічыцца ня могуць, я ўсё ж трохі наблізіўся да разуменьня таго, што гэта значыць: пісаць. Літаратура — гэта медны бык.

У пятым стагодзьдзі да нашай эры адзін сыцылійскі тыран па імені Фаларыс загадаў майстру Пэрылу пабудаваць вялікага меднага быка. Бык быў патрэбны тырану для таго, каб спальваць у ім зажыва нялюбых яму падданных. Калі гэтыя людзі там гарэлі, яны, натуральна, крычалі, і Фаларыс зада-

волена паціраў рукі: збоку сапраўды здавалася, што медны бык пранізьліва раве. Але першым тыран распарадзіўся спаліць у медным быку Пэрыла — каб выпрабаваць змайстраванае ім прыстасаваньне.

Ці ня ёсьць гэты медны бык увасабленьнем літаратуры, якая першым прымае ў сваё вогненнае сьмертаноснае чэрава аўтара, а затым ужо — усіх створаных ім пэрсанажаў, крыкі якіх ствараюць ілюзію праўдападабенства? І хто ў дадзеным выпадку Фаларыс — Аўтар усіх кніг, Дырэктар усіх бібліятэк сусьвету? І ці не рызыкуе перакладчык, які надта захапляецца тым тэкстам, над якім працуе, падыйсьці ў пэўны момант занадта блізка да распаленага меднага быка?

Лісьлівы голас, які абвясціў, што празь некалькі хвілінаў мы прыедзем у Бэрлін, вырваў мяне з маіх роздумаў. Празь некалькі месцаў перада мной пагойдвалася па-над сядзеньнямі галава Вільгельма Гаўфа. Малады чалавек гадоў дваццаці пяці сядзеў там і з жывым інтарэсам пазіраў у акно, якое паволі зануралася ў вакзальную цемру. Ён заўважыў мяне і на імгненьне азірнуўся; цяпер я бачыў яго анфас, і гэта дакладна быў Гаўф, тыя самыя высокія валасы, той самы рамантычны лоб, той самы натхнёны твар (у дзевятнаццатым стагодзьдзі мець такі яшчэ не лічылася пошласьцю). Але вось ён падняўся, высокі старамодны каўнер аказаўся ўсяго толькі запраўленым пад чорную непрамакальную куртку шалікам, шырокія ваенныя штаны пакамечыліся ад дзвюхгадзіннага сядзеньня. Ён падхапіў з багажнай паліцы заплечнік і

трохі горбячыся рушыў да выхада. Цягнучы за сабой сваю валізу, я пабрыў за ім, наверх, да сонца Ойропа-Пляц.

* * *

У тую восень усе толькі пра гэта і гаварылі: адзін багаты рускі зьеў за вячэрай язык свайго госьця.

Рускі меў дом за горадам, там усё і адбылося. Прыбіральшчыца, пачакаўшы да раніцы, паведаміла пра людажэрства прэсе, усьлед за журналістамі прыехала паліцыя. Аднак паліцэйскім давялося пакінуць вілу ні з чым: рускі памахаў у іх пад носам адпаведна заверанымі дакумэнтамі, згодна зь якімі ахвяра ня мела нічога супраць таго, каб яе язык зьмяніў анатамічнае падданства на гастронамічнае; у паперах было належным чынам абгаворана, у чый менавіта страўнік мусіць трапіць няшчасны орган. Ахвяра сядзела ў садзе, гайдаючыся на крэсьле, і не магла схаваць задаволенай усьмешкі: на яе рахунак ужо была пераведзеная сума, якая дазваляла безьязыкаму ня толькі не адчуваць сябе інвалідам, але і лічыць інвалідамі ўсіх астатніх. Было відаць, што гэтаму чалавеку, ад якога нядаўна *адкусілі кавалачак*, падабаецца быць у цэнтры ўвагі — дражнячы фатографу, ён раз-пораз трохі раззяўляў рот; доктар, які рабіў яму абязбольныя ўколы, стаяў за ягонай сьпінай і бясстрасна ўсьміхаўся. Гурман, сымпатычны саракагадовы масквіч, спачатку нікому не адмаўляў у інтэрвію. «Чаму я зрабіў гэта? — перапытваў ён з моцным акцэнтам і потым задуменна пачэсваў грудзі. — Ня ведаю. Нудна неяк стала, лянгвайліш, фэрштэйн?».

Але хутка рускаму надакучылі распыты, і ён павёў празяблых журналістаў у дом, паказаць сваю калекцыю шабляў, і вельмі пакрыўдзіўся, калі фатографы, ігнаруючы сапраўдную дамаскую сталь, абступілі непрыбраны зь вечара стол, на якім між брудных талерак узвышалася недапітая бутэлька гарэлкі, літровая, чымсьці падобная на ліхтар.

Гэтая гісторыя ледзь не зрабіла мяне перакананым вэгетарыянцам. Вось і цяпер, чакаючы на цягнік у прывакзальнай вулічнай кавярні і пачуўшы, як за сьпінай чарговы раз пачалі абмяркоўваць канчаткова абрыдлае мне языкаедства, я раздражнёна павярнуўся, каб зірнуць на тых, хто з такім смакам наноў абсмоктаў гэты выпадак. Як я і думаў, за маёй сьпінай сядзела, паставіўшы локці на столік, звычайная парачка з пароды тых, якія нават на могілках цішком слухаюць радыё. «Маглі хаця б у кавярнях памаўчаць пра гэта», — падумаў я, востра адчуваючы сваё бяссьільле, і ўжо зьбіраўся расплаціцца і сысьці, калі раптам за іншым столікам дзвякнула талерка і вельмі знаёмы голас прыцішана вылаяўся на маёй роднай мове. Я імгненна зірнуў туды і адразу ж апусьціў вочы, мне нясьцёрпна захацелася прыкрыць чым-небудзь твар — ну, хаця б гэтым амаль што некранутым салатным лістом, які самотна і зграбна выцягнуўся на пустой талерцы.

Уся шчыльна ўпакаваная ў пацёртую джынсавую тканіну, за тым столікам сядзела, незадаволеная чакаючы на сваю замову, асоба, зьяўленьне якой перада мной магло быць патлумачанае хіба што памыл-

кай друку ў Кнізе лёсаў. Гэта і праўда была яна, цётка Шура, прыкметна пастарэлая, пацяганая, палінялая, але яна, яна, яна — безь ніякага сумневу. Глядзець на яе было рызыкаўна, яна ж магла пазнаць мяне, гэтая старая пізда, і я, схамянуўшыся, утаропіўся на суседні столік — яго якраз занялі нейкія тры студэнткі, мяркуючы па ўсім, з Грэцыі, і пачалі весела і голасна абмяркоўваць на сваёй мове нейкую «мэтафару» — напэўна, плянавалі зьмяніць кватэру.

Ніхто не забыты, нішто не забыта. «Мам, цёць Шур званіла, сказала, заўтра заедзе!» — я ведаў, што гэтая навіна маці ўзрадуе, і заўсёды абвяшчаў яе, як толькі маці пераступала парог нашай цеснай кватэры, вяртаючыся з працы, і толькі потым дапамагаў ёй зьняць паліто і цягнуў у кухню пакет з пакупкамі. Цёць Шур быў найлепшай мамінай сяброўкай, цёць Шур быў жаданым госьцем у доме, нават калі ў мамы быў «іграй, мігрэнь»; доўгая адсутнасьць цёці Шуры дзіўна на нас адбівалася: варта было ёй не зьяўляцца ў нас хаця б тыдзень, як усе мы пачыналі адчуваць сябе кімсьці кшта ту намаляваных фігурак, увогуле, не зусім рэальнымі стварэньнямі. Цёць Шур прывозіў мне прыгодніцкія раманы, а сястры, калі тая ўрэшце нарадзілася, — стракатыя бразготкі і імпартныя панчошкі; цёць Шур любіў каньяк, цёць Шур часта сьпяваў камсамольскія песенькі, а мама падхоплівала, са шчырай узынёсласьцю, пад іранічныя цёцьшурыны позіркі, бо цёць Шур адразу ж замаўкаў, і голас мамы жаласьліва гучаў у зьдзіўленай цішыні. Цёцю

Шуру ведалі ўсё нашыя сваякі, і менавіта дзякуючы яе пратэкцыі майго пляменьніка Антона калісьці ўзялі ў вучылішча. Такая яна была, цётка Шура, не-заменная, сябра сям'і, наш правадыр і правай-дэр, маміна паплечніца, якая ведала пра нашу маму больш, чым ведаў пра яе наш бацька — таму што і ў маміным жыцці яна з'явілася значна раней за тату, з'явілася тады, калі маімі какашкамі яшчэ і ня пах-ла. Цёць Шур, мон амур, цёць Шур — абажур. Гэ-тыя дробныя зубы, гэты маленькі, на дзіва сама-стойны і разумны язык, які рэгулярна высоўваўся з-за іх, нібыта гэта ён быў сапраўдным цёць Шурам і правяраў, у якім стане знаходзіцца цела-носьбіт, на якім ён паразытуе, і ці не раскрылі мы ягоную таямніцу. Падобны да застарэлага кашлю сьмех... Вусатыя вочы. Заўжды кароткія стрыжкі, падбеле-ныя ці то першай сівізной, ці то цырульнікам. Гана-руся сабой: я нічога не забыў.

Зрэшты, я трохі хлушу. Першай у гэтай бэрлінскай кавярні я заўважыў зусім ня цётку Шуру, спачатку я ўбачыў яе дачку Ліку, такую ж бронеджынсавую. Ліка сядзела крыху бліжэй да мяне і закрывала маці сваім целам, як бодыгарт, аднак цётка Шура раз-пораз вы-глядвала з-за тоўстага пляча дачкі, кідаючы кіслыя, безуважныя позіркі на прыгожых, насатых, гаваркіх грачанак. Я ад пачатку ні сэкунды не сумняваўся, што разам зь Лікай тут сядзіць і яе маці; гэта было немаг-чыма, уявіць іх паасобку, гэта было сотні разоў пра-верана маім дзяцінствам, маім юнацтвам: цёць Шур і Ліка, Ліка і цёць Шур. Бязь Лікі цёць Шур ніколі да

нас не прыяжджаў, бязь Лікі цёць Шур быў проста брыдкі цёць. Цёць Шур і Ліка, што гэта значыць, на якой мове...

А вось што гэта значыла, напрыклад, на мове майго дзяцінства.

* * *

Цётку Шуру я ненавідзеў з таго самага моманту, калі першы раз пабачыў, дый яе дачку, Васілісу Каровішну, таксама. «Што ты зь ім так носісься? — казалі цётка Шура маёй маці. — Ён жа ў цябе ў невядома што вырасьце, у блакітнага, у чучала нейкае». «Пакажы кулакі! — уладна цягнулася яна да мяне. — А ну, пакажы!», і хапала мяне за плячо. Я вырываўся, азіраючыся на маці ў пошуках дапамогі, але маці адно вінавата сьмяялася. «Ды цябе ні адна баба не палюбіць...».

«Так, ты пасядзіш з малой, а дарослыя пойдучь на прыроду, расслабяцца трохі, — распараджаўся яна. — Дарослым таксама адпачываць трэба, не для таго цябе гадавалі. Ну што, зноў за маміну спадніцу хапацца будзеш?» «Ой, ой...» — карцінна закрывала вочы цётка Шура, бачачы ў маіх вачох сьлёзы. «Трынаццаць год мужыку! Першы раз такое бачу...» «Што ты ўсё дома тырчыш?» — трэсла яна мяне за галаву, калі бачыла на канапе з кніжкай — ёй жа, зрэшты, і прывезенай. «Ідзі на турнік, ці па бабах... Цуд ты ў пер'і, не магу». Усё адбывалася на вачох Лікі, якая звычайна сядзела за сталом з дарослымі, піла ваду (худнела!) і маўчала, пагардліва гледзячы на мае прышчы і доўгія рукі, якія я ня ведаў, ку-

ды падзець. «Праўда, сыноч, пайдзі пагуляй зь Лікай на двор», — таропка шаптала маці, мая хітрая маці, якая такімі прапановамі выганяла з дому заадно і Ліку, ураўноўваючы гэтым сябе, ды і сына ў правах з бесцырымоннымі дарагімі гасьцямі.

Часам я ўпарціўся, матляў галавой, зь нянавісьцю пазіраючы на невысокую, але плячыстую цётку, і дэманстратыўна плакаў, сьцяўшы зубы, ад чаго горла набрыньвала горкім, пякучым камяком. Але часьцей падпарадкоўваўся маці, ішоў на вуліцу, маючы Ліку ў бясплатны дадатак: Ліка, тады ўжо добра разьвітая, неабястлушчаная малочная дзяўчына, ішла за мной, закаціўшы вочы, і не адказвала на баязьлівыя, няўмелыя спробы пра што-небудзь пагаварыць. Калі ж Ліка ўсё ж адкрывала рот, то рабіла гэта толькі для таго, каб працадзіць скрозь зубы «так» ці «не» або гучна, выразна сказаць голасам сваёй маці: «Чучала... Цуд у пер'ях... Вэтэрынар...» — слова «вэтэрынар» у цёці Шуры і Лікі чамусьці лічылася абразай, а ўсё пачалося з таго, што маці некалі распавяла ім, як я ў маленстве хацеў стаць, калі вырасту, вэтэрынарам. «Ну, калі ўжо ты нам нешта купіш са сваёй вэтэрынарскай зарплаты?» — любіла казаць цётка Шура, заходзячы да нас і торгаючы ляльку-Ліку за руку, каб тая павіталася нарэшце з маёй мамай. «Што, мала вэтэрынарам плацяць? А вось нам бог паслаў сёньня трохі...» — і цётка Шура выкладвала на стол сэрвелат, і ікру, і армянскі каньяк, і шакалядныя цукеркі, пад якія мне так прыемна чыталася каля таршэра — і гэта была яшчэ адна нагода, каб ненавідзець цёця Шура. «Ну што, Канстанціныч, храпнем?» —

Канстанцінычам звалі майго бацьку, і ён радасна рыкаў у адказ.

— Слухай, вэтэрынар, а чаму ў цябе такое прозьвішча? — спытала аднойчы ні стуль ні сьсюль Ліка, калі нас зь ёй чарговы раз выперлі на двор. Яна млява пагойдвалася на арэлях, а я з усяе моцы ўдаваў, што незнаёмы з гэтай фанабэрыстай, падобнай да какетлівай сьвіньні дзевяціклясьніцай. — Чаму? Ты што, жyd?

— Сама ты жyd, — не знайшоў я лепшага адказу. — Прозьвішча як прозьвішча.

— Гэта жyдоўскае прозьвішча, — лянiва, але пераканана прамовiла Ліка і пазяхнула. — Жyd. Жyдзяра.

— Гэта нямецкае прозьвішча, — сказаў я. — Ты... Ты хаця б ведаеш, што iдыш — гэта германская мова?

— Жyd... — пазяхнула яшчэ раз Ліка. — Жyd-вэтэрынар. Вось дык сумесь. Я ў захапленьні.

Яна зірнула на гадзiньнік, і арэлі пад ёй пранiзьлiва рыпнулi.

...Тры студэнткі-грачанкі за суседнім столікам замаўчалі, засяроджана высмоктваючы з напоўненых лёдам кубкаў сваю Eiskaffee. Цётка Шура і Ліка, падняўшы вусікі броваў, уважліва сачылі, як падымаецца па саломінках брунатная вадкасьць. Афіцыянт, не сьпяшаючыся, усё ж падыйшоў і да іх, прынёс нешта з апэтытным нiмбам, ныйнакш амлет з авечым сырам, які тут звычайна прапаноўвалі на абед, а я ўсё сядзеў, употай назіраючы за гэтым столікам, на якім раптам замкнуўся сьвет, і ўспамiнаў. Цётка Шу-

ра і Ліка сутыкнуліся лакцямі, раздражнёна зірнулі адна на адну, чокнуліся белым віном і ўзяліся за ежу. Паміж столікаў зьявіўся вулічны музыка і адразу ж кінуўся да іх, выводзячы палкія трэмала на сваёй гітары і адначасова грукаючы ўпрыгожанай званочкамі нагой і выдзімаючы нешта з прыладжанага да падбародзьдзя губнога гармоніка — сапраўдны чалавек-аркестар, трохі здзіўлены зараз абыякавае сцю джынсавых дамаў. А я з пакутлівым задавальненнем, паўзаплюшчыўшы вочы, вышукваў у памяці ўсё новыя падрабязнасьці, а яна, мая памяць, нібы толькі гэтага і чакала доўгія гады, нібы і не было ніякіх доўгіх гадоў, і не было ніякіх даўгоў...

Мне было шаснаццаць, калі я пачуў самае страшнае. Адбылося гэта на нашым лецішчы, куды ў выходныя прыперлася, натуральна, і цётка Шура са сваёй тлустай Лікай. Мне здавалася, у доме ўсе сьпяць, змораныя духмянай вясковай сьпёкай, і я выйшаў на двор. Цётка Шура і мая маці, чырвоныя, з абгарэлымі насамі, абедзьве ў белых станіках і мужчынскіх безразьмерных шортах, сядзелі пад навесам і пацягвалі піва. «Так, шкада... — казала задуменна цётка Шура і з асалодай сёрбала з алюмініевага кубка. — Я добра памятаю, як мы з табой марылі... Вырасьцець дзеці, ажэнім іх, пароднімся. Ты ж як родная мне, Ніна...»

— Эх, Шур, былі мы з табой калісьці маладыя, — сказала маці з такім глыбокім уздыхам, быццам ніколі дагэтуль не прызнаваліся яны зь цёткай Шурай адна адной у любові.

— Жыцьцё праклятая штука, — сказала цётка Шура. — Думалі-марылі, а цяпер... Ну куды, згадзіся сама, твайго цяляння за маю Ліку. Табе трэба зь ім рабіць нешта. Не мужык, адным словам. Разумны за надта. Шаснаццаць гадоў ужо, а драчун драчуном — ад слова «драчыць». І гэты беларусскі *язык!*.. Не туды твой цягнецца, не туды. Баюся я за яго... Дый мая тое яшчэ дурное сальца, хто такую возьме... Але мы будзем шукаць... І ты ня думай, я табе дапамагу.

Цётка Шура засьмяялася, а маці пакрыўджана ўздыхнула:

— Паглядзім.

Неяк цётка Шура заседзелася ў нас да ночы, маці ўтаварвала яе застацца начаваць, але тая заўпарцілася, і мне давялося ісьці праводзіць іх зь Лікай на прыпынак. Аўтобус усё не ішоў, побач, зусім блізка, выла мясцовая гапата. «Што, страшна?» — зьдзекліва сказала раптам Ліка, зазірнуўшы мне ў вочы, і адварнулася. Я скрывіўся.

— Ты вось што, — прамовіла нечакана цётка Шура. — Слухай сюды, будучы вэтэрынар. Каб у бацькоў грошы больш ня браў. Дарослы хлапец ужо, самому зарабляць трэба. Ліка вунь у мяне ўжо... Сама. Пазвані мне на наступным тыдні, я цябе прыстрою. У шапіку будзеш сядзець, пасья школы. Даляраў пяць-дзясят на месяц будзеш мець, на баб, ці на што ты там іх траціш. А да бацькоў ня суйся. І пра тое, што я сказала — маўчаць. А інакш вырву грэшны твой язык. Ясна?

Мамчын сыноч... Так яны мяне і называлі, і гэтая дзеўка з вачыма шафы, і гэтая цётка, дробна-

залатазубая, раскосая, невысокая, але быццам вы-
часаная з каменю, бурая не ад загару, а ад сваёй
прыналежнасьці да майго асабістага пекла, куды
я выпраўляў вагонамі маміных і татавых знаёмых,
далёкіх сваякоў, настаўніц, выкладчыц, прадавачак,
проста сустрэчных на вуліцы... Мамчын сыноч: а што
мне, сынам Сафіі Ратару быць? Усе на сьвеце мамчы-
ны сыны, і добра, што я ня ваш, я так радуся, што ня
ваш, што ня з вашага чорнага, чарвівага чэрава вылез,
крычаў я, плачучы ад лішку сваёй і сапраўды не па га-
дох дзіцячай наіўнасьці, але крык гэты разрываў мяне
знутры ўжо тады, калі аўтобус зьяжджаў, а ён заўсёды,
дзякуй богу, зьяжджаў, аўтобус з гэтымі ведзьмамі,
якія безнадзейна сапсавалі мне дзяцінства, зьнікаў у
цемры, каб неўзабаве зьявіцца зноў — як вяртаецца
зубны боль, калі не пайсьці да доктара.

Мужа ў цёткі Шуры не было, і таму прыяжджала
яна часта, бывала, па тры разы на тыдзень, хаця і жы-
ла на іншым канцы горада. Я цяпеў гэта толькі та-
му, што ведаў: цётка Шура — насамрэч найлепшая
маміна сяброўка, маці за яе жыцьцё аддасьць, калі
трэба будзе — як бы патасна гэта ні гучала.

Жыцьця мамінага цётка Шура не прасіла (ве-
дала, што і так атрымае калі захоча), але адной-
чы папрасіла дапамогі. Ведама, якой менавіта: гро-
шай. Цяжка, амаль немагчыма было ўявіць сабе цётку
Шуру, якая мае ў чымсьці патрэбу, для мяне яна бы-
ла ўвасабленьнем ўсеўладнасьці, усемагутнасьці хам-
ства, пэрсаніфікаваным абсалютным злом, якое павод-
ле сваёй прыроды прасіць ня ўмее, умее адно забіраць,
адымаць, спаганяць... Але гэта праўда: цётка Шура

папрасіла ў маці пазычыць ёй грошай. Вялікую суму, на той час асабліва вялікую. Неістотна якую дакладна, важна тое, што цётка Шура сядзела з маці на кухні і суворым голасам распавядала гісторыю, у якую яна незнарок уляпалася, і так глядзела на маю маці, так глядзела, што ў маці і сумненняў ня ўзьнікла ў тым, што зараз жа трэба ўстаць з-за стала, і званіць усім знаёмым, ад бога да апошні раз бачаных дваццаць гадоў таму аднаклясьнікаў, і прасіць, маліць, прысягаць богам і сваёй маці — толькі б знайсці неабходныя грошы.

— Павесяць, бля. У бэтон закатаюць, — з асалодай казала цётка Шура. — Голкі пад пазногці заганыць будуць. І ніхто не узнае, гдзе магілка мая... Гэта такія людзі, я іх ведаю.

— Можа, у міліцыю? — асьцярожна пыталася маці, і тут жа згодна і вінавата ўсьміхалася: доўбня я, доўбня. Цёць Шур горка сьмяяўся: ну якая міліцыя, яны там усе адной вяроўкай павязаныя, не адны замардуюць, дык другія пасодзяць на дваццаць гадоў, Ліка адна як перст — ты гэтага хочаш? Ты яе гадаваць будзеш, мільянэра ты ёй знойдзеш? І маці ківала: доўбня я, доўбня, ты даруй мне, Шурачка...

Бацька, праўда, вагаўся напачатку, але і ён пранікся чужой бядой і таксама заківаў галавой: так, так, канечне... Але нейкая цьвярозасьць у ім заставалася: дужа далікатна, каб нікога, барані бога, не параніць падазрэньнямі, пусьціўшы ў ход усю наяўную дыпляматычнасьць, усю сваю сьмешнаватую тактоўнасьць, ён дасягнуў усё ж таго, што цётка Шура з пакрыўджаным выглядам напісала расьпіску ў тым, што яна ўзяла ў доўг і гэтак далей.

Расьпіска, аднак, была напісаная ўжо потым, а да таго... Маці пазычала грошы ў каго магла, бо нашая сям'я, трохі разгубленая ў раптоўна выраслых рынкавых джунглях, такога багацьця ня мела і мець не магла. Я ведаю пра ўсё гэта з пазьнейшых аповедаў; а тады я не разумеў нічога, хіба што твары бацькоў, нейкія нязвычайныя, захоплена-змораныя, выклікалі ўва мне няясныя падазрэньні, а так нічога не зьмянілася, я рыхтаваўся да выпускных іспытаў, да паступленьня ў ін'яз, адчуваючы адначасова з бо-лем і смутнай радасьцю, што сьвет, у якім я жы-ву, няўхільна пашыраецца: я езьдзіў цяпер тройчы на тыдзень амаль у самы цэнтр горада да рэпэтытара (дзе яны знаходзілі грошы яшчэ і на рэпэтытара, не разумею), хадзіў па тых вуліцах, якія бачыў дагэ-туль адно па тэлевізары, адзін, зусім адзін, назіраў за панкамі і бамжамі, і аднойчы нават набыў сабе бутэльку піва, першую ў жыцьці. Дый цётка Шура ця-пер прыяжджала радзей: было ад чаго адчуць ся-бе больш упэўнена. Пакрысе мне стала напляваць на тое, пра што яны там размаўляюць на кухні — але мая непахісная вера ў вечнасьць і бясьпеку нашае сям'і, дзе ўсё круцілася вакол маці, а мы з бацькам пачуваліся на яе арбіце заўжды абароненымі і нязь-менна любімымі — гэтая мая вера заставалася такой жа моцнай, як і раней.

Як паныла ўсё, як моцна пахне застылай у халадзільніку ўчорашняй грэчкай юнацтва!.. Я ж насіў тады вусы, мязотныя вусы, якія неўпрыкмет зьявіліся на замучаным гармонамі твары і пасьпя-хова дажылі да канца вучобы ва ўнівэрсытэце!.. Ня

дзіва, што мяне лічылі лахом, вечным вэтэрынарам. Напэўна, гэта было дужа сьмешна, глядзець на мяне, сямнаццацігадовага... Гэта цяпер ніхто ўжо не сьмяецца, калі бачыць мяне, ніхто не сьмяецца, усе прасьлізгваюць абыякава позірам. Я ніколі б не запамніў таго панядзелка, таго далёкага панядзелка васьмнаццаць гадоў таму, калі б ня дзіўныя паводзіны ў той вечар цёткі Шуры. Як зазвычай, з агідай выправіўшыся праводзіць гасьцей на прыпынак, я ішоў трохі воддаль і з тужой думаў пра заўтрашні залік. Аўтобус паказаўся з-за павароту, і тут адбылося нечаканае: цётка Шура, прыўзняўшыся на мысках ног, схпіла мяне за валасы і прыцягнула на імгненьне маю галаву да свайго пляча. «Ну, бывай, вэтэрынар», — сказала яна хрыпла, узяла пад руку Ліку і яны пабеглі да аўтобуса. Зьніякавелы, я яшчэ пастаяў трохі, разгублена назіраючы, як за іхнымі сьпінамі зачыняюцца дзьверы.

Больш цётку Шуру і яе дачку ніхто ня бачыў. Ад мяне ўсю гэтую гісторыю старанна хавалі, і я даведаўся пра ўсё толькі празь некалькі гадоў, калі, па меркаваньні бацькоў, стаў дастаткова дарослы, каб мне можна было распавесці праўду. Дарэмна маці чакала тэлефанаваньня ад «Шурачкі з Анжалічкай», дарэмна запэўнівала сябе, што «вось заўтра ці пасьлязаўтра...». Калі прайшоў месяц, маці вырашыла, што адбылося самае страшнае. Бацька, праявіўшы нечуваны для сябе імпэт, паехаў на другі канец горада, дзе жылі цець Шур і Ліка. Яму ніхто не адчыніў. Суседзі сустрэлі яго недаверліва, але потым распавялі: зьехала кудысьці, здаец-

ца, за мяжу. Прынамсі, яна так і сказала суседзям у адзін зь вечароў, а на раніцу ўвесь дом, замершы ад цікаўнасьці, назіраў, як таксіст дапамагаў цёці Шуры выносіць валізы. Добра ўяўляю сабе сонную сумчатую Ліку, якая пахне каўбасой — калісьці яе клалі са мной у адным пакоі, калі цёць Шур выпіваў зашмат каньяку і яны заставаліся ў нас начаваць. На пээмжэ, крыкнула маці Лікі шматвокаму, зайздроснаму дому, зарагатала і зьехала, і каардынатаў нікому ніякіх не пакінула.

Ці варта казаць, што ні пошукі, ні зварот у міліцыю вынікаў не далі. Сваякі цёткі Шуры, якіх не бязь цяжкасьцяў удалося адшукаць, разводзілі тоўстымі, мазолістымі рукамі: яна нас і так не асабліва каб шанавала, мы і самі ведаем ня больш за вашае. Спачуваем, спачуваем... «Яна заўсёды такая была, гатовая іншым паднастраць, нашая Шура. Таму мы да яе ня надта і лезьлі, ведалі, што яна пра нас усіх думае...» Цёць Шур зьнік, бясьследна, раз і назаўсёды, маючы, відаць, неблагія пад'ёмныя, каб абжыцца з дачкой на новым месцы.

Маці не здавалася, яна чакала цётку Шуру, як жанчыны чакалі з вайны зьніклых бязь вестак мужоў. Толькі пасля першага інсульту да яе пачало нешта даходзіць. А мяне не турбавалі яе інсульты, яе валяр'янка, яе начныя кілішкі — спачатку каньяку, потым гарэлкі, а потым і нейкага пладова-ягаднага віна; у мяне пачалося жыцьцё, і я ледзь утрымліваў у руках яго павадок, бо яно ўсё цягнула мяне то ў чорныя сьмярдзючыя двары, то ў чужыя ложкаі, то ў бібліятэкі, то ў госьці да сумнеўных асобаў,

якія то сядалі ў турмы, то клаліся ў труну. Да мяне прыходзілі госьці, шмат гасьцей; нутром я адчуваў, што лепш вадзіць іх дамоў, калі маці там не было, але аднойчы яна прыехала зь лецішча раней, чым плянавалася — пабачыла натоўп п'яных дзевак і іхных нямытых самцоў, нічога не сказала, а ўначы нечакана паклікала мяне на кухню. О, гэтая кухня, яна была яе кабінэтам, дзе кожны атрымліваў па заслугах, і пуга і пернік, і пірог і астрог. «Яны мае сябры, — казаў я, і мой язык заплятаўся. — Магу я хаця б раз у жыцці прывесці сваіх сяброў?» «Сяброў? — яна задыхнулася ад шаленства, а потым засьмяялася, і ад гэтага зьедлівага сьмеху стала выглядаць яшчэ больш старой, чым была. — У мяне таксама былі сябры... Запомні: усе кінуць цябе, усе прададуць, пры першай жа нагодзе. Давай, давай, жары зь імі, а заўтра... Запомні, запішы сабе на ілбе: нікому, ніколі, нічога. Не давярай нікому, не пускай ніколі нікога да сябе ў душу, і ні ў чым нікому ніколі не клянися. Ясна? Паўтары!»

— Ніколі, нікому, нічога, — сказаў я, каб яна хутчэй адчапілася, і мяне званітавала на падлогу, а яна стала перада мной на калені і пачала прыбіраць. З таго моманту я не адчуваў сябе шчаслівым у сваёй сям'і, і я ведаў, хто вінаваты ў гэтым.

...Цяпер я ўжо не хаваўся. У кавярні раптам паменела паветра, бы перад навальніцай. Я глядзеў на гэтых дзвюх жанчын, якія дажыралі свой амлет, і стараўся ўкласьці ў свой позірк як мага больш нянавісьці, я распальваў сябе ўсё больш і больш. Яны

адчулі пякельны жар майго позірку, яны замахалі рукамі, іхныя твары пачарнелі, а рукі пакрыліся язвамі, яны спалохана абмацвалі сябе і распачна галасілі, не разумеючы, што адбываецца. Іхны столік загарэўся, і полымя скочыла на цётку Шуру і Ліку, цягнучыся пальцамі да іхных валасоў. Яны не маглі падняцца зь месца, прыкаваныя маім неадступным позіркам да сваіх драўляных крэслаў, і таму былі бяссьільныя зрабіць нешта супраць маіх прарэзьлівых вачэй...

Натуральна, нічога такога не адбылося. Яны нават не заўважылі, што я на іх гляджу. Толькі адзін раз погляд Лікі, устрыжаны і пусты, прабегся па маёй скручанай постаці, але тут жа папоўз далей, як сьвятло турэмнага пражэктара, не знайшоўшы ўва мне нічога цікавага. Яны даелі амлет, дапілі віно і цяпер сядзелі, як дзьве напружаныя птушкі, чужыя ў гэтым выраі. Па іхных рухах я зразумеў, што яны зьбіраюцца расплаціцца і сысьці. Грэцкія студэнткі замовілі сабе яшчэ нешта, і афіцыянт прабег міма цёткі Шуры і Лікі, так і не заўважыўшы іхных ускінутых, бы яны нема крычалі «Зіг Хайль», рук. Трэба было нешта рабіць: віжаваць за імі, ці пазнаёміцца, выдаўшы сябе за спакушанага прыгажосцю Лікі тубыльца, ці зьвярнуцца ў паліцыю... Мне было крыўдна, мне здалося, што неба па-над вакзалам пацямнела ад маёй нянавісьці, што галубы, якія няўкладна танчаць пад музыку чалавека-аркестру недалёка ад нас, пачулі мой нячутны загад і ўздымуцца зараз над столікамі гэтай вулічнай кавярні, каб камянямі абрынуцца адтуль на

гэтых дзвюх змрочных жанчынаў, выдзёўбаючы ім вочы, разрываючы ім скуру, шукаючы пячонкі, напоўненыя страхам маленькія, гістэрычныя сэрцы, барвовыя рухавыя языкі ...

Каля самай праезнай часткі сядзіць у адзіноце за сваім столікам Лёс, апусьціўшы вочы, разглядваючы пену на сваёй астылай каве. Чалавек-аркестар грае, ён упэўнены, што заслужыў сваю жменьку эўра. Студэнткі-грачанкі знаёмяцца зь нейкім хлопцам, які падсеў да іх і адразу ж пачаў заляцацца: «Тысіфона», прадстаўляецца адна, «Мэгера», кажа другая, «А я Алекта», усьміхаецца трэцяя.

* * *

Той, хто вандруе па Швабii, абавязкова павiнен хаця б на нейкі час наведаць Шварцвальд. Ня толькі з-за дрэваў, хаця зусiм не паўсюль знойдзеш такое незьлічонае мноства высачэзных гордых ялінаў, але перадусiм з-за тамтэйшых людзей, якія дзiўным чынам адрозьнiваюцца ад усіх, хто жыве ў гэтай мясцовасцi. Вы бывалi калi-небудзь у Шварцвальдзе? Я таксама пакуль не. Затое я быў у вольным горадзе Гамонii, дзе бачыў сьвятога Мiхеля i «Кайзэркелер», а цяпер я еду на сваю Бледную Русь, якая, нехаця праступаючы зь цемнаты сьвiтанку, пакрысе набывае фiялетавае адценьне. У маёй радасьцi няма межаў — як у ранiшняй радыёпраграме для рэпатрыянтаў. I ўсё ж я баюся. Я баязьлiвец — калi вы яшчэ не заўважылi.

Сярод усіх маiх разнамасных страхаву жыву адзiн ня вельмi прыкметны, ды ўчэпiсты гад, які мучыву ся-

не рэдка, але калі ўжо вылазіў, то дратаваў так, што мне хацелася зрабіць сабе лабатамію. У тым горадзе, куды я вяртаўся, па маіх сьлядох хадзіў паганы Энтузіяст — той, хто, цалкам магчыма, быў першым чалавекам, які паспрабаваў перастварыць *маю* казку па-беларуску. Я ня ведаў яго, ён быў чалавек бяз твару і імя — але рана ці позна ён даведаецца, што яго абскакалі і абавязкова не заўважыць літару «с». І тады пачнуцца ўсе гэтыя рыцарскія турніры, якія я так не люблю. Не, ня трэба пра гэта думаць. У спальных вагонах трэба спаць — але ж менавіта ў іх сьпіцца горш за ўсё.

Маё падарожжа было спакойным, як плаваньне на матрасе ўздоўж берага. Са мной у вагоне ехаў адзін гаманіт зь сям'ёй; я паспрабаваў разгаварыцца зь ім — але гаманіт паставіўся да мяне насыцярожана і зачыніўся ў сваім купэ. Яшчэ было двое дзяцей: зусім малы поўзаў па вагоне з канца ў канец, і правадніца, разносячы гарбату, штораду аб яго спатыкалася, а трохі большы гуляў у нашым купэ ў дзіўную гульню пад назвай «паліцэйскія супраць міліцэйскіх», расстаўляючы на маёй паліцы плястмасавыя фігуркі. Надыйшла ноч, вагон пакашліваў і варочаўся, чакаючы мяжы.

І мяжа прыйшла. Нешта няўлоўна зьмянілася за акном, быццам бы нехта коратка кінуў нам з-пад брыля фуражкі, а мы заўважылі гэта бакавым зрокам. Яшчэ чатыры гадзіны да сталіцы — і я дома.

Радзіма — таксама своеасаблівы тупік. Бо радзіма — гэта месца, ад якога нікуды не падзец-

ца, зь якога нікуды не ўцячы. Вяртаючыся на радзіму, ты трапляеш у тупік, і цяпер толькі ад добрай волі тваіх перасьледнікаў залежыць, ці будзе ў цябе магчымасьць вырвацца з гэтага тупіка: цалкам магчыма, перасьледнікі расступяцца, папярэдне прымусіўшы цябе зацаніць іхныя набыткі: пустыя гільзы і парнаграфічныя гульнёвыя карты, а можа, і не расступяцца, і тады глухая сыцяна радзімы застанецца апошнім, на што ты яшчэ можаш глядзець. Што, згодны, таксама няблага.

У гэтага тупіка ёсьць начальнік. Ён схіляецца над табой і кажа нягучна:

— Чэмадан аткройце, пажалуста.

— Пажалуста.

У сетцы над маёй паліцай ляжыць пустая бутэлька з жуком, а разам зь ёй — пусты плястмасавы кубачак. Таму ніхто не звяртае на бутэльку ўвагі. Начальнік Тупіка гідліва пазірае на мае старыя, ільсьністыя ад тысяч дотыкаў кнігі і выходзіць. Праходзіць зусім няшмат часу, і нам аддаюць пашпарты. Цягнік усё яшчэ стаіць, зрэдку стогнучы, бы хворы ўначы.

— Далей? А далей пешкі, — чую я бас начальніка, які шпарка праходзіць праз вагон. — Ну а што я магу зрабіць? Наперадзе грузавы сышоў з рэк. Аварыя, кажу, наперадзе, а вы тут...

Маці таго хлопчыка, які гуляў у паліцэйскіх-міліцэйскіх, пачынае перабіваць начальніка, і той рэзка разварочваецца:

— Скардзьцеся-скардзьцеся. Але я тут пры чым? Вось да горада дойдзеце, і там калі ласка. Кілямэтраў

пяць усяго. Ранішняя прабежка па роднай зямлі. Сам бы не адмовіўся, але не магу — праца.

Іншыя начальнікі зарагаталі. Першым з вагона, вельмі арганізавана і без нараканьняў, выйшаў гаманіт са сваім сямействам, яны ціха перагаворваліся, нерашуча азіраючыся навокал. Над полем была смуга, горада не відаць. Начальнікі паказалі нам накірунак і пасьпешліва пакрочылі да нейкай са сваіх змрочных будак.

— Там маршрутку можна злавіць, — крыкнуў нам нейкі хлопец, які жыў у гэтым памежным горадзе і таму быў амаль дома, і ўпэўнена рушыў у смугу. За ім, стараючыся не адставаць, пацягнуліся астатнія. Тут, звонку, было значна цямней, чым здавалася нам у цёплым вагоне. У вусьцішнай чыгуначнай цішыні парыпвалі колцы валізаў. Праз колькі сотняў мэтраў везьці іх за сабой стала немагчыма, і мы ўзвалілі іх на сябе, бы параненых. Ня ведаю, колькі часу прайшло, пакуль на даляглядзе слаба засьвяціліся агні горада, нашыя эфэмэрныя ордэны за гэты сумнеўны подзьвіг. Калі я кажу «нашыя», то маю на ўвазе толькі сябе ды яшчэ нейкіх дзвюх паўп'яных дзявуляў, што, няспынна лаючыся, валаклі за сабой цэла непаваротлівай спартовай сумкі. Астатнія пажыры расьсеяліся і згубіліся ў гэтай непранікальнай смуге і яе нябачных карняплодах, што блыталіся ў нас пад нагамі. Кожны вырашыў дабірацца самастойна. У нейкі момант мне падалося, што недзе зусім блізка — варта толькі руку выцягнуць — прагучала фраза панямецку, але гэтыя ранішнія прыцемкі былі здольныя на любую мімікрыю, толькі б завабіць да сябе

небаракаў-вандроўнікаў, і таму я ня стаў дражніць лёс і пайшоў за суайчыньніцамі.

Дзеўкі нарэшце заткнуліся. Як атрад закінутых у краіну дывэрсантаў, мы моўчкі прабраліся празь ля-сочак, пралезьлі пад нейкім раптам узьніклым у цем-ры аблупленным шлягбаўмам, які, цалкам магчыма, і быў *сапраўднай мяжой*, — і, зьнясіленыя, выйшлі праз гадзіну да ўскраіны горада, што спрэс складалася з непрыязных хатак і злоснага сабачага брэху. Як мне ні хацелася як найхутчэй пакінуць гэтыя мясціны і трапіць да людзей, я ўсё ж спыніўся і, седзячы на мо-край валізе, выкурыў цыгарэту.

Вось тады мне ўпершыню прыйшла думка, што, магчыма, дарэмна я ўвязаўся ў гэтую справу зь пе-ракладам «Халоднага сэрца». Варта мне было калісьці пагадзіцца на прапанову спадара ван Дрэй-ка, як я трапіў у нейкі загадкавы, дзіўны і не сказаць каб літасьцівы да мяне сьвет. Я прыгадаў Гамонію, яе нібы загадзя сплянаваныя дажджы, сваю не-зразумелую адзіноту сярод іх, свае слабасьці, якім я вымушаны быў падпарадкоўвацца, фраў Габіхт, у існаваньне якой я ніколі б не паверыў, калі б мае пальцы ня памяталі стырна яе вазка, калі б гэта ня здарылася менавіта са мной, а ня з кімсьці іншым... І тыя незразумелыя, амаль літаратурныя, занад-та літаратурныя супадзеньні: Сімі, што паўстаў нібыта толькі з аднаго майго жаданьня ня быць у самоце; цёцю Шуру і Ліку, якія ўзьніклі бы павод-ле сцэнару; бутэльку з залатым жуком, якая ляжа-ла цяпер у валізе пада мной. У вогкай ранішняй няўтульнасьці, на ўскраіне гарадка, які я ведаў горш

за Гамонію, дарма што гарадок належаў да маёй радзімы, я ўпершыню пашкадаваў, што ўзяўся перакладаць менавіта Гаўфа, а не, напрыклад, Райнэ-ра Кнэдліка і Марціна Шпэцля, трыццацігадовых паэтаў з Бэрліну, дзякуючы якім я езьдзіў бы цяпер па перакладчыцкіх сэмінарах, жыў бы ў гатэлях і вяртаўся б дахаты, не пасьпеўшы стаць ахвярай нечай змовы. У тым, што гэта змова, я ўжо амаль не сумняваўся.

Між тым, я застаўся адзін. Мае спадарожніцы з радасным віскатам уціснуліся ў кабінку нейкага трактара, які, міргаючы соннымі фарамі, прывідам выпаўз з-за павароту, і, машучы мне рукамі, пакацілі туды, дзе ўзыходзіла сонца. Сабакі пакрысе сыціхлі, вуліца перавярнулася на другі бок і зноў засапла. Несамавіты і пустэльны раён, дзе я знаходзіўся, пах хутчэй таксанаміяй, чым таксаматарамі. У зачыненых вокнах хатак адчувалася пагроза, і таму я схапіў сваю валізу і пайшоў куды вочы глядзяць.

Дзіўна, але праз колькі паваротаў па засыпаных лісьцем вулках я й праўда наткнуўся на маршрут-ку. «Будзь чалавекам — ня бразгай дзьверкай», было напісана на яе вільготным баку. На вакзал кіроўца, што праўда, ня ехаў, але абяцаў давезьці мяне да нейкага «Бальшова» моста, перайшоўшы празь які я «стопудова» траплю якраз на галоўны чыгуначны. Нібы ўцякаючы ад кагосьці, мы імчалі па пустых вуліцах, кіроўца ўключыў радыё, і я, міжволі ўслухоўваючыся ва ўздыхі адной з тых сьпявачак зь незапамінальнымі прозьвішчамі, якіх у такой колькасьці нараджае руская зямля, зь нечаканай це-

плынёй падумаў пра Леру: як яна там. Кесарава звалі тую сьпявачку, ці што.

Мост і праўда быў вялікі — чорная сталёвая махіна навісала над гаражамі, забруджаным каналам, чыгуначнымі пуцямі, прыватнай забудовай. Яго канец губляўся недзе далёка ў смуге. Як я ні стараўся ісьці шпарчэй, ён усё ніяк не канчаўся. Раз-пораз мне трапляліся няголеныя, заклапочаныя і замерзлыя мінакі: прыкмета таго, што вакзал насамрэч быў недалёка; да таго ж я чуў няясны гул, крыніцай якога маглі быць якраз цягнікі, якія выганяюць са стойла. Мае вочы зьліпаліся, мне хацелася стаць зусім маленькім і непрыкметным, рухацца як мага хутчэй — але мая валіза, як мне здавалася, грукатала па няроўным асфальце моста на ўвесь горад. На сярэдзіне моста я ня вытрымаў, спыніўся, дастаў прызначаную каму-небудзь у падарунак пляшку сьлівовіцы і зрабіў колькі прагных глыткоў: мост адразу ж скончыўся, і я з палёгкай спусьціўся проста ў залю чаканьня мясцовага вакзала.

Не бязь цяжкасьці адшукаўшы білетныя касы, я купіў сабе квіток да сталіцы і вярнуўся ў пачакальню. Холад, які панаваў тут, быў незнаёмы з холадам на мосьце, і таму патрабаваў новай даніны. Я агледзеўся. Каля акна, захутаныя ў шэрыя пухавікі, сядзелі трое і, здавалася, спалі, трымаючы пры гэтым на каленях бутэлькі зь півам. Апрача іх у залі нікога не было: ні гаманіта зь сям'ёй, ні хаця б маіх дзявуляў... Няўжо іх мэтай быў гэты памежны горад? Да майго цягніка заставалася амаль тры гадзіны. Зноў сачыць за стрэлкамі, зноў лічыць хвілі. Можна было пачы-

таць што-небудзь, але так не хацелася вымаць рукі з нагрэтых кішэняў плашча. Няма нічога больш панылага, чым забіваць час. Ён нават не крычыць, гэтая сволач-хронас, ён ня просіць ні пра якую літасьць, ён нават не здрыганецца, калі яго забіваюць, ён як гэтая стрэлка — ужо прайшло паўстагодзьдзя, я стаў знакамітым перакладчыкам, ляўрэатам прэміі імя Гаўфа, прыёмным сынам спадара ван Дрэйка, я памёр і ўваскрос у абліччы мэталічнай сувэнірнай закладкі ў тонкай і пляскатай, бы ноўтбук, кнізе, а яна ўсё яшчэ толькі рыхтуецца пераскочыць на суседняе дзяленьне, зьдзеклівая стрэлка за загаджаным мухамі шклом...

— Эй, проснітесь, ну! Куды путь держім?

— У сталіцу.

— А адкуль?

— З Гамоніі.

— Няблізка, а?

— Так, няблізка.

— А дакумэнты маеце?

Я не адразу ўспомніў, дзе ляжыць мой пашпарт. Здаецца, вось тут. Ён назіраў за мной зь цікавасьцю, гэты зусім яшчэ малады мент, але раз-пораз неяк спадохана азіраўся вакол. А мне — я ўжо канчаткова прачнуўся, і мне было нават прыемна, што мяне яшчэ прымаюць за чалавека, пацьвярджаючы тым самым, што за гэтую ноч я ня быў падменены нікім іншым, блукаючы ў памежнай смуге.

— Парядак. Вы толькі сматрыце тут... Паастарожней. У нас тут здесь вэта время неспокойна.

Ён зноў кінуў хуткі позірк у глыбіню пачакальні. Постаці ў пухавіках ля акна заварушыліся, і ён амаль

бегма вярнуўся да сьціплых дзвьярэй каля выхаду з надпісам «Міліцыя».

Цягнучы за сабой абрыдлую ўжо валізу, я выйшаў пакурыць на маленькую плошчу, уздоўж якой ужо цясьніліся таксі і маршруткі. Потым схадзіў у прыбіральню, з асалодай гледзячы, як ад майго струменя падымаецца гарачая пара. Павярнуўся і сустрэўся вачыма зь нізкарослым, вусатым чалавекам з добрым, трохі паедзеным восьпінамі тварам.

— Прывет, — сказаў чалавек ясным, прыемным голасам. «І вам таго ж», — прамармытаў я і хацеў абыісьці яго збоку. Тут жа за ягонай сьпінай вырасьлі яшчэ двое, ужо не такія нізкарослыя, але з такімі ж сымпатычнымі фізіяноміямі. Я спыніўся, зашпільваючы прарэх.

— Са сталіцы?

— Са сталіцы, — сказаў я няўпэўнена.

— Балельшык, значыць, — сказаў нізкарослы сьцьвярджальна. — На футбол, відаць, прыяжджаў. Ну, задулі вашы. Пагналі нашы гарадзкіх. Я таксама футбол люблю. Я нават гуляў у юнацтве. За тутэйшы «Камунальнік».

— І я гуляў, — сказаў адзін з тых, хто стаяў за ягонай сьпінай, і падыйшоў да мяне ўсутыч. — У валеябол.

Ён прынюхаўся, шумна, дзелавіта, потым задумена ўзьняў вочы, зноўку прынюхаўся і рэзкім рухам расшпіліў мой плашч: залез у патаемную кішэню, пра якую, як я лічыў, ніхто і не здагадваўся. «Васямсот эўрыкаў», — сказаў ён нізкаросламу і аддаў яму грошы. Ягоны таварыш у гэты час расчаравана корпаўся

ў валізе, беражліва прытрымліваючы мой пінжак, які рваўся адтуль на волю.

— А потым — траўма, — прамовіў нізкарослы, ня гледзячы засоўваючы грошы сабе ў нагавіцы. — Меніск. І ўсё, пязьдзец. Такая вось трагедыя. А я няблага гуляў. Трэнер, Сыцяпан Валянцінавіч Андрэйкін, зямля яму пухам, такую мне кар’еру прарочыў. Вось як бывае, брацішка.

Яны выйшлі, маркотна паківаўшы напасьледак галовамі, а я зашпіліў валізу і вярнуўся на сваё месца ў пачакальні. «Вось зараз, — кусаў я сабе вусны, зноў адкаркоўваючы сьлівовіцу і паглядваючы на дзьверы з надпісам «Міліцыя». — Вось зараз... І тады...». Я каўтануў з бутэлькі і ў шаленстве адкінуўся на сьпінку яшчэ не астылага сядзеньня.

Людзей у пачакальні цяпер паболела. Некалькі жанчын (азызлыя твары, дрыготкія рукі, засохлая здоба целаў) пакрыквалі на сваіх нагружаных спартовымі сумкамі абыякавых мужыкоў. Як на замову, дзьверы з надпісам «Міліцыя» прачыніліся, і адтуль паказалася галава ўжо знаёмага мне міліцыянта. Я падаўся наперад, і ён пасьпешліва зачыніўся, шчоўкнуўшы замком. Зрэшты, гэтага я і чакаў.

А да мяне ўжо набліжаўся адзін з мужыкоў, паводзячы зацеклым пасьля валізы плячом. Я з цікавасьцю назіраў за ім, чакаючы, што яшчэ мне падрыхтаваў гэты вакзал. Аднак вакзал, міргаючы заспанымі вачыма, хацеў ад мяне ўсяго толькі цыгарэту. Я сунуў руку ў кішэню, у другую, у трэцюю, знайшоў запальнічку, але цыгарэты кудысьці зьніклі. Мае пальцы шуснулі ў заднюю кішэнь джынсаў — і

раптам наткнуліся там на тугі папяровы скрутак. Я асьцярожна дастаў яго, але зьмерзлыя рукі не хацелі слухацца: і на кафлю падлогі, на ляту рассыпаючыся на лёгка папяровыя самалёцікі, упаў пачак валюты Эўрапейскага Зьвязу.

Яго там раней не было. Яго не магло там быць. Я ведаў гэта гэтаксама добра, як тое, што пяць хвілінаў таму мяне абрабавалі ў прыбіральні гулкага, цёмнага вакзала ў памежным горадзе. Гэта былі не мае грошы. Але яны былі на мне, я знайшоў іх на сваім целе, нібы выраслую за ноч пухліну. Я адразу ж паспрабаваў іх палічыць, але яны не паддаваліся ліку, памятаю толькі, што іх там было даволі шмат, усё пяцідзясяткамі ды сотнямі, і я ўсё складваў іх адну да адной, а яны ліплі да пальцаў, бы наэлектрызаваныя. Халодныя, чужыя грошы, дарма што я знайшоў іх у цёплай кішэні на сваім азадку. Згорбіўшыся, я сьлінявіў пальцы, спрабаваў сагрэць гэтыя паперкі, сагрэць іх, каб зрабіць сваімі, лічыў іх, нібы, палічаныя, яны сталі б больш рэальнымі, — але думкі мае былі ўжо далёка, у крамах і рэстарациях, думкі мае, па шчырасьці, былі нават у Гамоніі, бо колькі ім трэба, думкам беднага перакладчыка, каб прайсьці памежны кантроль...

«Дык як наконт цыгарэты?» — пачуўся зьверху змрочны голас, і я пасьпешліва працягнуў яму пачак.

* * *

Спачатку быў я.

А потым ужо ўсё астатняе.

Для мяне гэта так жа натуральна, як рака або дрэва. Маё камсамольска-янычарскае выхаваньне, маё

дзяцінства, праведзенае ў цёплым лёкайскім пакоі
 вялікай імперыі, робяць недаступнай раскошу веры ў
 іншы расклад. Ніводнай рэлігіі ўжо не спакусіць мя-
 не; калі я зьнікну, разам са мной зьнікне ўвесь сьвет.
 Бо ён існуе толькі да тае пары, пакуль існуем мы. У
 кожным з нас побач з уласнымі апанэўрозамі тоіцца
 ўсеагульны апакаліпсис. Калі мае аднагодкі зь ля-
 мантам голых купальшчыкаў кідаліся ў глыбокія, ась-
 вяжальныя азёры веры (імперыя якраз храснула), я
 чамусьці заставаўся на беразе, трымаючы маму за ру-
 ку. Потым яны вылезлі адтуль (што праўда, ня ўсе),
 дрыжучы, дзяліліся ўражаннямі і рушнікамі, грэліся
 ля вогнішча — сіняпопыя блізняты зь ляскаючымі
 зубамі... Пражыўшы палову жыцця, можна на-
 рэшце звывкнуцца з тым, што мы штодня паміраем і
 ўваскрасаем — у іншых людзях, якія, выціраючыся,
 прыўзынімаюць з грудзей сярэбраныя крыжыкі. Я ня
 веру ў жыццё пасля сьмерці, ва ўсе гэтыя падзем-
 ныя пераходы са штучным асьвятленьнем, карыстаю-
 чыся якімі можна выйсьці ў батанічна-камуністычны
 сад. Я ня веру ў працэдурны кабінэт Страшнага суду.
 Я ня веру ў сезонныя міграцыі душаў. Гэтаксама як я
 ня веру ў тое, што сьвет існаваў да мяне: ці мала чым
 вы там займаліся, пакуль я смактаў цыцку. Але я да-
 пускаю, што такая вера мае права ўвайсьці ў моду, на
 пэўных прамежках шляху — калі ровар трэба браць
 на рукі і несці ўгару, бы малое дзіця.

Рака або дрэва. Тут ёсьць і першае, і другое. Але
 больш за ўсё тут лавачак. Яны вырасьлі тут за ад-
 ну ноч, уздоўж ракі, і стаяць так густа і блізка ад-

на да адной, нібы пасажырскія крэслы ў салёне самалёта. Сьветла-зялёная фарба на іх ужо пасьпела дзе-нідзе аблупіцца. Пасажыры выкарыстоўваюць кожную шчыліну, каб пакінуць там скрутак абгорткі або трэснуты плястыкавы кубачак. На некаторых лавачках надпісы, гараджане прыходзяць сюды ня толькі са штопарамі. Рака марудна нясе за горад іхнія ўчорашнія позіркі на сваю чорную сьлізкую паверхню, некаторыя прыбівае да берагоў, дзе іх потым ужо не адрозьніш ад іншага сьмецця. Можна кінуць у ваду што-небудзь, ну хаця б гэты вась аскепак бутэлькі — рака не калыхнецца. Карацей, пекла: «навошта ў нас глядзіш, нібы ў люстэркі?» У гэтым горадзе рака толькі адна, і назва яе зусім не Арно; ды і наўрад ці яна куды-небудзь упадае. Дрэва там, дзе я стаю, таксама пакуль толькі адно. Затое старое: я чытаў, што яму ўжо за сто гадоў. Гэта дуб, вялізны, раскідзісты, таўстоўскі дуб, ня дуб нават, а такі сабе сапраўдны quercus, якому чаго толькі не давялося пабачыць за сваё жыццё. Кажуць, па час апошняй вайны на гэтым дубе вешалі партызанаў і падпольшчыкаў. Нават дзіўна, што яго не сьпілавалі ў канцы саракавых за калябарацыянізм.

Але, напэўна, дубу ўсё ж засталося мала. Неўзабаве тут вырастуць новыя дрэвы. Леваруч ад мяне пажоўклая трава, а на ёй у два рады выкапаныя ямінкі для саджанцаў. Кіраўніцтва сталіцы зьбіраецца заклаць тут Алею Пераможцаў, каб патрапіць густам вэтэранаў вайны. Можна палічыць, колькі тут павінна зьявіцца дрэўцаў: па дванаццаць з кожнага боку, такім чынам атрымліваем

дваццаць чатыры. Два тузіны дрэўцаў, якія вырастуць тут, каб нешта сымбалізаваць, калі тых, хто зразумее гэтую сымболіку, ужо ня будзе на сьвеце. Як гэта ўсё сумна, як нецікава глядзець на чорныя надмагільныя помнікі выкапанай зямлі побач зь ямінкамі, на складзеныя лапаты, на прагнілую драўляную сцэну, якая ўзвышаецца непадалёку і падобная да сьпісанага эшафота. Яшчэ перад ад'ездам я чытаў пра намер заклаьці гэтую алею, і вось калі ласка: у самы неспрыяльны для такіх справаў час яны ўсё ж вырашылі гэта ажыццявіць, і цяпер ня будзе дзе гуляць сабакам, якія мачыцца хацелі на любую сымболіку. Што да ракі, то ёй усё адно, міма чаго цячы. Яна самадастатковая, гэтая рака. Яшчэ некалькі адлюстраваньняў: піянеры, урачыстыя маршы, хрыплы гістэрычны голас старшыні гарадзкой вэтэранскай арганізацыі, кветкі, народныя гуляньні, салдацкая каша і франтавыя сто грамаў. Рацэ ўсё адно. Сьвяточныя прыгатаваньні амаль скончаныя. Відаць, праз пару тыдняў яны пасадзяць тут свае дрэўцы і сьпілуюць дуб, каб ня кідаў цені на маладняк.

Вось тут, каля гэтага парку, у пяціпавярховым доме, я і жыву.

* * *

Страх Адысэя: я ўваходзіў у пад'езд і ня мог пазбавіцца ад адчуваньня, што зараз мяне не пазнаюць. Вось я адмыкаю дзьверы, Лера выходзіць насустрэч мне са спальні, ненафарбаваная, у халаце, зь нячышчанымі зубамі і чарнатою пад вачыма, і няўцямна пазірае на маю фізіяномію. Ад яе ідзе

цяжкі, ачмуральны пах сну. «Мой муж у Гамоніі, — кажа яна падазроным голасам. — А вас я ня ведаю. Ішлі б вы адсюль, а то я зараз міліцыю выклічу». Вось яна зачыняе дзьверы ў мяне перад носам, я еду да сваіх бацькоў, да сваіх калег, еду ў родны горад, і ніхто не пазнае мяне. І тады я тэлефаную ў Гамонію — лічбы, лічбы, коды — міжнародны доступ, код краіны, код горада, код маёй рэальнасьці, — і я ж, менавіта я здымаю слухаўку і кажу насыцярожна самому сабе: «Алё, алё, алё», паўтараючы гэта з рознымі адценьнямі, ад надзеі да перапуду.

Першым, што я пабачыў, калі ўвайшоў у спальню, былі шырока расплюшчаныя вочы маёй жонкі. Яна, відаць, думала толькі што пра нешта важнае, і таму плеўка заклапочанасьці ня зьнікла зь яе вачэй нават тады, калі яна мяне заўважыла. А не заўважыць мяне было цяжка, я зайшоў у спальню менавіта так, як заходзяць да сябе дамоў, адкрыта і чакаючы ўбачыць пакой такім, якім яго калісьці пакінуў — бо я зайшоў у *сваю* спальню, а не ў чужую. Я трохі паўзіраўся ў гэтыя Лерыны вочы, у якіх заклапочанасьць пакрысе зьмянялася жахам, потым зірнуў ніжэй, на трохі абвіслыя, але яшчэ цалкам прывабныя грудзі, якія мерна пагойдваліся, як быццам віселі на дрэве. Вялікія ружовыя смочкі разглядалі прасыціну. Грала музыка, нешта чыста інструмэнтальнае, я й ня думаў, што маёй жонцы падабаюцца кампазыцыі, *дзе няма словаў*, адна музыка. На начным століку стаяла перапоўненая попельніца. На падлозе, акурат перада мной, валяўся Лерын халат. Сама Лера стаяла на каленях, ухапіўшыся рукамі за драўляны

край ложка, а ззаду над ёй працаваў, цяжка дыхаючы і заплюшчыўшы вочы, нейкі незнаёмы мне го-лы мужык. Увогуле, клясычная сытуацыя. З прачы-ненай шафы на мяне вінавата глядзелі мае майткі і шкарпэткі. Мая піжама таксама аказалася яму завялікая. А вось жонка якраз. Яны спыніліся.

— Лерачка, а можна... Можна я ў іншую дзірачку? — не расплюшчваючы вачэй, прамовіў мужык нечака-на тоненькім, дзіцячым галаском. Напэўна, ён думаў, што ён вельмі пяшчотны, гэты дзядзька. — Ну, Ле-рачка, ну пушок, ну калі ласачка...

— Не, — сказаў я. — Лепш ня трэба. Доктар сказаў, у яе падазрэньне на гемарой.

Ён расплюшчыў вочы, тут жа адварнуўся і імгненна зьлез зь Леры, нібы малодшы супрацоўнік з дырэктарскага крэсла. Ён выглядаў вельмі недарэч-на са сваёй *палкай*, якая яшчэ нейкі час недаўменна тырчала ў пакоі, быццам тут сабраліся рабіць ра-монт. Лера паднялася, надзела халат і села на лож-ку, ня зводзячы зь мяне зацікаўленага, халоднага позірку. Мужык мітусьліва адзяваўся: перш-наперш ён нацягнуў нагавіцы, і на твары яго зьявілася палёг-ка, ён нават паспрабаваў нешта сказаць; потым ён, аднак, заўважыў свае майткі, якія ляжалі пад начным столікам — каб дабрацца туды, ён мусіў прайсьці паўз мяне, ён і паспрабаваў гэта зрабіць, але зірнуў на мой суворы твар і перадумаў, разгублена стоя-чы ля шафы; урэшце ён уздыхнуў і палез праз ло-жак, на якім яшчэ не разгладзіліся ўмятасьці ад Ле-рыных каленяў, ложка зарыпеў, так знаёма і родна, што ў мяне зашчаміла недзе пад сэрцам. Але ў чрэс-

лах маіх шчаміла таксама. Сорамна прызнацца, аднак пабачанае мной відовішча, нягледзячы на ўсю сваю гнюснасьць, мяне амаль што ўзбудзіла; цяпер я ўжо пашкадаваў, што ня даў ім скончыць іхную потную справу.

Мужычонка (а ён сапраўды прайграваў мне ў габарытах) зноў зняў нагавіцы і ўзяўся за з такой цяжкасьцю здабытыя майткі. Дагэтуль я проста стаяў у проймах дзьвярэй і назіраў за імі, але цяпер ня вытрымаў. «Пачакайце», прамовіў я няўпэўнена, падыйшоў да мужычонкі і ўрэзаў яму наском чаравіка паміж голых ног. Ён пакорліва паваліўся на ложак і стаў, задыхаючыся, стагнаць, раз-пораз пазіраючы на мяне і быццам чакаючы, абмяжуюся я гэтым ці тое быў адно пачатак экзэкуцыі. Цікава, што здарылася б, калі б я засьпеў Леру з палюбоўнікам іншае камплекцыі і зь іншымі уяўленьнямі пра тое, як трэба рэагаваць у такіх выпадках. Мне пашанцавала; што можа быць прыніжальней, чым быць зьбітым палюбоўнікам сваёй жонкі, стаць ахвярай натуральнага адбору, які некаторыя жанчыны, пры пэўных абставінах, усё яшчэ лічаць галоўным крытэрам пры выбары партнёраў. Ну ды ладна.

Мая маленькая ўзнагарода гэтаму несамавітаму донхуяну, між тым, быццам бы ўключыла Леры мову: спачатку ціха, але пакрысе ўсё больш павышваючы голас (быццам мы зь ёй спрачаліся, чаго на-самрэч не было), яна завяла цалкам чаканую мной песьню: няўдачнік, казалла яна з шыпеньнем, у мяне з табой ніколі аргазму нармальнага не было, ты ня маеш ні машыны, ні грошай, ты мяне тутакі кінуў,

а сам, а сам, ты ня хочаш дзяцей, а вось Валянцін... Валянцін — вось, аказваецца, як яго звалі, гэтага донхуяна, зь якім мая жонка мела *аргазмы*. Среда шумного бала, случайно... Приемна пазнаёміцца: такі-растакі, перакладаю Гаўфа. А я Валянцін, трахаю вашу жонку. Ну і як? Ды вельма, вельма. А як там Гаўф? Гэта ня той, часам, Гаўф, які напісаў нешта пра ката? Не, гэта Гофман. Яшчэ порцыю пхивосты? З прыемнасьцю. Толькі не кладзіце занадта шмат рвачы, у мяне ад яе пякотка.

І тут, як гэта часта здараецца, у самы неспрыяльны момант зазваніў тэлефон. Давялося даць гэтым дваім шанец на паратунак і выйсьці ў перадапокой.

— А ваша жонка сказала, вы вернецесьа толькі праз тыдзень, — сказаў дзявочы голас. — Як добра, што вы ўжо дома.

— Ведаецца, я толькі што прыехаў, — прабурачэў я нецярпліва, і слухаўка пасьпешліва загаварыла:

— Я вяду ранішнюю праграму «Культасьвета» на першым канале Дзяржаўнага радыё. Мы бы хацелі запрасіць вас для інтэрвію, гэта праз два тыдні. Вы ж пераклалі Гаўса, вось пра гэта, уласна, і пагаворым. Згодныя? А восьмай я буду чакаць вас унізе, вы ж ведаецца, дзе радыё?

— У мяне яшчэ ніколі ня бралі інтэрвію, — прызнаўся я, пазіраючы ў расчыненыя дзьверы спальні, дзе гэтыя двое пра нешта спрачаліся. — Ну, згодны...

— І захапіце з сабой пераклад, было б добра пачытаць трошкі, хай слухачы ацэняць... Добра?

Я выйшаў на кухню, паклаў ногі на стол (чамусьці мне дужа захацелася гэта зрабіць) і выпіў залпам шклянку сьлівовіцы. Што я мог зрабіць яшчэ ў дадзенай сытуацыі? Зьверымся зь літаратурай, напрыклад. Можна было, як адзін з другарадных герояў Апулея, зачыніцца з Валянцінам у пакоі і адпомсьціць яму як сапраўдны старажытны грэк, то бок зрабіць зь ім тое ж, што ён хацеў здзейсьніць з маёй жонкай (а вось жа цікава, ці дазволіла б яна яму). Можна было пайсьці ў іншым накірунку і, як герой набокаўскага апавяданьня (сам чалавек падлаваты і пуставаты), выклікаць мужычка на дуэль. Скажам, прапанаваць яму памерацца сіламі на лапатах, якія ляжаць унізе ў двары. Або задушыць яго матузкамі, якія пакінуў мне Сімі. Або проста адлупцаваць гэтага раптоўнага Валянціна якой-небудзь *палкай*, бо ён цяпер у сапраўдным тупіку, і парнаграфічныя карты мы яму ўжо паказалі.

Яны тым часам пасьпешліва зьбіраліся ў суседнім пакоі, я чуў іхнае пыхценьне і прыглушаны мат Леры. Я закурыў і стаў глядзець у вакно. Там, за стандартным сталічным дваром, віднеўся дуб, а калі выцягнуць шыю, то можна было пабачыць сквэрык, і ямінкі пад саджанцы, і раку, і, трохі пазьней, дзьве чалавечыя істоты, мужчыну і жанчыну, якія ішлі і махалі рукамі. Потым яны на імгненьне спыніліся, мужчына ўдарыў жанчыну ў твар і пайшоў далей, а яна пабегла за ім — і бегла так ажно да стаянкі таксі.

* * *

Што робіць нармальны, сярэднестатыстычны мужчына ў такім становішчы, якім было маё? Нату-

ральна, п'е. І я запіў. Гэта было ня тое рамантычнае п'янства, якому я аддаваўся ў Гамоніі, з кнігамі, свечкамі, марамі і тым незвычайным покрывам на ўсіх навакольных рэчах, які бачаць адно алькаголікі; рэгуляванае і ўпарадкаванае п'янства, ня п'янства нават, а ўрачыстае *niçie*. Не, тут, у родным горадзе гэта было нястрымнае паглынаныне разнастайных айчынных напояў, з ванітамі, разбуральным галаўным бодем, смуродам, пустымі міскамі з акамянелымі недаедзенымі пяльменямі, п'янымі гістэрыкамі і неадвязнымі думкамі пра сьмерць, зь незнаёмымі мне людзьмі, якія ляжалі, сядзелі, рагаталі, лаяліся, біліся і мірыліся ў маёй кватэры; часам, гледзячы на іх у хвіліну прасьвятленьня, я з жахам думаў, што ня ведаю нікога зь іх, а яны начавалі ў мяне, лазілі па маім халадзільніку, па маіх шафах, і, што цікава, амаль не размаўлялі са мной. Калі я напіваўся, яны, наадварот, падаваліся мне наймілейшымі, гэтыя незнаёмыцы, і калі суседзі прыходзілі сварыцца, я гарача абараняў тых, хто моўчкі лыпаў каламутнымі вачыма ў мяне за сьпінай. У двары, калі я з маімі новымі сябрукамі ішоў цудоўным, сонечным, цёплым ранкам да крамы, на мяне глядзелі коса, але мне было ўсё адно, алькаголь клікаў мяне, алькаголь ратаваў мяне. Айчынныя напоі, як высветлілася, значна адрозьніваліся ад гаманійскіх: калі гаманійскія шнапсы прыемна прасьвідроўвалі ў маёй галаве тысячы маленькіх дзірачак, то ад напояў, якія прапаноўваў мне родны горад, галава разьліталася адразу, бы ад наўпроставага пападаньня артылерыйскага снарада. О, Гамонія, калі б я быў гаманітам, я б такса-

ма піў, сядзеў бы на Рэпэрбане ў якім-небудзь бары і ціхамірна жлукціў бы віскі пад выключаны тэлевізар (карцінка відавочна ўзятая з галівудзкіх фільмаў), а потым бы пайшоў да психатэрапэўта, запісаўся б у ананімныя алькаголікі. А тут ананімных алькаголікаў вакол хапала і так, яны сядзелі ў маёй кватэры і пілі за мой кошт, і кожны зь іх быў сам сабе психатэрапэўт.

Я зусім не чакаў, што здрада Леры так на мяне падзейнічае. Рэч была, відавочна, не ў каханьні, рэч была ў звычцы і, што самае галоўнае, у страце ўласнасьці. Я страціў уласнасьць, цёплую жонку разам з усімі аксэсуарамі, і таму адчуваў сябе прыніжаным. Ну, і вядома, прыніжэньне ад таго, што камусьці адалі перавагу перад табой, гэта заўжды балюча, будзь тое ў дзіцячым садку ці ў доме састарэлых. І, задаваў я сабе пытаньне ўсіх, каму калісьці здрадзілі: з кім, з кім, зь нейкім Валянцінам, плюгавай нікчэмнасьцю, што яна ў ім знайшла, што, *аргазмы*? Я недзе чуў, што вось такія, лысенькія, нізенькія, такія Дэні дэ Віта насамрэч часта бываюць сэксуальнымі гігантамі — прырода дапамагае ім кампэнсаваць рост і ўбогую камплекцыю з дапамогай сэксу. Што, яна мне дагэтуль помсыціць за той выпадак, калі я ўдарыў яе?.. Сам ня ведаю, што са мной тады адбылося, як мала мы ведаем пра саміх сябе, і беражы нас божа ад таго, каб даведацца пра ўсё, каб пазнаёмміцца з тым, хто жыве ў нас, на дне нас, у нашай цёмнай чалавечай глыбіні.

Але што там глыбіня, калі сьвет вакол мяне поўніўся ня меншымі дзівосамі. Наўкола гралі і ўспыхвалі дзіўныя фарбы, мае старыя знаёмыя,

ружовыя рускія зноўку танчылі свае карагоды ў фіялетавай імгле; ускочыўшы сярод ночы, пад радасныя галасы з кухні я пачынаў ціха выць, і тады, быццам у такт майму энку, па пакоі пачыналі кружляць белыя пухіры, такога малочна-атрутнага колеру, які я яшчэ ніколі ня бачыў, а па падлозе струменіла зялёная густая вадкасьць, яна выпаўзала з-пад дзвярэй лазьніцы і цякла да мяне, насуперак усім законам фізыкі ўздымаючыся на ложак — яе даводзілася вычэрпваць, бы ваду з чоўна. Адзін з маіх гасьцей неяк знайшоў бутэльку з залатым жуком і са сьмехам, што падаўся мне д'ябальскім, паспрабаваў яе адкаркаваць; «Не чапаць!» — закрычаў я дзіка і вырваў бутэльку ў яго з рук, а потым, калі ўсе захраплі, схаваў яе пад мокры матрас.

Я знаходзіў грошы ў самых нечаканых месцах: у сваіх чаравіках, пад пакамечанай газэтай, у якую загортвалі сушаную рыбу, на лавачцы, дзе яны ляжалі, накрытыя бутэлькай зь недапітым спрайтам, каб ня зьдзьмуў вецер; у кішэнях, на бальконе пад вафонам; аднойчы нават пад дрэвам, дзе я ўладкаваўся, каб справіць малую патрэбу, бо відавочна не пасьпяваў дамоў. Спадар ван Дрэйк не забываў пра мяне і пунктуальна дасылаў грошы акурат тады, калі яны сканчаліся. Пакрысе я навучыўся ўгадваць, дзе яны павінны ляжаць, і ўжо без сумневаў ішоў потым у заповітнае месца. Мае сабутэльнікі вельмі паважалі мяне і ганарыліся, што п'юць ня з кім-небудзь, а зь перакладчыкам.

Памятаю, як я, напіўшыся, патэлефанаваў у Гамонію — вырашыўшы пакаяцца перад фраў Габіхт.

Нумар альтэрсгайму я зьлёгкасьцю знайшоў у сеціве. «Габіхт? Адну хвілінку... Фраў Габіхт памерла во-сем дзён таму. Мне вельмі шкада». Я маўчаў і ня клаў слухаўку, у якой, мне здавалася, чуўся ціхі голас Штэльцэнштрасэ. Дзіўна, але слухаўка раптам сказала: «А вы часам не...?» і назвала маё прозьвішча. «Так, гэта я. Яна прасіла мне нешта перадаць перад... перад сьмерцю?» «Так», — слухаўка спакойна, быццам вялося пра нейкія статыстычныя лічбы, прадывавала яе пасланьне:

«Ідзі за жуком»

Я ня меў сілаў разьбірацца, што б гэта магло значыць

Неяк я, ужо п'яны, але яшчэ прытомны, даслаў мэйл майму сябру Сімі — дзіўным чынам пусты цыгарэтны пачак з накрэмзанай на ім адрэсай адшукаўся ў кішэнях. Гэта быў сьлязьлівы, блытаны ліст, у якім я апісаў усё, што са мной здарылася і прызнаваўся Сімі ў любові, я напісаў яму, што сумую па ім і няхай ён дашле мне хаця б адно слова ў адказ. Але Сімі не адказваў, і я ад тугі і расчараваньня пачаў піць з падвойным імпэтам. Я згубіў лік дням, мне здавалася, прайшло неверагодна шмат часу з таго моманту, як Лера сыйшла, але аднойчы ліловай раніцай зазваніў тэлефон, і, прынамсі, з тым, што сёньня за дзень, усё стала ясна.

* * *

— Вы яшчэ сьпіце? — сказала мне слухаўка пакрыўджана. — Ну нельга ж так, ну паслухайце...

Яна ледзь ня плакала, гэтая маладая журналістка.

— Ды ў нас гадзіна да этэру, нават ужо менш за гадзіну! Я вас тут ужо пятнаццаць хвілін чакаю, пропуск выпісала... Перадача зрываецца, ну паслухайце... А я ж хацела вам яшчэ радыё паказаць, такую экскурсію зладзіць...

— Прабачце, — прамармытаў я, ледзь варочаючы перапэцканымі нечым вуснамі. Мне было так моташна, як ніколі ў жыцьці. — Я зараз буду, таксі вазьму... Я зараз.

У пошуках апахмелкі я выйшаў на кухню. Там сядзелі некалькі цалкам бадзёрых, але не знаёмых мне асобаў і як бы нічога й не было цягнулі піва. Я пашарудзіў па сталё, па шафах, прабегся па пакоях, але апрача піва дома нічога не было.

— Тут учора бутэлька гарэлкі стаяла, — сказаў я незнаёмцам. — Дакладна памятаю. Непачатая.

— Дык гэта, прамовіў адзін. — Дык гэта.

Астатнія апусьцілі вочы.

— Дзе яна?

— Хто?

— Бутэлька?

— Дык гэта, — паўтарыў дзядзька пасья кароткага роздуму і зьбянтэжана апусьціў вочы. — Дык... Выпілі.

— А ну піздуйце адсюль, — сказаў я, трымаючыся за лоб. — Каб ня бачыў больш вас тут, мудакі.

— Дык гэта, сказаў дзядзька. Ты канчай так, Гафа. Нехарашо так з пацанамі.

— Які я табе Гафа?

Яны, здаць, лічылі мяне занадта інтэлігентным, але я хутка даказаў ім, што гэта не зусім так, прынес малаток і з асалодай зьнішчыў прывезены з Гамоніі куфаль, той самы, зь якога гэты да глыбіні пакрыўджаны ў самых лепшых пачуццях дзядзька піў маё піва. Высакароднае панства нехаця паднялося і пабрыло да дзвярэй. Відавочна, я забіў нечую мару пра рай. А людзі ж два тыдні жылі з адчуваньнем цуду, ставіліся да мяне як да бога. Хістаючыся, я пайшоў у лазьніцу і выліў на сябе ядро халоднай вады — здаецца, палягчала. Выклікаў па тэлефоне таксі, выбег, сеў у машыну — на павароце давялося вылезці і зноў падняцца дамоў: я прыгадаў, што ў мяне прасілі захапіць пераклад, і цяпер ледзь адшукаў усе тыя пакамечаныя лісткі, на якія я раздрукоўваў яго яшчэ ў Гамоніі.

Яна была непрыгожая, гэтая журналістка, пуставаценькія вочкі зірнулі на маю распухлую фізіяномію са здзіўленьнем і тут адварнуліся, вялікія, не чапаныя яшчэ, відаць, нікім грудзі падняліся і апусьціліся. Каго я тут сапраўды зацікавіў, дык гэта мянта, што дзяжурыв на ўваходзе, ён хацеў мне нешта сказаць, ды перадумаў. Мы падняліся на ліфце, кабіна якога адразу ж адчула на сабе, колькі вогненых напояў грэлі мяне за гэтыя два тыдні. Журналістка мужна цярпела. У калідорах ніхто не звяртаў на мяне ўвагі, тут, відавочна, і не такое назіралі. Я папрасіў у журналісткі вады, і яна спагадліва прынесла мне цэлую бутэльку. «Вы захапілі з сабой тое, што я прасіла?» Я кіўнуў, і яна супакоена выдыхнула. Міма

праблягалі самыя розныя людзі, і многія спыняліся, каб перакінуцца з маёй журналістачкай парай словаў, а са мной ніхто нават не вітаўся. Атмасфэра ўсеагульнай заклапочанасьці панавала тут, і мой погляд міжволі шукаў на сьценах знакаміты плякат «Таварыш! Будзь льяканічны! Сваім візітам ты замінаеш занятаму чалавеку». Я адпрасіўся ў прыбіральню, дзе мяне грунтоўна, як у чыстцы, званітавала, і жыцьцё адразу ж падалося мне не такім ужо кепскім. Аднак пачатак інтэрвію мне не спадабаўся. Журналістачка прадставіла мяне сваім слухачам і пачалося:

— Распавядзіце, калі ласка, над чым вы працавалі ў Гамбургерску?

— Э-э-э, — сказаў я асьцярожна. — Э-э-э...

Яна падбадзёрыла мяне адчайным мірганьнем вачэй.

— Э-э-э... Трэба сказаць, Гамбург — састарэлая назва, — сказаў я. — Цяпер гэты востраў называецца Гамонія. Я працаваў там над перакладам казкі «Халоднае сэрца» на беларускую мову. А трапіў я туды на запрашэньне...

Тут я зразумеў, што ня памятаю, як называлася арганізацыя, якую ўзначальваў спадар ван Дрэйк, і гучна прамовіў:

— ...на запрашэньне фонду «Das-kalte-Herz»-Stiftung. Фонд ставіць перад сабой задачу перакласьці гэты твор на ўсе без выключэньня мовы плянэты. Гонар перастварыць шэдэўр на нашу мову выпаў мне. Дарэчы, фонд плянуе выданьне вялікай анталёгіі, дзе будуць сабраныя пераклады «Халоднага сэрца», выкананыя ягонымі стыпэндэнтамі.

— Ну добра, — не адставала журналістка. — Але я хацела задаць вам вось якое пытаньне. Скажыце: вось чаму менавіта Гаўс? Чаму менавіта гэты матэматык, які, як мы толькі што высветлілі, быў яшчэ і сусьветна вядомым казачнікам? Усе мы ведаем і любім пасьяваенную нямецкую літаратуру, Ганну Зэггерсон, Рудольфа Штрытэнмаера, Гюнтэра дэ Бройля і іншых майстроў пяра. Іх творчасць актуальная і дагэтуль. І тут — казка, напісаная матэматыкам. Вы захапляецеся матэматыкай?

— Мне здаецца, «Халоднае сэрца» застаецца актуальным дагэтуль, — хрыпла сказаў я, трохі агаломшаны. — А пасьяваенная нямецкая літаратура зьяўляецца натуральным працягам традыцый дзевятнацатага стагодзьдзя. У гэтай казцы дабро перамагае зло. Вечная тэма, цудоўна ўвасобленая вялікім майстрам.

— А што вы скажаце наконт матэматыкі?

— Думаю, аўтар «Халоднага сэрца» някепска яе ведаў, — выціснуў я зь сябе, пачынаючы злавацца. — Што да мяне, то мая мама працуе настаўніцай матэматыкі.

— Як цікава! — усклікнула вядучая зь непадробным інтарэсам. — Здаецца, мы вас выкрылі (яна засьмялася — як па мне, дык занадта звонка для живога этэру). Скажыце, вось мне здаецца, што літаратура дзевятнацатага стагодзьдзя трохі, як бы гэта скажаць, панылая, нецікавая, і сучасны чытач не разумее яе. Як вы думаеце, ці будзе творчасць Карла Гаўса запатрабаваная беларускім чытачом?

— Калі перанесьці сюжэт гэтай казкі на нацыянальную глебу і перакласьці яе на расейскую мову,

то, безумоўна, у гэтай казкі ёсьць усе шанцы стаць бэстсэлерам, — сказаў я раздражнёна. — Але гэтага я рабіць ня буду. Гэта значыла б апаганіць памяць вялікага чалавека і пазьдзекавацца са скарбу сусьветнай літаратуры. «Халоднае сэрца» — шэдэўр, бо ён стаіць па-за часам і актуальнасьцю. Да таго ж гэта ўзор такога стылю, які недаступны сучасным аўтарам.

— Скажыце, а што было самым цяжкім у вашай працы, там, у Гуммібэрску?

— Мае нямецкія калегі забясьпечылі мяне ўсім неабходным для працы, я меў такія ўмовы, пра якія нашы перакладчыкі, на жаль, могуць адно марыць.

— Ну а ўсё-такі? Я думаю, нашым слухачам ня церпіцца хаця б адным вокам зазірнуць на, так бы мовіць, перакладчыцкую кухню!

— Э-э-э... Ну, матэматычныя формулы, вядома ж, — сказаў я помсьліва. — У Вільгельма... прабачце, у Карла Гаўса шмат формул у тэксьце, і таму мне давалося папацець.

— Можа, зьвернецца па дапамогу да мамы? — вядучая шчасьліва засьмяялася, задаволеная сваім тупым жартам. Я таксама ветліва парохкаў пару сэкундаў у мікрафон.

— А вось цікава: ці выйдзе ваш пераклад у якім-небудзь беларускім выданьні? У часопісе, напрыклад? Я думаю, гэта абавязкова павінна адбыцца.

— Ну, я быў бы ня супраць. Разумеете, я толькі што вярнуўся...

— Скажыце, вось Карл Гаўс пражыў такое доўгае жыцьцё... — перапыніла яна мяне. — Як вы лічыце,

шмат у «Халодным сэрцы» аўтабіяграфічнага? Памойму, гэта так цудоўна, калі аўтар укладае ў свае творы што-небудзь такое... аўтабіяграфічненькае...

— Ну, так, аўтар «Халоднага сэрца» пражыў дваццаць пяць гадоў, гэта, безумоўна, рэкордадоўгажыхарства сярод пісьменьнікаў, — панесла мяне, але яна ня слухала, жэстамі перамаўляючыся з кімсьці, хто сядзеў у куце памяшканьня. Ёй паказалі на гадзіннік, і яна павярнулася да мяне:

— А цяпер папрасім нашага дарагога госьця зачытаць нам урывак з твора, які ён пераклаў. Калі ласка.

Я нехаця разгарнуў свае лісточкі і не паверыў сваім вачам. Гэта была катастрофа. Я ўзяў ня той тэкст! Больш за тое, тэкст, які я захапіў з сабой, менш за ўсё пасаваў жывому этэру. Знакамі я спрабаваў паказаць гэтай ідыётцы, што не магу чытаць, але яна рабіла вялікія вочы і ўмольна паказвала мне на гадзіннік. Што заставалася рабіць? Я адкашляўся і пачаў:

— «Бацька мой быў адказным дзяржаўным чыноўнікам, маці вяла хатнюю гаспадарку, раўнамерна дзялячы сваю любоў паміж усімі намі, яе дзецьмі. Вельмі няшмат засталася ў маёй памяці з тых часоў. Неўзабаве мой бацька павінен быў пакінуць памежны гарадок, які ён пасьпеў палюбіць, і перасяліцца ў Пасаў.

Лёс тагачаснага аўстрыйскага мытнага чыноўніка часта азначаў вандроўнае жыцьцё. Хутка бацька зноў вымушаны быў перасяліцца, на гэты раз у Лінц. Там ён перайшоў на пэнсію. Вядома ж, гэта ня значыла, што стары атрымаў нарэшце спакой. Як сын дробнага землеўладальніка, ён замалада ня меў асабліва спа-

койнага жыцця. Бацьку не было яшчэ трынаццаці гадоў, калі яму ўпершыню давялося пакінуць радзіму. Насуперак перасьцярозе дасьведчаных землякоў, ён выправіўся ў Вену, каб вывучаць там рамяство. Цяжка чалавеку з правізіяй на тры гульдэны выпраўляцца наўздагад бязь ясных надзеяў і цьвёрдых мэтаў. Калі яму споўнілася сямнаццаць, ён здаў іспыт на падмайстра, але ня быў задаволены, нават наадварот. Гады беднасьці, выпрабаваньняў і няшчасьцяў умацавалі яго ў перакананьні адмовіцца ад рамесьніцтва і паспрабаваць дасягнуць чагосьці больш высокага. Калі ў мінулыя часы ў вёсцы ягоным ідэалам было стаць сьвятаром, то цяпер, калі ягоныя далягяды ў вялікім горадзе значна пашырыліся, ён марыў пра пасаду дзяржаўнага чыноўніка. З усёй учэпістасьцю і настойлівасьцю, выкаванымі нэндзай і смуткам ужо ў дзяцінстве, сямнаццацігадовы юнак стаў упарта дабівацца сваёй мэты і — стаў чыноўнікам. На тое, каб дасягнуць яе, бацька патраціў цэлыя дваццаць тры гады. Абяцаньне, якое ён даў сабе ў жыцці, — не вяртацца ў родную вёску раней, чым ён стане «чалавекам» — было цяпер выкананае.

Ён дасягнуў мэты. Аднак у роднай вёсцы, адкуль бацька сыйшоў яшчэ хлопчыкам, ужо ніхто ня памятаў яго, а сама вёска стала для яго чужой...»

— Выдатна, — сказала вядучая нецярпліва, — якая цудоўная беларуская мова, які цудоўны прыклад мастацкай прозы! А цяпер падзякуем нашаму госьцю за гэтую... гэтае цікавае інтэрвію і ня менш цікавае чытаньне, і пажадаем яму творчых посьпехаў і далейшай

плённай працы на карысьць беларуска-нямецкага культурнага абмену!

— Ну што ж вы? — казалася, усміхаючыся, вядучая, калі праводзіла мяне ўніз. — Мы чакалі ад вас вастрэйшай, эспэранта, а вы? А яшчэ малады перакладчык называецца... Я думала, вы сьмялейшы! Гэта ж быў мой першы жывы этэр. Занадта гладзенька атрымалася...

Але калі мы разьвіталіся, я пабачыў у яе вачох непадробную задаволенасьць.

* * *

Гэтае бязглуздае, а ў чымсьці нават і небясьпечнае інтэрвію, як ні дзіўна, паспрыяла таму, што я зноў узяўся за працу. Перачытаўшы свой пераклад, а дакладней, тое, што пасьпеў зрабіць у Гамоніі, я застаўся незадаволены. Становішча сапраўды вымагала *новага жыцьця*, і я быў поўны рашучасьці яго пачаць. Мяне акружалі старыя рэчы, старыя звычкі, старыя знаёмствы; абстаноўка кватэры непрыемна нагадвала пра Леру. Таму, не абмежаваны ў грошых, я замовіў сабе праз інтэрнэт даволі дарагі і надзейны ноўтбук і стаў рыхтавацца да змаганьня. Я выбіраў яго, як іншыя выбіраюць машыну: гадзінамі разглядаў выявы, параўноўваў характарыстыкі і, як аўтамабілістаў турбуе пытаньне, колькі будзе *жэрці* іхнае будучае аўто, такія мяне хвалявала галоўная тэхнічная характарыстыка ноўтбука — колькі ён адкусіць ад майго жыцьця: бо жыць мне хацелася. Сыход Леры даў мне поўную свабоду; цвярозы лад

жыцця, на карысьць якога я зрабіў выбар, адкрываў неверагодныя магчымасьці. Новае жыццё было не за гарамі. Ноўтбук хутка прыехаў, я сачыў праз акно за ягоным уступленьнем у мае ўладаньні: рабы хлапчук прайшоў міма майго занесенага лістотай фольксвагена, не падазраючы, што ўладальнік гэтай машыны здольны замовіць сабе такую дарагую цацку. І вось ён стаяў перада мной, гэты апарат, як гатовы да выкананьня жаданьняў джын. Я ўздыхнуў і зрабіў самае бессэнсоўнае, што вымушаны рабіць любы перакладчык — напісаў чорным па беламу: Вільгельм Гаўф. Халоднае сэрца. Казка.

Арганізаваць сваю працу я цяпер мог па-гаманійску. Я ішоў да ракі, дзе чакала свайго нараджэньня Алея Пераможцаў (за гэты час ямінкі, падрыхтаваныя для саджанцаў, пасьпелі асесьці, і ў іх стаяла вада, а лапаты непадалёку пачалі пакрывацца іржой). Рака не зьвярталася на мяне ўвагі. Я садзіўся на лавачку, пасьцяліўшы на яе поліэтыленавы пакет, уздыхаў, пазіраючы на дуб і шукаючы ў яго блаславеньня, і браўся за пераклад. Сонца мне з кожным днём даставалася ўсё меней. Часам я бачыў сваіх старых знаёмцаў, якіх так шчодро паіў і карміў адразу па сваім вяртаньні дамоў: яны ўзьнікалі мэтраў за сто ад мяне і бліжэй не падыходзілі, пахітваючы галовамі і разьліваючы па плястмасавых кубачках сваё карычневае зелье; некалькі разоў я, што праўда, заўважаў іхныя позіркі, скіраваныя ў мой бок — адчуваў я сябе пры гэтым няўтульна, але цьвёрда вырашыў трымацца.

Галоўная тэхнічная праблема заставалася ў вершыках, якія адыгрываюць у гэтай пракля-

тай казцы такую важную ролю. Я сапраўды думаў знайсці якога-небудзь *прафэсійнага* паэта, які б за ўмераную ці няўмераную плату зрымаваў бы ўсё гэта як мага больш прыстойна. Паэт быў патрэбны мне, як сантэхнік. Але варта было ўсё ж паспрабаваць спачатку самому. І я днямі сядзеў над гэтымі чатырохрадкоўямі, на выгляд такім простымі, але на-самрэч бясконца загадкавымі. Як, як можна было перакласці іх, каб яны не нагадвалі ні санэты Купалы, ні грамадзянскую лірыку Куляшова? Часам мне здавалася, што мова не дае мне такіх магчымасцяў. Я спрабаваў зрабіць гэта наогул без рымы:

*О, уладар незлічоных скарбаў,
Што хаваюцца між зялёных ялін,
Шмат стагодзьдзяў ты живеш тут
І табе належыць увесь гэты лес.
Толькі таму, хто нарадзіўся ў нядзелю,
Дазволена цябе ўбачыць.*

Суха, тупа і нецікава. Ніякага рамантызму. Без рымы гэта не гучала, як ні круці. І тады я стаў рымаваць:

*Высокіх дрэваў ты ўладар,
Пільнуеш скарб лясны,
Табе належыць спрэс гушчар,
А ўбачыць твой таемны твар...*

Тут мяне выключала, і я пачынаў нанова:

*Вялікіх скарбаў уладар,
Спрадвек ты тут сядзіш,
І скрозь, дзе шэпча нам гушчар,
З-за дрэў на нас глядзіш.
Хто ў нядзелю быў народжаны —
Цябе пабачыць зможа ён.*

Не, нешта ня тое. Нескладуха, як казалі мая бабуля. І я біўся і біўся над гэтымі загадкавымі вершыкамі:

*Толькі народжаны ў нядзелю
Цябе пабачыць, дабрадзею.*

Гэты «дабрадзею» мяне раззлаваў, я выкурыў запар чатыры цыгарэты і выдаў наступнае:

*Вялікіх скарбаў уладар,
Нябачны між ялін,
Тут твой палац — лясны гушчар...*

Гэта, здаецца, атрымалася няблага. І я біўся і біўся над маленькім чатырохрадкоўем, якое здавалася мне ў Гамоніі амаль прымітыўным. Трэба сказаць, што я нікому не прызнаваўся пакуль, што мой пераклад знаходзіцца ў стане бруднага чарнавіка і што да апошніх кропкі мне яшчэ працаваць і працаваць: як пешкі ісьці адсюль да Гамоніі. Таму мне было някавата, калі ў наступны панядзелак мне патэлефанаваў рэдактар аднаго з часопісаў і сказаў з інтанацыямі беларускага блогера:

— Слышаў, слышаў... Начуты. Што ж вы нам нічога не нясеце? Паставім на дзякабар, у сьнежаньскі нумар. Пераклады нам очынна дажа нужны.

Заручыўшыся маёй няўпэўненай згодай, ён стаў блытана выбачацца за тое, што перакладчыкам іхны часопіс ганарар ня плаціць. Павісшы на магутнай шыі дзяржавы, ён і самым знакамітым аўтарам не плаціў, гэты часопіс, ня тое што нікому не вядомым перакладчыкам, дарма што імя ў часопіса, наколькі я зразумеў, было не апошняе ў тутэйшым літаратурным лесе. Астатняе зь ягонных сумбурных апраўданьняў я прапусьціў міма вушэй.

«Нябачны між ялін... Тут твой палац...»

* * *

Ня ведаю, як вы, а я належу да тых людзей, якія, пачуўшы званок у дзьверы сваёй кватэры, нэрвова ўздрыгваюць і стараюцца жыць далей так, нібыта нічога не адбылося. Напрыклад, пераварочваюцца на другі бок і з галавой накрываюцца коўдрай. Але той, хто званіў зараз у мае дзьверы, таксама быў упарты. Выпіў бы я ўчора трохі больш, ён бы так і сыйшоў ні з чым. Аднак гэты казёл усё званіў і званіў, амаль бесьперапынна, быццам граў на маім дзвярным званку «Пячору горнага караля» Грыга. Быць такім настойлівым мог толькі чалавек, які цьвёрда ведаў, што я дома. Я падыйшоў да дзвярэй, зірнуў у вочка, пабачыў там нейкае выродлівае і юрлівае аднаклетачнае (ва ўсіх твараў, на якія глядзіш у вочка дзвярэй, такі выраз, быццам яны лезуць да цябе цалавацца) і адчыніў. Са зразумелых прычынаў мне ня варта было

баяцца рабунку, і таму я мог дазволіць сабе быць бесклапотным.

Я ніколі ў жыцці яго ня бачыў, але пазнаў адразу. Ён выглядаў абсалютна гэтак жа, якім я сабе яго ўяўляў: крышкі бутэрброда ў сівой барадзе з жоўтымі падпалінамі, лысіна і зашмальцаваны пінжак, які падзрона тырчэў у тым месцы, дзе ў мяне калісьці было сэрца. Ён маркотна назваў сваё імя, і я адразу забыў яго. Для мяне ён заўжды, з таго часу як я вырашыў перакласьці Гаўфа, быў Чалавекам без імя; не, імя ў яго было, страшнае і дакорлівае: Энтузіяст.

Ён прайшоў, кульгаючы як доктар Хаўз бяз *палкі*, у кухню, але садзіцца ня стаў: замёр на сярэдзіне пакоя і стаў глядзець на мяне моўчкі і з пагардай. Гэта была пагарда пакутніка да львоў. Я зь цікавасьцю назіраў за ім, думваючы, колькі яму даць: пяцьсот эўра ці адразу тысячу. Але ж не зразумее, сабака, падумае, што я хачу яго купіць.

— Скажыце самі: добры ваш пераклад? — спытаў ён нарэшце голасам Майстра, які размаўляе з паэтам Бяздомным. Гэта быў трагічны, высакародны голас упэўненага ў сваім дары чалавека. Не, хлушу: гэта быў убогі голас пакрыўджанай пасрэднасьці.

— Жахлівы, — сказаў я. У запlechніку Энтузіяста задаволеная дзвяхнулі пустыя бутэльнікі. — А ваш?

Ён памаўчаў, зь нянавісьцю гледзячы на мой стол, дзе ляжалі, як успацелыя целы пасья начное оргіі, рэшткі ўчорашняй вячэры.

«Я аддаў чатыры гады жыцця на гэтую справу», — прамовіў нарэшце Энтузіяст і жаласьліва бліснуў вачыма. Я гатовы быў ісьці ў заклад, што

ў ягоных кішэнях ляжалі падабраныя ім на маёй лесьвічнай пляцоўцы недапалкі. Наверсе жыў адзін дзядзька, які чамусьці заўжды закурваў перад тым як увайсці ў пад'езд і не пасьпяваў выкурыць цыгарэту цалкам, пакуль падымаўся да сябе. У Энтузіяста сёньня была багатая здабыча, таму яму было чым сябе сцешыць пасья таго, як я яго выпру са свайго жылла. Мне не было шкада яго, ні каліўца. Я ўключыў тэлевізар, там якраз пачаліся гэтыя немагчымыя навіны. Культуру мы ўжо прапусьцілі, пачаўся спорт.

— Я адшліфаваў свой пераклад да апошняе... — заныў ён, але я замахаў рукамі:

— Цішэй, пачакайце! Чулі, флібусьцеры прыедуць праз пару тыдняў. З нашымі гуляць. Кубак Інтэртота.

— Якія флібусьцеры?

— Гэта футбольны клуб з Гамоніі. Эх вы, знаўца!

Ён замаўчаў, а потым стаў калупацца ў носе. «Чатыры гады», — прашаптаў Энтузіяст і заплюшчыў вочы.

— Чатыры гады... — паўтарыў ён і нечакана заплакаў. — Гэта самы дакладны пераклад «Халоднага сэрца», які можа быць. Ён ня горшы за расейскі! Я шмат чым ахвяраваў дзеля яго. Я... Мяне паўсюль гоняць, мяне ганьбяць, але я ня страціў веры ў чалавецтва! Як я перакладаў! У якіх умовах! У мяне трагічнае жыццё, па якім можна пісаць раман. Хочаце, раскажу? Гадоў так сем таму ў мяне была сувязь з адной жанчынай...

— Не, — сказаў я. — Нецікава.

— Ды адкуль ты такі ўзяўся! — закрычаў раптам Энтузіяст, схопіўшыся за ручку маёй лядоўні. — Ча-

му ты вырашыў, што можаш ламаць вежу? Каб ламаць вежу, трэба досьвед і моц! Досьвед і моц! Чым ты ахвяраваў, каб брацца за гэтую справу? Прафанатар! Навошта ты стаў на маёй дарозе? Чаму, чаму? Толькі таму, што ты маеш кампутар? А я на пішучай машынцы бязь літары «ы», галодны, пры месячным сьвятле, бо электрычнасьць у мяне яшчэ пазалетаь адключылі, а часьцей, часьцей: ад рукі, ад рукі!..

— У мяне таксама жонка сышла, — сказаў я. — Я таксама цяпер збольшага ад рукі, ад рукі. Але калі мы разам з вамі зараз пачнем ад рукі — гэта ўжо будзе... Суаўтарства. На руках ад гэтага валасы растуць, чулі?

— Ты скраў у мяне ўсё, усё! — працягваў тым часам Энтузіяст крычаць пра сваю кантузію. — Ты скраў у мяне ня толькі славу, ты сьпёр у мяне душу! Мне сорак пяць, і...

Я паставіў імбрык на пліту і нацягнуў джынсы.

— Не паверыце, але разумею вашу рэўнасьць, — сказаў я. — Я таксама не люблю, калі чужыя перакладаюць нешта, што даспадобы мне. Я нават часам ненавіджу тых, хто проста чытае мае любімыя кнігі. Бо раўнуу! Так, так! Калі ж узяць на веру існаваньне нашага любоўнага трохкутніка: я, вы і казка Гаўфа, то, прабачце, з майго гледзішча я тут неаспрэчна — законны муж, а вы — немалады і палітычна няграматы спакушальнік чужых жанок. Такія справы.

Ён сеў, забіты, і стаў панура слухаць, як я сёрбаю гарбату.

— Усё, — сказаў ён раптам. — Я пайду! Ня трэба! Нічога ня трэба! Сьвет несправядлівы, а вы, маладыя, такія жорсткія! Мой лёс, напэўна, у тым, каб...

Ён і праўда падскочыў і пайшоў да дзвьярэй. Як я і думаў, ён адразу ж вярнуўся і палез сваімі бруднымі пальцамі сабе ў сэрца.

— Вось! — усклікнуў ён. — Гэта яно! Дас кальтэ Гэрц! Бярыце, карыстайцеся! Глядзіце: я абыйдуся і бяз славы! Нашчадкі ацэняць.

Мне хацелася нешта яму сказаць, але я стрымаўся. Ён паклаў зашмальцаваныя старонкі на стол, вочы яго гарэлі. Почырк у Энтузіяста быў каліграфічны, почырк стараннага школьніка, які праваліўся на ўступных іспытах ва ўніверсытэт.

— Можаце выкінуць гэта на сьметнік! Або спаліць! — сказаў Энтузіяст велічна і пайшоў да дзвьярэй, бакавым зрокам пазіраючы ці то на мяне, ці то на нашчадкаў. Ягоныя крокі цяжка зарыпелі ў калідоры. Я ўсьміхаўся, я быў упэўнены, што ён зноў вернецца. Але ён не вярнуўся.

* * *

Гэты даўбаёб скраў у мяне жука. Пракляты энтузіяст, горда пакідаючы маю кватэру, скраў майго чароўнага залатога жука ў адмысловай бутэльцы. Таго самага жука ў бутэльцы, якога я, у сваю чаргу, сьпіянэрыў у фразе Габіхт. Я заўважыў яго зьнікненьне толькі ўвечары таго дня, калі Энтузіяст наведаў мяне ў маім бярлогу. А я ўжо амаль пачаў паважаць гэтага лысага зануду! Відаць, па дарозе да дзвьярэй пакутніку захацелася трохі аблегчыць свой крыж. Што ж, мне заставалася толькі спадзявацца на тое, што жук не прынясе Энтузіясту шчасьця.

Пераклад Энтузіяста я паклаў на лядоўню, вырашыўшы ўсё ж паглядзець яго, калі будзе час. Бо

і прыкрасьць ад гэтага нахабнага крадзяжу, і злосьць на тое, што мая ўласная ўпартая праца ніяк не дае плёну (да канца яшчэ было так далёка, а цьмяных месцаў так шмат! І гэты вершык, халера на яго!) — усё адсунулася для мяне на другі плян. Бо ў адзін цудоўны момант у кватэры зазваніў тэлефон і голасам майго дарагога сябра Сімі загэргетаў пра тое, што ён тэрмінова чакае мяне ў сябе на выспах! Таму я быў заняты па горла. Мне трэба было ехаць у Маскву па візу — інтарэсы Рэспублікі Мбісакі там прадстаўлялі Фіджы, мне трэба было за колькі дзён зрабіць усе прышчэпкі, знайсці для сябе пробкавы шлем (мара калянізатарскага дзяцінства) і касцюм для падводнага плаваньня, а таксама адшукаць такія плаўкі, у якіх я адчуваў бы сябе ўпэўнена. Як высветлілася, самым складаным быў апошні пункт: усе плаўкі прыдатнай формы былі нейкіх пеўнікавых колераў, а ўсе няпеўнікавыя плаўкі больш нагадвалі сямейныя майткі — я ведаю, мне цяжка дагадзіць. Але ўрэшце я вырашыў, што ў плаўках я буду плаваць у межах Атлянтычнага басэйну. У акіяне, пасярод якога жыў хвастаед Сімі, купацца трэба было толькі голым, як малады бог, як сонцападобны Міклуха, як благодатны і выкшталцоны Маклай. І яшчэ мне хацелася загарэць да чарнаты, да абвугленасці, да чакальнага зьзяньня — толькі потым, па сваім вяртаньні ў родны горад, я зразумеў, што гэтае жаданьне было прадыхтаванае той самай прагай абнаўленьня, якая пачала мучыць мяне яшчэ ў Гамоніі. Прагай новага, шчаслівага жыцьця. Прагай ачышчальнага панядзелка.

Празь некалькі дзён, дажджлівым змрочным вечарам я выехаў на цягніку ў Маскву. Там, у бруднай, падобнай на занядбанае бамбасховішча імперскай сталіцы я не без проблемаў дабраўся да аэрапорту, дзе мяне адразу ж арыштавалі за тое, што мая барада, якую я адпусціў некалькі тыдняў таму, перавысіла нейкія там іхныя стандарты. Давялося сядзець у пастарунку і некалькі гадзін даводзіць чысьціню свайго расавага паходжаньня. Чэрап мне мераў нейкі копзь нездаровым румянцам на пульхных шчоках, ад злоўжываньня гераінам у яго дваілася ўваччу: што-разу, калі ён прыкладваў лінейку да маёй галавы, у яго атрымліваліся розныя вынікі. Ён мацюгаўся і прыкладваў лінейку зноў і зноў, але нешта ня складалася. Давялося заплаціць яму, каб ён адчапіўся — інакш я проста не паспеў бы на самалёт.

Я ўжо згадваў, што пазьбягаю авіяпералётаў, але тут у мяне не было іншага выйсьця. Цягнікі ня ходзяць да Рэспублікі Мбісакі. І аўтобусы ня ходзяць. Падарожжа ператварылася ў кашмар. Амаль цэлы дзень мне давялося пражыць у самалётах і аэрапортах. І што з таго, што я замаўляў квітку далей ад акна: ён усё адно навальваўся на мяне, гэты чортаў ілюмінатар, агромністы бы раздзьмутае, ненасытнае дзвярное вочка, якое лезе да цябе цалавацца, п'яная пыса ачмурэлага, прыніжанага чалавечым нахабствам сьвету. Я сядзеў, адной рукой закрываючы рот, а другой вочы, і ўсё адно адчуваў сваім здранцвёлым брухам тую пустэчу, якая зьвінела над намі. Каб падбадзёрыць самога сябе, я раз-пораз сьпяваў пад нос:

*Слаўны горад Ротэрдам!
Да халеры грошай там!
Да халеры грошай...*

Белыя Шварцвальды пад намі, штопраўда, зачароўвалі. Аднак на мяне гэта дзейнічала толькі першыя пару гадзінаў палёту. Я спрабаваў думаць пра пераклад, але ў самалёце мая галава адмаўлялася верыць у існаваньне на сьвеце нямецкіх казак. Рэальным быў толькі гэты салён самалёта, па якім бясшумна праносіліся сыцюардэсы. Я суцяшаў сябе тым, што мы цудоўна папрацуем зь Сіні, калі я дабяруся да яго, а не знайду свой бясслаўны канец на дне вунь той пустэльні. Аэрапорты давалі часовую перадышку, але пасья іхнае прахалоды і іхнае ўпэўненае глебы пад нагамі яшчэ больш брыдка было лезьці па жалезных трапах у чэрава наступнага белага монстра. Зрэшты, мяне званітавала ўсяго толькі тройчы — я чакаў горшага. Урэшце я, канчаткова страціўшы веру ў рэальнасьць сьвету, апынуўся на нейкім вузкім кавалачку зямлі недзе сярод рыклівага акіяну. Заставаўся апошні кідок — да астравоў Мбісакі было дзьве гадзіны лёту. Я сядзеў каля адзінага на гэтай убогай сушы вэнтылятара і адганяў ад яго дзяцей. Праз шкляную сыценку, па якой поўзалі дзіўныя жоўтыя жывёлінкі з шасьцю лапамі, я назіраў, як нехта голы па пояс спускае адну за адной шклянкі рому зь лёдам. Калі б я выпіў хаця б адну ў гэтай задусе, мне прыйшоў бы канец. А ён піў і адчуваў сябе окэй, хаця і хістаўся. Астатнія пасажыры пайшлі на акіянскі бераг пазага-

раць. Мне хацелася памерці. Чаму, калі ў цябе зда-
раюцца сябры, яны живуць на другім канцы сьве-
ту? А родны горад поўны здраднікаў, ворагаў і роз-
нага быдла? Запытацца трэба было ў бога, але ён, я
ўпэўнены, нават не падазраваў пра існаваньне гэта-
га астраўка.

Я задрамаў, а калі прачнуўся, то па маіх кале-
нях паўзло нешта падобнае да гіганцкае мухі. З
прыбіральні сьмярдзела рыбай. Паўголы алькаголік
сьмяяўся і махаў рукой у мой бок. Я падняўся і
пайшоў за ім. Пасажыры ўжо сядзелі ўнутры нейка-
га зусім маленькага іржавага самалёта і з усмешкамі
паказвалі на мяне пальцамі. З уздыхам я залез унутр
і зноў праваліўся ў падобную да комы дрымоту. По-
бач нехта зноў шчасліва засьмяяўся. Я расплюшчыў
вочы: паўголы аматар кіпячонага віскі прайшоў у
кабіну: праз непрычыненыя дзьверы было відаць, як
ён садзіцца ў крэсла пілёта.

— Маман, пазвані гэтаму Рону, што мы праз
гадзіну будзем на месцы, — пачуў я знаёмы голас.
«Няма сыгналу, — сказала па-расейску раздражнёна
жанчына, голас якой я ня мог бы зблытаць ні зь якім
іншым. — Будзем спадзявацца, што ён не забудзе.
Чарнажопыя ніколі не вызначаліся пунктуальнась-
цю».

Я павярнуўся ў той бок, адкуль чуліся галасы. Так,
гэта зноў былі яны: цётка Шура і Ліка. Абедзьве ў
нейкіх індыйскіх сары, з падцёкамі касмэтыкі на за-
клапочаных тварах, яны сядзелі ў канцы салёна і, як
заўжды раздражнёна, перамаўляліся паміж сабой пра
нейкія грашовыя справы.

«Дзьве тоны бітага Ролекса — гэта... Зараз я перавяду ў эўра...» — прамовіў ясны голас Лікі. Я падняўся і, чапляючыся за патыліцы пасажыраў, пабрыў туды, дзе яны сядзелі. За імі была прыбіральня, яны мяне не пазнаюць. Іхныя твары плавалі ў гарачай сонечнай смуге. Я схапіў гэтую смугу рукой і ўпаў у праход.

Ачуняў я на такой жа вібруючай падлозе, але цяпер нада мной было неба. Сіняе-сіняе, з намаляванымі на ім Шварцвальдамі. Застагнаўшы, я павярнуў галаву ўбок і пабачыў сьпіну майго сябра Сімі. Ён зараз жа абярнуўся і ўсьміхнуўся мне ўсімі сваімі багатымі на кальцый зубамі. Мы імчалі ў адкрытым кабрыялеце па прадмесьці сталіцы Рэспублікі Мбісакі ў бок акіяну.

— Ты страціў прытомнасьць у самалёце, — казаў Сімі, наліваючы мне кактэйль у доўгі келіх з выяваю Шклянога Чалавечка. — Але ўсё абыйшлося, я паказваў цябе лекару. З табой ужо ўсё ў парадку. Праўда, ніхто ня ведае, дзе твой багаж.

Мы сядзелі на беразе акіяну, і я чакаў ад Сімі аповеду пра тое, як ён маецца тут, дома. Вядома ж, калі па шчырасьці, то мне не цярпелася пачаць расказваць пра сябе, але ж абліжы нож, як казалі мая бабуля, становішча абавязвала выслушаць спачатку таварыша Сімі. Побач праляталі чакалядныя людзі ў белых апранахах, і кожны кланяўся майму нейкаму дужа ўжо сумнаму сябру, або цалаваў яму руку. Справа ад нас бялелі нясьцерпнай паўднёвай беласьцю карпусы раскошнага гатэлю, зьлева ўзвышаўся сапраўдны замак з ружовага каменю. Унізе, пад

нашымі нагамі, расьсьцілалася бясконцая паласа раскошнага пляжу. Ведаеце, такога, які мы бачым толькі на карцінках. Заду памахвалі дрэдамі пальмы.

— Пачакай, — сказаў я раптам і зазірнуў Сімі ў твар. — Я зразумеў... Гэта ўсё... Твая ўласнасьць?

Твар Сімі засьвяціўся ад задавальненьня. Ён сыціпла прыкрыў вочы і прабубнеў:

— Цяпер я самы багаты чалавек у Рэспубліцы Мбісакі. Толькі вось яе народ пра гэта ня ведае. Толькі не пытайся, калі ласка, адкуль грошы, я ўсё адно не скажу.

— Я, здаецца, ведаю, адкуль, — сказаў я.

Ён спалохана зірнуў на мяне.

— З продажу сапсаваных гадзіннікаў, набытых табой на блышным рынку Гамоніі, нацюрліх, — прамовіў я і засьмяяўся.

Ён таксама засьмяяўся, але неяк нявесела.

— Ты пераклаў казку?

Замест адказу ён дастаў аднекуль кнігу і працягнуў яе мне. Што тут скажаш: я адчуў пякучую зайздрасьць да гэтага хвастаеда. Ён здолеў зрабіць тое, што чамусьці было не пад сілу мне, ён пераклаў гэтую зачараваную казку і цяпер быў вольны. Нават ня ведаю, якую свабоду я меў на ўвазе: свабоду ад гэтага неймаверна няўлоўнага тэксту ці ўсё ж свабоду ад спадара ван Дрэйка, нашага... не, не, цяпер ужо толькі майго крэдытора. Сімі зрабіў гэта, а я не; я заставаўся даўжніком, і мне было так крыўдна ад таго, што Сімі зараз пачне мне спачуваць, прапаноўваць дапамогу.

— Віншую, — прамовіў я, нацягнута ўсьміхнуўшыся, і стаў разглядаць вокладку, дзе, натуральна, былі намаляваныя вожык-дрэвы розных памераў.

— Разгарні яе, — маркотна сказаў Сімі.

Разгарнуў. Пад вокладкай былі абсалютна белыя лісты. Ніякага тэксту.

— Я замовіў вокладку і папрасіў, каб мне зрабілі вось такую нямую кніжку, — сказаў Сімі. — Яна існуе ў адным асобніку. Я трымаю яе пры сабе, каб яна нагадвала мне пра мой доўг... Маса ван Дрэйк быў такі добры да мяне... І цяпер, усё гэта... Уся гэтая раскоша... А я... Я тухлая акула, так?

Мы памаўчалі, пацягваючы кактэйлі.

— Я ня ведаю, што са мной. Я разьвёўся з жонкай. Я маю цудоўны бізнэс. І ў мяне катастрофічна не стае часу, каб скончыць пераклад. Не, даруй, я хлушу табе: я нават ня браўся за яго з тае пары, як прыехаў дамоў. У мяне ёсьць жаданьне, у мяне ёсьць любоў... Але нешта замінае мне. Як у вас кажуць: кепскаму танцору замінаюць яйкі.

— Яйцы, Сімі, яйцы. Яйкі — гэта ў кураў. Ведаеш, я таксама ня справіўся пакуль што з гэтай казкай. І ня ведаю, за што атрымліваю грошы. Я халяўшчык, Сімі. І не пытайся, што гэта значыць. Халяўшчык.

— Як ты лічыш, можа, нам варта прызнаць сваю паразу? Зьвязацца з масам ван Дрэйкамі і прызнацца ва ўсім?

— Ага. І ён прымусіць нас кампэнсаваць яму ўсе выдаткі...

Мы выпілі яшчэ па кактэйлі. Пляж унізе паціху запаўняўся народам. Над намі трэсьлі віхрамі пальмы.

— Ну, ня будзем маркоціцца і грызці сабе локці. Урэшце, я тут, і мы маглі б разам папрацаваць над перакладам. Ты ж паглядзі: цудоўныя ўмовы! Ты, дарэчы, не хацеў бы сам заснаваць якуюсьці стыпэндную тут, на сваіх астравах? Хай прыяджаюць немцы і швэды, італьянцы і славенцы, перакладаюць вашыя казкі пра недаедзеных мідыяў.

Але Сімі, здавалася, ня слухаў мяне. Я падумаў пра тую бутэльку белавескай, якая была ў маім багажы — вось што падняло б Сімі настрой.

— Якія ў нас пляны на сёння, хвастаед? І калі я пайду выкупаюся, мяне адразу зьядуць ці спачатку толькі кастрыруюць?

Сімі неўразумела зірнуў на мяне, а потым нарэшце пасьміхнуўся:

— О, для цябе распрацаваная багатая культурная праграма! У мяне прызапасеная бутэлька аднаго напою, па-нашаму ён называецца кулуку, — ён дазволіць табе ня спаць тры ночы запар, бо ночы ў нас будуць гарачыя! А што да купання, то для нас з табой тут недалёка ёсьць пляж са спэцабслугоўваньнем! Калі ты ня супраць, то мы пойдзем туды проста зараз.

— Окэй! — крыкнуў я акіяну, мы падняліся і пайшлі да палацу.

— Скажы, сёння ў цябе тут не зьяўлялася... Дзвюх рускіх дамаў, адной гадоў пяцьдзесят пяць, другой — трыццаць пяць?

— Рускіх — не, — сказаў Сімі, пераскокваючы празь яшчарак.

— Шкада.

— Ёсць беларускі. То бок беларускі з паходжаньня.

— Ого! Я іх і меў на ўвазе. Дапаможаш іх знайсці?

— Ня думаў, што ты ў першы ж дзень пачнеш шукаць у Мбісакі суайчыньніц, — здзіўлена сказаў Сімі. Палац быў ужо блізка. З нашага невысокага ўзгорка я бачыў, як да яго пад'ехаў грузавік, і адтуль сталі выскокваць зялёна-чорныя людзі, аднолькавыя, бы салдацікі.

— Рэч ня ў гэтым, — сказаў я і падумаў, што сёння ўначы распавяду Сімі пра цёця Шура.

— Давай згуляем, — сказаў я і рэзка спыніўся.

— Давай! — праверашчаў Сімі і, таксама спыніўшыся і гледзячы мне ў вочы, пачаў:

— Келінгхуэнштрэсэ!

— Бэрлінэр Тор! — важна адказаў я.

— Бармбэк!

— Гагенбэк Тырпарк!

— Аўмюле!

— Барэнфэльд!

— Гэнзэмаркт!

Гэта была нашая зь ім гульня — тая, у якую мы так і не нагуляліся ў Гамоніі. Называць станцыі гаманійскага мэтро было прыемна, быццам бы схіліцца над мапаю места, дзе ты калісьці быў шчаслівы. Сімі глядзеў мне ў вочы, а я яму: і мы ня бачылі, не маглі бачыць, як да нас цяжка бягуць па пяску босыя зялёна-чорныя салдаты. Я мусіў выйграць.

— Мёнкебэргштрэсэ!

— Гоэлюфтсбрукэ!

Нас павалілі на пясок адначасна і заламалі рукі за сьпіны. Я бачыў босыя ногі салдатаў: пазногці, бы каштоўныя камяні, успыхвалі на сонцы. Афіцэр наступіў босым ступаком на галаву Сімі і, прыціснуўшы яе да зямлі, стаў аднастайна крумкаць пра нешта нехарошае.

— Мяне арыштавалі, — сказаў Сімі. — Рэспубліка Мбісакі зноў стала дэмакратычнай дзяржавай. Рэвалюцыйны трыбунал прыгаварыў мяне да басэйна з кракадзіламі трэцяй ступені. Аўф Відэрзэен, сябра. Чу-у-ус!

Гэта было апошняе, што я чуў. Сімі пацягнулі да палацу, дзе дзелавіта чакаў грузавік. Мяне адтранспартавалі ў іншы бок і кінулі ў нейкі джып, які стаяў ля гатэлю. Праз паўгадзіны мы вярнуліся ў распалены, белы, сьмярдзючы, перапоўнены малпамі горад, які ўжо на ўсю моц сьвяткаваў рэвалюцыю. Скрозь валяліся п'яныя, трыбунал, наколькі я зразумеў, адкрыў для народу склады з кулуку. А яшчэ празь пяць хвілінаў я ляжаў, звязаны, перад трыбуналам: трыма афіцыянтамі, якія сьпехам начапілі на сябе пагоны. Падлога пахла мачой, а мача — какосавым алеем.

— Трыбунал не даказаў вашага супрацоўніцтва са здраднікам, эксплуатаатарам, нгабандоем і спэкулянтам Ісіне Сімі, — перапалохана прамармытаў перакладчык, арыштаваны рэвалюцыянэрам і ангельскі прафэсар-мбісаканцаўца. — Як замежнік, вы будзеце дэпартаваныя з краіны з правам далейшага абскарджаньня гэтага рашэньня ў Вялікім народным судзе.

У той дзень я першы і апошні раз плакаў у аэрапорце. Я ведаў, што сказаў бы мне Сімі, калі б у нас

была магчымасьць пабачыцца хаця б на хвіліну. «Прабач, маса, — сказаў бы ён маркотна. — Усё адбылося так, як адбылося, з адной і толькі адной прычыны. Ты трапіў у гэтую краіну на насілках. А трэба было грукнуць па ёй левай — памятаеш? — левай і толькі левай нагой».

Левай нагой, зь якой зьвісаюць завялыя матузкі — адзінае, што засталася ад майго сябра Сімі.

* * *

Як усё ж цяжка пісаць пра сябе ў першай асобе. Чарговае «я» кінутае жывым на патэльнію, выгінаецца і ціха скуліць, выдзяляе адрэналін.

Ад свайго падарожжа на выспу Мбісакі я адыходзіў некалькі тыдняў. Раз-пораз я парываўся ўзяць і паглядзець усё ж пераклад Энтузіяста, параўнаць яго са сваімі крамзолямі, а то і натхніцца на тое, каб паспрабаваць нарэшце ператварыць тыя крамзолі ў кнігу. Але ўсе мае сілы засталіся ў самалётах ціхаакіянскіх авіякампаній. У мяне не хапала моцы нават на тое, каб уключыць кампутар. І таму я заставаўся даўжніком, і паціху пачынаў зайздросьціць лёсу Сімі і марыць пра ратавальных, бы чэрці ў пекле, кракадзілаў. Бо грошы — грошы працягвалі расьці вакол мяне, нібы ў нейкім зачараваным садзе, і мне не было куды іх дзяваць. Думаецца, я не хацеў аддаць іх на дабрачынныя мэты? Хацеў. Але я цудоўна ведаў, што ў любой краіне, незалежна ад таго, як ты іх траціш, грошы мусяць мець свой дакумант: адкуль, дзе і колькі ты атрымаў і куды яны паплылі з тваіх рук. Таму лепш было не высоўвацца.

Новае жыццё не надыходзіла, але і старое прыкметна змянілася. Пачнем з таго, што аднойчы ўначы мяне разбудзілі дзіўныя, надта ўжо ветлівыя людзі і загадалі паехаць зь імі. Не адчуваючы ніякага страху, нібы лунатык, я выконваў іхныя ўказаньні і апынуўся ўрэшце ў невялікай залі, падобнай да тых, у якіх праходзяць прафсаюзныя сходы ня самых буйных дзяржаўных прадпрыемстваў. Мне пачалі гаварыць нешта, я ня ўсё зразумеў, але адно было ясна, соладка і трывожна ўсьведамляць — у гэтую ноч нейкая таямнічая сіла давала мне магчымасьць пагуляцца ў сапраўднага судзьдзю. На мяне надзелі мантыю, але яна была мне замала і неўзабаве намуляла плечы. Па адным у залю ўваходзілі абвінавачаныя, і я з радасьцю бачыў, што выбар іх цалкам адпавядаў маім жаданьням. Спачатку ўвайшла Лера і кінулася мне ў ногі — яе, відаць, таксама вырвалі з ложка пасярод ночы, таму і прывезьлі сюды ў адной начной кашулі. Гэта была незнаёмая мне кашуля, прынамсі, я ёй такую не купляў. Лера выглядала памаладзelay, але гэта мяне не злавала. Я прاپісаў ёй усяго трыццаць *паллак*, затое наступнаму — праклятаму Энтузіясту — я назначыў усе сто. Мой былы Начальнік і калегі па рабоце атрымалі паўсотні, а пэдафіла і клептамана, што шмат гадоў запар сядзеў насупраць майго стала, я асудзіў на павольную і пакутлівую сьмерць: ён павінен быў працаваць там, дзе сядзіць, яшчэ сто гадоў, не выходзячы з кабінэта, не разгінаючы сьпіны. Прабеглі па залі і спыніліся за крок ад мяне, баязьліва азіраючыся і са злосным шыпеньнем выпускаючы джалы і кіпцюры, цёць Шур і Ліка, і я доўга

думаў, што б такое ім прызначыць — але так нічога не прыдумаў і загадаў замкнуць іх пакуль што ў сутарэньнях. Правадыры рэвалюцыі на астравах Мбісакі былі адпраўленыя ў басэйн з кракадзіламі першай ступені. Але кагосьці не хапала. І я ведаў, каго.

— А цяпер — спадар ван Дрэйк! — сказаў я грамавым голасам, нібы Глеб Жаглоў.

— Я сказаў: ван Дрэйк! — паўтарыў я, і тут заля стала сплюшчвацца, сцэна пакацілася ў тартар, тынк пасыпаўся мне на галаву. Карацей, гэта быў сон, сон, сон — і ня самы ўдалы. Яго стваральнікам не хапала таленту — так, як перакладчыкам не хапае таленту на тое, каб перастварыць шэдэўр. Ды не, нават гэтага сну — і таго не было, а вы і паверылі, ха-ха, я яго толькі што выдумаў, я проста зноў хлушу, хаця б дзеля таго, каб знайсці ў сябе нейкія сымптомы вяртаньня да нармальнага жыцця, сымптомы, якіх няма.

Спадар ван Дрэйк. Гатуючы сабе неяк раніцай паленту (хлушу, зноў хлушу: грэчку), я ўключыў тэлевізар і раптам пачуў гэтае імя на першым нацыянальным тэлеканале. На нейкі момант у мяне заняло мову. Але ж не, не, адкуль тут было ўзяцца ван Дрэйку: з экрану на мяне пазіраў нейкі доктар Андрэйкін, сівы, паважны кардыёляг, які разважаў пра перасадку сэрца.

— Некаторыя лічаць, што сэрца — галоўны орган чалавечага арганізму, — казаў доктар Андрэйкін і хітра глядзеў на мяне з экрану. — Але гэта далёка ня так. Нашым галоўным органам ёсьць...

Ён замаўчаў, і я ўпетрыўся ў экран, чакаючы, што ён урачыста скажа зараз пра мозг.

— Галоўным нашым ворганам ёсьць...

Доктар Андрэйкін замаўчаў, з асалодай убіраючы ў сябе нецярплівасьць тэлегледачоў. Яму, відаць, хацелася, каб мы самі назвалі правільны адказ, бы студэнты на практыкуме. Ён трымаў паўзу так доўга і глядзеў з экрана так насьмешліва, што я ня выцерпеў і пераклучыў. А калі, апомніўшыся, зноў пачаў шукаць доктара, то на першым нацыянальным ужо былі навіны. Распавядалі, між іншым, пра Мбісакі: рэвалюцыя задушаная, кіраўнікоў чакае суд, абстаноўка стабілізуецца. Я падумаў пра Сімі. Усё ж цяпер гэта стала яшчэ адным маім доўгам — скончыць пераклад і прысьвяціць яго свайму загібламу сябру.

Лягчэй было замест гэтага вывучыць родную мову Сімі. Я быў у роспачы. Але ж згадкі пра Сімі сядзелі ў маім сэрцы, бы цьвікі.

* * *

Так напярэдадні першых асеньніх халадоў я зноў пачаў хадзіць да сваёй рэчкі, марна намагаючыся злавіць гэтую казку за хвост. Я глядзеў на чорную ваду, на змрочны дуб, пакрыты зеленаватай арыштанцкай шчэцыцю, на ўжо амаль адмерлую траву, азіраўся на свой дом, які адсюль выглядаў зусім чужым: на бальконе сохлі нейкія абсаютна незнаёмыя мне рэчы, і ў выразе даўно нямытых вокнаў было нейкае папярэджаньне. Ноўтбук ляжаў у мяне на каленях, нібы пусты паднос, і мне было гідка да яго дакранацца. У сваіх думках я ўжо амаль пагадзіўся з Энтузіястам: я не заслугоўваў гэтае казкі, яна была патрэбная мне не таму, што я любіў яе, хаця я і пераконваў ся-

бе ў адваротным — не, я ўзяўся перакладаць «Халоднае сэрца» для таго, каб вырашыць свае асабістыя справы. І гэта была мая памылка — я заблукаў у Шварцвальдзе. Я і праўда адчуваў сябе ў тупіку. Праца ніяк не пасоўвалася наперад — сорок старонак патрабавалі працягу; я нават ня стаў захоўваць плён сваіх старанняў на флэшцы, употай я хацеў, каб файл зь перакладам зьнік з майго ноўтбука з-за якой-небудзь шчаслівай тэхнічнай выпадковасьці. Тады б усё скончылася, тады я стаў бы нарэшце вольны, тады мая гісторыя скончылася б сама сабой. Віна перад Сімі, віна перад Энтузіястам, віна перад спадаром ван Дрэйкам — вось што я меў у выніку. Меў рацыю Энтузіяст: бог не для таго зьмяшаў мовы, каб кожны дурань, кожны шашаль мог беспакарана падточваць вырашчанае ім Дрэва Вялікага Пакараньня. Мне проста захацелася калісьці новага жыцця, і я схпіўся за першае, што трапілася.

Але казку трэба было перакласьці. Перакласьці і забыцца. Вярнуцца да родных хлявоў і больш не замахвацца на большае. Ня кідаць выклік вялікім кнігам, заставацца бедным Вугляром, не гуляць у лесе, а сядзець ля вогнішча і зайздросьціць іншым. Вуглярам ня варта думаць пра помсту, для іх і помста — раскоша. Здаецца, казка навучыла мяне ціхмянасьці і пакоры. Гэтага я ад яе не чакаў.

Пакрысе я звикся штодня прыходзіць на бераг рачулки, уключаць ноўтбук і сядзець там, адчуваючы, як ныюць косткі пад усё больш зімным ветрам. Ад рэчкі, летам заўжды такой смуродлівай, ішоў усё больш прыемны пах. Пах замярзаючай пакрысе

маладосьці. Усё часьцей раніцай яе краі ледзь прыкметна ледзянелі. Пройдзе зіма, і споўніцца год, як я прыехаў у Гамонію. Ці скончу я пераклад да гэтых гадавіны?

Мне трэба было працаваць, а я думаў пра дзіўныя рэчы. Напрыклад, мне падабалася ўяўляць сабе Лютэра, які 10 сьнежня 1520 года спальвае зь сябрамі ў Вітэнбэргу папскую булу. Папера гарыць лёгка, агонь прыемна саграе азяблыя пальцы. Твары ў Лютэра і ягоных сяброў адкрытыя, хто-ніхто ўсьміхаецца. Недалёка пакрыкваюць крумкачы. Па плошчы клэпае нейкая глухая старая, валачэ за сабой санкі. «Калі яны спальваюць мае кнігі, я буду паліць іхныя», — флегматычна кажа Лютэр і здымае капюшон.

Неяк на пачатку лістапада на суседнюю лавачку падселі двое. Яны ўважліва разглядалі мяне, зусім не хаваючыся. У іх былі такія твары, што мне падалося, яны чакаюць, каб я назваў нейкі пароль. Маладыя, спартовага целаскладу людзі, падобныя да прадаўцоў на рэчавым рынку. «Вы ад ван Дрэйка? — так і карцела мне запытацца. — Дык чаго маўчыце? Не, пераклад яшчэ не гатовы, і я гатовы расплаціцца сваім сэрцам за тое, каб зь мяне скінулі гэты абавязак, гэты груз!»

— А мы па вашушую душу, — прамовіў нарэшце адзін зь іх.

— Значыць, я правільна здагадаўся! — усклікнуў я з палёгкай. — Вы і праўда ад ван Дрэйка!

Маладзёны пераглянуліся.

— Не зусім, — сказаў адзін і дастаў чырвоную кніжачку. — Нам трэба з вамі пагаварыць.

— Толькі пагаварыць? — спытаў я расчаравана і чамусьці прыкрыў ноўтбук.

— Пакуль што так, — кінуў той, што дагэтуль маўчаў.

Яны сталі ветліва распытваць мяне пра маё жыццё-быццё ў Гамоніі. Пыталіся, хто запрасіў мяне туды, прасілі назваць імёны, апісаць зьнешнасьць, распавесці пра ўсіх, з кім я там сутыкаўся. Я адказваў блытана, у галаве маёй быў поўны гармідар: Лютэр, Сімі, Энтузіяст, ффраў Габіхт — чаго яна ад мяне хацела... Шпіёны, шпіёны, шпіёны... Я быў перакананы, што расказваю ім пра ўсё, нічога ня ўтойваючы, але ж яны паківалі галавамі і папрасілі мяне, зь ветлівасьцю турэмных наглядчыкаў, выкласьці лепш усё ў пісьмовым выглядзе. Так, уласна, я і пачаў гэтыя нататкі. А вось тая акалічнасьць, што я так і не пазнаёміўся з спадаром ван Дрэйкама, насыцярожыла маіх пільных суразмоўцаў. Яны, відаць, не паверылі мне. Маладзёны разьвіталіся і паабяцалі зьвязацца са мной пазьней. Зьнясілены — бо даўно мне ні з кім не выпадала гаварыць так доўга — я заплюшчыў вочы. І тут я раптам зразумеў: я ведаў, што трэба зрабіць, каб скончыць пераклад да вясны. Шварцвальд — вось куды трэба было выпраўляцца. Толькі там я змог бы скончыць сваю справу. Толькі там, дзе жыла ўся гэтая вясёлая кумпанія: Пэтэр, Шкляны Чалавечак, Галандзец Міхель, і тоўсты Эцэхіль... Там. Лёгіка усёй маёй гісторыі прыводзіла мяне да такога рашэньня. Усё было правільна, сказаў я сабе, усё, апроча *месца*.

Праз інтэрнэт я зарэзэрваваў сабе пакой у адным гатэльчыку, нават не гатэльчыку, а так — гастхаўсу;

горад, куды я сабраўся, называўся Пфорцгайм. Ён знаходзіўся ва ўсходнім Шварцвальдзе. Назва ягоная падалася мне сымбалічнай: яна паходзіла ад лацінскага слова, што азначае «брама», і Пфорцгайм меў славу «брамы Шварцвальду». А якраз брама мне і была патрэбная. У такія казкі нельга трапіць праз чорны ход. Заснаваны дзеве тысячы гадоў таму, Пфорцгайм быў амаль цалкам зруйнаваны ў выніку бамбардавання ў 1945-м. Гарадок, дзе рабілі гадзіннікі — усё супадае з казкай! — быў знішчаны трохі больш чым за дваццаць хвілінаў. І, кажуць, у адным з засыпаных друзам падвалаў потым знайшлі цэлую лябараторыю нейкага мэдыка, маньяка-нацы, які збіраў там выразаныя ім у жывых людзей чалавечыя сэрцы. Хлушу, вядома ж. Зноў хлушу. Калісьці рабіў гэта самааддана і з задавальненнем, а цяпер па звычцы, стомлена — нібы мне за гэта плацяць.

А можа, за гэта мне і *плацяць*?

Ужо праз тыдзень квіткі і віза былі ў мяне ў кішэні. Будучая паездка падавалася мне вызваленнем ад усіх грахоў і даўгоў. Я марыў пра яе, і пяткі мае дрыжэлі ад нецярплівасці. Спачатку Бэрлін, потым цягнікамі ІСЕ, па далінах, па ўзгор'ях, праз тунэлі і іншыя вымярэнні — і вось ён, Шварцвальд. Там, на паддашку карчмы, у якой, магчыма, і цяпер яшчэ танчаць мясцовыя каралі і імператары, я і давяршу пачатае. І халоднае сэрца стане маім.

Падумаўшы, што ня варта пакідаць кватэру пустой, я вырашыў знайсці на зіму кватарантаў і даў аб'яву ў газету. Ужо на другі дзень я меў цэлы натоўп ахвотных — сярод іх былі азербайджанскія бізнэсмэны,

два сябры Аль-Каіды, пасол адной непрызнанай краіны, лесьбійская сям'я, кіраўнік рэлігійнае сэкты, рэдакцыя незарэгістраванай газеты, малады графаман, пажылая міліцыянтка з трыма чарапахамі... Карацей, процьма народу паквапілася на нізкі кошт і магчымасьць не аплачваць узімку ацяпленьне. Я, аднак, ня стаў рызыкаваць і ператэлефанаваў нейкаму тыпу зь дзіўным мяном Альгерд Бахарэвіч. Тып гэты называў сябе пісьменьнікам — праўда, што ён там напісаў, і ці напісаў наогул, я так ніколі і не даведаўся. Глядзець кватэру ён прыперся з жонкай і малой дачкой. Я адразу зразумеў, што жытло яму падабаецца, але апошнія слова будзе за жонкай. Жонка пасадзіла дачку глядзець мультфільмы, і мы ўтраіх уладкаваліся на маёй цеснай кухні. Яны казалі, што таксама нядаўна вярнуліся з Гамбургу.

— Ach so, — я хуценька згатаваў ім кавы. — Але я жыў ня ў Гамбургу, я ў Гамоніі.

Бахарэвіч і яго жонка сталі запэўніваць мяне, што Гамбург і Гамонія — той самы горад. Яны, па ўсёй бачнасьці, сумняваліся ў маім розуме, а я — у іхным. Я ж, у адрозьненьне ад іх, добра ведаў, што Гамонія — гэта востраў.

— Келінгхуээнштрэсэ? — сказаў я, каб іх правесць.

— Што, прабачце? — ускінуў бровы Бахарэвіч, і я прабурчэў:

— Ды так, нічога. Не зьвяртайце ўвагі.

Ягоная жонка прапанавала пайсьці пакурыць, і гэта была адзіная разумная ідэя, якую яны выказалі за вечар.

— А чым вы займаліся там, у Гамоніі? — спытаў Бахарэвіч, надзяваючы тапкі — ён чамусьці адмаўляўся курыць на кухні.

— Я перакладаў «Халоднае сэрца», — сказаў я. — Чулі пра такое? Ды курыце тут, я ж дазволіў!

— Гэта казка Гаўфа? — спыталі Бахарэвічы хорам.

— Ага. Думаю выдаць яе па-беларуску ў наступным годзе, пераклад ужо гатовы, вунь на лядоўні валяецца, — схлусіў я і разьліў каву сабе на калені. — Віншую. У горадзе, дзе мы цяпер знаходзімся, нямногія здольныя адрозьніць Гаўфа ад Гаўса.

— Ну, я таксама трохі перакладаю, — сказаў Бахарэвіч. — І жонка.

Магчыма, рэч была ў каве, якая хутка астывала на маіх джынсах. Яны мяне раздражнялі. Фанабэрыстыя, самазадаваленыя, з гэтымі іхнымі цырліх-манірліх... Курчаць зь сябе ціпа эўрапейцаў. Каб іх. Адкуль ім ведаць, што такое Гамонія. Адкуль ім ведаць, як гэта: жыць на высьпе. Я злосна закашляўся.

Аднак кватэра дасталася ім — да красавіка. Я мусіў ад'яжджаць заўтра раніцай і аддаў новым жыльцам свае запасныя ключы — заўтра яны прыедуць сюды, і кватэра ажыве, і забудзе мяне, і вясной я адчую сябе тут госьцем.

Яны нарэшце сышлі, і я бачыў у акне, як яны ўсьміхаліся адно адному, калі садзіліся ў таксі. Мне захацелася зараз жа пайсьці да ракі і падумаць там пра ўсё, што павінна здарыцца гэтай зімой. Прыдумаць сябе на бліжэйшыя пяць месяцаў. Я накінуў сваю гаманійскую куртку з сымболікай флібусьцёрскага футбольнага клюбу: чарапы ды

косьці, чарапы ды косткі, абвязаў шыю шалікам, падхапіў ноўтбук і рушыў да ракі. Бываюць такія вечары, калі ты аптыміст і табе здаецца, што ўсё будзе добра, нягледзячы ні на што, нават на гэтае цёмнае неба, захінутае хмарамі, бы анучамі. Казка была ў мяне ў руках. Я нёс у руках сваё халоднае сэрца.

* * *

Было ўжо амаль дзесяць вечара, калі я сеў на сваю лавачку ля ракі. Вакол не было ні душы, калі не лічыць душаў памерлых, якіх тут так і не пасьпелі сёлетна ўславіць. Ліхтары, што стаялі ўздоўж дарожкі, сьвяцілі бы НЛА перад узлётам. Алея Пераможцаў ляжала ў цемры, падобная да патаптанага гароду. Цікава, ці адкрыюць яе ўвесну, ці пасадыць нарэшце дрэўцы ў выкапаня для іх магілкі, у прызначаня для іх прабіркі. Лапаты, што ляжалі тут з самае вясны, здавалася, ужо прарасьлі і былі гатовыя выпусьціць увесну жалезныя пупышкі. Мой любімы дуб-калябарцыяніст уздыхаў у змроку аб Шварцвальдзе. Людзі, якія живуць у гэтым тупіку — ня самым горшым з мажлівых тупікоў — чымсьці падобныя да дрэваў. Шмат хто зь іх — такія, скажам, як мая бабуля — растуць тут, беручы зь зямлі сок і даючы ёй цень і плады, гадуюцца, старэюць і паміраюць, каранямі прыкутыя да аднаго месца. Яны фізычна ня могуць пакінуць прызначанай ім прасторы. Яны такія ж палонныя, як і дрэвы. Ём няма куды бегчы. Яны любяць вульлі свая, яны любяць ямы свая, яны любяць турмы свая. І да месца, дзе ім наканавана памерці ды засохнуць, яны вялікую ласку імаюць.

Хіба што насеньне іхнае здольнае калі-небудзь дабрацца да Шварцвальду.

Пайшоў дождж. Я выключыў ноўтбук і ўзяў слухаўку, якая ўжо даўно вібравала ў кішэні.

«Гэта Лера», — сказала яна і шумна ўздыхнула. А можа, гэта дуб сказаў нешта сваім нэрвовым старэчым голасам. Яна памаўчала і потым сказала, што мы маглі б павячэраць заўтра дзе-небудзь у цэнтры. Яна ведала, хто мусіў сказаць гэта першым.

«Вядома ж», — адказаў я, і мы дамовіліся пра сустрэчу. Яна прыйдзе туды, каб я дараваў ёй. Што з таго, што я буду ў гэты час пад'яджаць да якога-небудзь польскага мястэчка. Дараваць ёй я магу і адтуль. Месца ў такіх справах не адыгрывае ніякай ролі. Ад ракі пацягнула амаль чалавечым холадам.

Яны з'явіліся зь цемры нечакана, нібыта ўсе разам адначасова вынырнулі з вады. Пасьля стадыённых рыкаў іх палохала гэтая цішыня, і яны, нібыта каб даказаць сабе, што гульня яшчэ ня скончаная, раз-пораз пачыналі скандаваць нешта: шаманскія, перашабытныя выгукі, прызначаныя для таго, каб адганяць чужых духаў ад сваёй цёплай, сьмярдзючай пячоры, дзе на сьценах нашкрабаныя голыя бабы і эмблемы сталічнага «Дынама». Самы маленькі зь іх, пабачыўшы мяне, узняў над сабой вялікі сыцяг і стаў махаць ім, гледзячы на мяне неміргаючымі, бы ў рыбіны, вачыма. Яны набліжаліся, і справа ад іх была рака, а зьлева — Алея Пераможцаў, і ім было сорамна ісьці так блізка ад Алеі, несучы ўслаўленым тут героям такія сумныя навіны.

Яны падносілі бутэльку зь півам да сваіх размаляваных твараў, і гэта было сьмешна. Я ніколі не

разумеў, як можна піць піва па такой халадэчы, ды яшчэ на хаду. Але яны не задумваліся пра гэта. Іх было шмат, ня ведаю, колькі дакладна — але мне ў той момант падалося, што гэта быў адзін пачварны арганізм, зьвер, якога навучылі гуляць у настольныя гульні — і вось ён прайграў.

Яны спыталі ў мяне, чаму я сяджу тут і сьмяюся ў такі трагічны дзень.

«Вы ненавідзіце мяне?» — спытаў я.

«Хутчэй так, чым не», — пасьміхнуліся яны пагрозьліва і сумна.

Усё ж так гладка ішло да нулявой нічыей. Але цёмнанаскуры гаманійскі форвард ван Дрэйк забіў нашым на 89-ай хвіліне. Мокрая стадола стадыёна ўраз змоўкла. Вось бя.

Яны запатрабавалі, каб я прасьпяваў ім нешта, нейкі гімн «Дынаміту», яны чамусьці засумняваліся ў маёй свойскасьці, і ім было важна, гэтым дзецям, каб я яе ім даказаў. Потым самы маленькі зь іх, той, што са сыцягам, заўважыў малюнак на маёй куртцы і ўрачыста паказаў яго астатнім. Яны прыціхлі, яны прымусілі мяне падняцца з лаўкі і кінулі мой ноўтбук у раку, якая, разявіўшы рот, злавіла яго на ляту і абы-якава пацякла далей. Яны не маглі зразумець, як та-кое магло адбыцца: як *сваё* можа так здрадзіць. Яны вырашылі, што я прадаўся. Яны пакрыўдзіліся. У іх былі *палкі* і ў іх быў стрэс, іхныя сэрцы загрузкалі часьцей, іхныя сэрцы абліваліся крывёй і півам — і калі я зноў усьміхнуўся, яны забілі мяне.

Спачатку яны кінуліся бегчы, пакінуўшы мяне ляжаць тут ніцма ўпоперак дарожкі, але по-

тым вярнуліся. Нехта зь іх стаў мачыцца на мяне, але іншыя заняліся больш важнымі справамі. Яны адцягнулі мяне ў кустоўе на краі Алеі, а потым пайшлі да ракі чысьціць боты. Я чуў, як яны раяцца, што са мной рабіць. Самы маленькі замінаў ім, і яны далі яму некалькі высьпяткаў, каб ён заткнуўся. Адзін зь іх раптам званітаваў на лавачку і цяпер лыпаў вачыма, нібы толькі што прачнуўшыся. Яны вырашылі кінуць мяне ў раку, але потым, як быццам паддаўшыся нейкаму калектыўнаму ачмурэньню, схапілі мяне за ногі і пацягнулі туды, дзе было ўсё неабходнае для хрысьціянскага пахаваньня: лапаты, мокрая зямля, вялікі крыж раскідзістага дуба і трохі засмучанай публікі.

У іх доўгі час нічога не выходзіла. У рэшце рэшт яны проста запхалі мяне ў зямлю, як паштар запіхвае тоўстую капэрту ў скрыню. У капэрце кніга, у кнізе — папера, на паперы — словы, у словах памылкі.

Прарасьці тут дрэвам, ці што.

2008-2009,

Гамбург — выста Зюльт

КАМЭНТАРЫ

ХАЛОДНАЕ СЭРЦА

С.31. *Зэксбэцнер* — паўднёванямецкая манэта коштам у шэсьць батцэнаў; батцэн — манэта, якая была ў абарачэньні ў Швайцарыі і Паўднёвай Нямецчыне ў 15-19 ст.

С.59. «...яму падалося, што далёка ў лесе грыміць, заглушаючы раз-пораз пошум ялінаў, злавесная песня...»... — сказ у арыгінале адсутнічае. Дый казка насамрэч на гэтым не канчаецца. Яна мае гэпі-энд, праігнараваны як перакладчыкам, так і ўкладальнікам кнігі. Пакідаем гэты факт на іхным сумленьні і прыводзім тут канцоўку казкі:

«Азірніся, Пэтэр Мунк!» — крыкнуў Шкляны Чалавечак. Ён выцер сьлёзы з вачэй, азірнуўся — і пабачыў сваю маці і разам зь ёй Лізбэт: яны ласкава глядзелі на Пэтэра. Ён ускочыў на ногі: «Ты жывая, Лізбэт? І вы тут, мама, і даравалі мне?»

«Яны даравалі табе, — сказаў Шкляны Чалавечак. — Таму што ты адчуваеш сапраўднае раскаяньне, і ўсё павінна быць забыта. Ідзі ў хаціну твайго бацькі і стань зноў вугляром, як раней. Ты добры і сумленны хлопец, дбай старанна пра сваю гаспадарку, і суседзі будуць любіць і паважаць цябе больш, чым калі б ты меў тоны золата!» Так сказаў Шкляны Чалавечак і разьвітаўся зь імі.

Усе трое падзякавалі яму і пайшлі дадому.

Шыкоўнага дома багача Пэтэра больш не было, маланка трапіла ў яго і спаліла разам з усімі багацьцямі, але да бацькоўскай хаты было недалёка, туды яны і скіраваліся і не засмучаліся з гэтай нагоды.

Але як яны здзівіліся, калі прыйшлі да сваёй хаты! Яна стала прыгожым сялянскім домам, і ўсё ўнутры было простае, але добрае і чыстае.

«Гэта зрабіў Шкляны Чалавечак!» — усклікнуў Пэтэр.

«Як прыгожа, — сказала фрэў Лізбэт. — І тут я адчуваю сябе дома — ня тое што ў вялікім доме, поўным граху».

З таго часу Пэтэр стаў руплівым і старанным чалавекам. Ён быў задаволены тым, што меў, нястомна дбаў пра сваю гаспадарку, і так і сталася само сабой, што з-за сваёй стараннай працы ён стаў наважаным чалавекам у лесе. Ён ніколі не сварыўся з жонкаю, шанаваў маці і заўжды падаваў бедным, калі яны грукаліся ў дзьверы. Калі праз год і адзін дзень фрэў Лізбэт нарадзіла прыгожага хлопчыка, Пэтэр пайшоў у яловы гушчар і прачытаў той самы вершык. Аднак Шкляны Чалавечак не паказваўся. «Спадар Скарбнік! — крыкнуў ён. — Я не хачу ні пра што прасіць вас — толькі пра тое, каб вы сталі хросным бацькам майго сына!» Але адказу не было. Толькі павеў ветру прайшоў па ялінах, і некаторыя галінкі ўпалі ў траву. «Вазьму гэта на памяць пра вас, калі вы ня хочаце выходзіць», — сказаў Пэтэр, схаваў латкі ў кішэню і пайшоў дамоў. Але калі дома ён зьняў сьвяточны камзол і яго маці вывернула ў ім кішэні, каб пакласьці яго ў куфар, то яна знайшла там шмат навюткіх бадэнскіх талераў, і сярод іх ніводнага фальшывага. Гэта быў падарунак ад Шклянога Чалавечка малому Пэтэрхену на хрост.

Так яны і жылі далей спакойна, нястомна працавалі, Пэтэр Мунк дажыў да сівых валос і ніколі не забываў паўтараць: «Быў я ў сваім жыцці бедны, быў і багаты. І калі быў бедны, то не разумеў, што насамрэч маю багацьце, а калі быў багаты — то ня ведаў, што я сапраўдны жабрак. Лепш задавальвацца малым, чым мець шмат золата і халоднае сэрца».

(пераклад Т. Антонава-Макуценкі)

ПАСЬЛЯМОВА ПЕРАКЛАДЧЫКА

С. 64. «...паэт Рынгельнац...» — Ёахім Рынгельнац (1883-1934) — нямецкі паэт, прэзаік, кабарэціст.

Гамонія — ад лац. *Hammonia* (апякунка горада Гамбургу).

С.69. *Маледыкталёгія* — галіна лінгвістыкі, якая вывучае лаянку.

С.74. «*Möchten Sie die Änderungen speichern?*» — «Ці хацелі б вы захаваць змены?» (нямецк.)

С.78. «...нагадаў галаву прафэсара Доўэля...» — прафэсар Доўэль — пэрсанаж аповесці савецкага пісьменьніка-фантаста А. Бяляева (1884-1942) «Галава прафэсара Доўэля».

С.111. *Агаўцы* — менавіта так звалі адну з котак у казцы Гаўфа «Маленькі Мук».

С.119. «...палка... даказала небараку Герману...» — алюзія на раман У. Набокава «Роспач».

«...як у кніжцы Касінскага...» — Ежы Касінскі (1933-1991) — амэрыканскі пісьменьнік польскага паходжання.

С.127. *Макс Мустэрман* — прозвішча перакладаецца як «чалавек-узор» і выкарыстоўваецца як прыклад для запаўнення розных анкетаў, фармуляраў і г. д.

С.160. *Тысіфона, Мегера, Алекта* — эрыніі, старажытнагрэцкія багіні помсты.

С.180. *Рэпэрбан* — знакамітая вуліца забаваў у Гамбургу.

С.186. *Карл Гаўс* — журналістка блытае Вільгельма Гаўфа зь вядомым нямецкім матэматыкам, фізікам і астраномам Карлам Фрыдрыхам Гаўсам (1777-1855).

С.188. «...Бацька мой быў адказным дзяржаўным чыноўнікам...» — тут і далей цытата з кнігі А. Гітлера «Мая барацьба».

С.211. *Глеб Жаглоў* — пэрсанаж раману савецкіх пісьменьнікаў братоў Вайнэраў «Эра міласэрнасьці».

Т. Антонаў-Макуценка

